

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN KUR'AN'DA İMTİHAN KAVRAMI

ŞÜKRAN ATAŞ

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi İslam MUSAYEV
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Mehmet ŞANVER
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Hakan COŞAR

KASTAMONU-2025

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Şükran ATAŞ

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN KUR'AN'DA İMTİHAN KAVRAMI

ŞÜKRAN ATAŞ

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ İSLAM MUSAYEV

İslam inancına göre insanın yaratılmasındaki gaye, Kur'an-ı Kerim'de de ifade edildiği üzere, Yaratıcısına ibadet etmek ve O'nun belirlediği ilahi prensipler doğrultusunda bir hayat sürmektir. Bu şekilde bir yaşam sürdüren insan için, öldükten sonra sonsuz hayat ve mutluluğun olacağı cennet vaat edilmektedir. Dünya hayatı ise, bu ebedi yaşam için bir hazırlık ve geçiş sürecidir. Kur'an'da dünya hayatının geçiciliği ve insanların bu süreçte yapmış olduklarından sorumlu tutulacağı bildirilmektedir. İslam'a göre Allah insana akıl ve irade özelliklerini vererek onu hem diğer varlıklardan üstün tutmuş hem de sorumluluk sahibi yapmıştır. İnsanın yüklendiği bu sorumluluk çerçevesinde Allah, çeşitli şekillerde onu tercih yapmaya ve doğru ile yanlış ayırt edecek kararlar vermeye yönelik olan olaylarla muhatap eder. İslam dini açısından bu sorumluluk ve karşı karşıya kalınan durumlar "imtihan" kavramı ile ifade edilir. Bu çalışmada, Kur'an'daki ayetler ışığında imtihan kavramı ele alınarak, bu kavramın ifade ettiği anlamlar din eğitimi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırmamızın amacı, imtihan olgusunun doğru anlaşılmasında ve öğrenilenlerin davranışlara yansımada din eğitiminin vereceği katkıyı ve kullanılabilecek uygun öğretim yöntemlerini ortaya koymaktır. Böylelikle insanı ilahi gayeye ulaştıracak bilinç ve davranışların kazandırılması hususunda din eğitiminin etkili bir araç olarak kullanılması hedeflenmektedir. Tezimiz, giriş kısmı ile birlikte dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızda imtihan kavramının anlam analizi yapılmış ve bu kavramla ilişkili olan kelimeler ile ilgili bilgiler verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de imtihan ile ilgili tespit edilebilen bazı ayetlerin manaları verilmiş ve tefsirler ışığında kelime ile ne anlatılmak istendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmamızda ayrıca konunun hadislerde hangi açılardan ele alındığı ve mezheplerin imtihan ile ilgili görüşlerine dair genel bilgiler verilmiştir. Tezimizin son bölümünde ise din eğitimi açısından imtihan kavramı nasıl ele alınabilir sorusunun cevabı aranmıştır. Sürekli bir imtihanda olma fikrinin insanda oluşturabileceği olumsuz etkiyi, ayetleri ve peygamberlerin örnekliğini eğitime dahil ederek ortadan kaldırmaya yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: İmtihan, Bela, Sabır, Dünya Hayatı, Din Eğitimi

Ekim 2025, 81 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

THE CONCEPT OF TEST IN THE QUR'AN IN TERMS OF RELIGIOUS EDUCATION

ŞÜKRAN ATAŞ

**KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES
SUPERVISOR: ASSIST. PROF. DR. İSLAM MUSAYEV**

According to Islamic belief, the purpose of human creation, as expressed in the Quran, is to worship their Creator and live a life in accordance with the divine principles established by Him. Those who live this way are promised eternal life and happiness after death in Paradise. Earthly life, on the other hand, is a preparation and transitional period for this eternal life. The Quran reveals the transience of this worldly life and that humans will be held accountable for their actions during this period. According to Islam, God has endowed humans with the qualities of intellect and free will, elevating them above all other beings and making them responsible. Within the framework of this responsibility, God confronts humans with various events that force them to make choices and make decisions that will distinguish right from wrong. In Islam, this responsibility and the situations they face are expressed through the concept of "test." This study examines the concept of trial in light of Quranic verses and evaluates its meanings within the framework of religious education. The purpose of our research is to reveal the contribution of religious education to a correct understanding of the concept of trial and the reflection of what is learned on behavior, as well as the appropriate teaching methods that can be employed. Thus, we aim to use religious education as an effective tool in acquiring the awareness and behaviors that will lead people to their divine purpose. Our thesis consists of four chapters, including an introduction. This study analyzes the meaning of the concept of trial and provides information on the words associated with it. The meanings of some verses in the Quran related to the test have been presented, and an attempt has been made to clarify the intended meaning of the word in light of commentaries. Our research also provides general information on the perspectives from which the subject is addressed in the hadiths and the views of various sects regarding the test. The final section of our thesis explores how the concept of the test can be addressed within the context of religious education. Evaluations are made to eliminate the negative impact that the idea of being constantly tested can have on people by incorporating the verses and the prophets' role models into education.

KEYWORDS: Trial, Test, Patience, Worldly Life, Religious Education.

October 2025, 81 Page

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında desteğini esirgemeyen, bilgi birikimi, rehberliği ve değerli katkılarıyla bana yol gösteren, her zaman sabır ve anlayış içinde yaklaşan değerli danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Sayın İslam MUSAYEV'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Tez hazırlığı süresince yanımda olan aileme bu aşamadaki anlayış ve hoşgörülerini için teşekkür ederim. Ayrıca akademik anlamda bana destek veren tüm hocalarıma ve manevi destekleri için de tüm arkadaşlarıma minnettarım.

Bütün eğitim hayatım boyunca olduğu gibi yüksek lisans ve tez yazma aşamasında maddi ve manevi olarak en büyük desteği veren, fakat çalışmamı bitirdiğimi görmeye ömrü vefa etmeyen babam Bayram Çetin'i rahmet ve hasretle anıyorum.

Şükran ATAŞ

Kastamonu, 2025

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Problemi	5
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	6
1.3 Araştırmanın Yöntem ve Sınırlılıkları.....	6
1.4 Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar	7
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	13
2.1 İmtihan.....	13
2.1.1 İmtihan Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı.....	14
2.2 Bela Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı	16
2.2.1 Karşı Karşıya Olunan Belalara Karşı Kulun Halleri	18
2.2.1.1 Bela ve sabır	18
2.2.1.2 Bela ve tevekkül.....	20
2.2.1.3 Bela ve imtihan	21
2.2.1.4 Bela ve dua.....	23
2.3 Musibet Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı.....	24
2.4 Fitne Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı	26
3. KUR'AN-I KERİM'DE İÇİNDE İMTİHAN VE İMTİHAN İLE İLİŞKİLİ KELİMELEİN GEÇTİĞİ AYETLER.....	28
3.1 İmtihan Kelimesinin Geçtiği Ayetler	28
3.1.1 Din Eğitimi Kapsamında Ayetlerin Değerlendirilmesi	31
3.2 İmtihan İle İlişkili Kavramların Geçtiği Ayetler	32
3.3 İmtihan ile İlgili Hadisler	34
3.4 Kelam İlmi ve İmtihan Kavramı	38
4. DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN İMTİHAN.....	42
4.1 Eğitim/Din Eğitimi	42
4.2 Din Eğitiminde Dünyanın İmtihan İçin Yaratıldığının Anlatılması.....	44
4.2.1 Yaşamdan Örneklerle Anlatmak.....	45
4.2.2 Peygamber Kıssalarından Yararlanmak.....	48
4.2.3 Geçmiş Ümmetlerin Hayatlarının İmtihanın Açıklanmasında Kullanılması.....	61
5. SONUÇ	68
KAYNAKLAR	71

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

b.y.	: Basım yeri yok
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
H.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
H.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
M.	: Miladi
nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı yok

1. GİRİŞ

Yaratma fiili mutlak güç ve kudret sahibi olan Yüce Allah’a aittir. O, yerleri, gökleri, hayatı, ölümü, canlı ve cansız bütün varlıkları kudret sıfatının bir tecellisi olarak yoktan var eden mutlak varlıktır. Her şeyi bir ölçüye göre takdir etmiş, tüm varlıkları kendi iradesiyle şekillendirmiş ve bu yaratılmanın merkezine insanı yerleştirmiştir. İnsan, diğer tüm mahlukat gibi ilahi sanatın bir eseri olmakla birlikte, birtakım özellikler ve niteliklerle onlardan ayrılmıştır.¹ Bu üstünlükler, insanın akıllı varlıklar olarak yaratılması, düşünebilme yeteneğine sahip olması, iradesi ile tercih yapabilmesi ve bu tercihlerinden sorumlu tutulması gibi unsurlardır. İnsanın akıl sahibi ve düşünen varlıklar olarak yaratıldığı Kur’an-ı Kerim’de çoğu yerde vurgulanmakta; insanın aklını kullanması, olaylar karşısında düşünmesi, sorgulaması ve hakikate yönelmesi teşvik edilmektedir. Mesela Bakara Suresi’nde Rabbimiz kullarının akıl sahibi ve düşünen varlıklar olduğu ile ilgili şöyle buyurur: “İşte Allah, akıl erdiresiniz diye size ayetlerini böyle açıklar.”² Yine En’am Suresi 32. ayette Allah’u Teala “Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka değildir. Ahiret yurdu ise Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hala aklınızı başınıza almayacak mısınız?” buyurarak kullarını dünya hayatının gelip geçiciliği ve sonsuz hayatın ahirette yaşanacağı hususunda düşünmeleri ve doğruyu anlamaları için uyarmaktadır.

Elbette Allah insanoğluna bu üstünlüğü boş yere vermemiştir. Onun yaratılmasının ve akıl nimeti ile şerefendirilmesinin bir gayesi vardır. İlk ve yegane gaye olarak insanları ve cinleri kendisine kulluk etmeleri için yarattığını³ bildiren Allah’u Teala “Ey insanlar bizim sizi boş yere yarattığımızı ve sizin bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız?”⁴ ifadesiyle de dünya hayatının bir gaye ile yaratıldığını ve nihayetinde ebedi olan aleme dönüş olacağını bildirmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki insanın varoluşunun merkezinde *imtihan* gerçeği yer alır. İmtihan kelimesi kök anlamıyla karşılaşılan güçlükler, bu güçlüklerle mücadele ve

¹ Huriye Kılıç, “Kur’an’da İnsanın Hayır ve Şer ile İmtihani”, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 2.

² *Ayet Ayet Meal-Tefsir*, haz. Muhammed b. Musa Al-i Nasr, çev. M. Beşir Eryarsoy (Ankara: Hayat Yayınları, 2021), el-Bakara, 2/242.

³ ez-Zâriyât, 51/56.

⁴ el-Mü’minûn, 23/115.

dayanma gibi anlamlara gelirken, terim anlamı olarak yaratıcının kullarını çeşitli vesilelerle sınaması anlamındadır. Yaratılmadaki bu amaca bağlı olarak önüne çıkacak imtihanlarda gaflet göstererek dünya hayatını boş heva ve heveslerle geçirmemek, sonsuz olan ahiret hayatında cennet ehli olma imkanını tehlikeye atmamak konusunda da insan uyarılmaktadır.⁵

İnsanın akıl ve irade sahibi olması onu Allah'ın emir ve yasaklarına uymak, kulluk vazifesini en iyi şekilde yerine getirmek ve bunun sonucunda da ahirette cenneti kazanmak için üzerine düşeni yapmakla sorumlu hale getirmektedir. Yüce Yaratıcı kullarına dünya hayatındaki yapıp ettiklerinden dolayı bu sorumluluğu yüklerken, aynı zamanda yol gösterici olarak ilahi kitaplar göndermiş ve insanlara doğru olanı anlatmaları için peygamberler görevlendirmiştir. “Ve hiçbir kasabayı, nezirler olmadıkça helak etmedik”⁶ ve “Muhakkak ki Biz seni, hak ile müjdeleyici ve nezir (uyarıcı) olarak gönderdik. İçinden bir nezir gelip geçmiş olmayan hiçbir ümmet yoktur.”⁷ ayetlerinde ifade edildiği gibi, bir uyarıcı olmadan kullarını hesaba çekmeyeceği garantisini de Allah-u Teala Kur'an'da vermiştir.

Dünya hayatı geçici bir süreçtir. Ahirete nispetle “değersiz bir hayat” olarak nitelendirilir.⁸ Sonsuz olan ahiret hayatına hazırlık dönemidir.⁹ Kur'an'da, insanın yaratılışındaki maksadın denenme olduğu ve bu denemenin mekanı olarak da yeryüzünün yaratıldığı ifade edilmektedir.¹⁰ İnsanlar dünyada emre itaatlerini veya itaatsizliklerini, imanlarının samimi olup olmadığını ölçecek birtakım şeylerle imtihan olmaktadır. Denilebilir ki insan doğduğu andan öldüğü ana kadar bu imtihanların

⁵ Burhan İşliyen, “Kur'an'ı Kerim'de Çocuklarıyla İmtihanları Anlatılan Peygamberler”, Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Peygamberimiz ve Çocuk (6-8 Kasım 2020) (İzmir: Çağlayan Basım Yayın, Kasım, 2021), 55.

⁶ eş-Şuarâ, 26/208.

⁷ Fâtır, 35/24.

⁸ “Dünya Hayatı ve İnsanın imtihanı”, *Hayat Rehberi Kur'an-Konulu Tefsir*, Ed. Mehmet Paçacı, Ali Akpınar vd. 2. Baskı, 3 (Ankara: DİB Yayınları 2021), s:473.

⁹ Semra Kaya, *Kur'an'a Göre Kulluk-İmtihan İlişkisi* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 5.

¹⁰ Rabiye Çetin, “Ku'ran-ı Kerim Bağlamında Kader-İmtihan İlişkisi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/4 (Nisan 2016), 781.

muhabatıdır.¹¹ İnsan suresi ikinci ayette geçen “imtihan etmek üzere” ifadesi de Kur’an’da bildirilen ve insana verilen bütün sorumlulukları kapsayan bir ifadedir.¹²

Varlık, yokluk, güzellik, hastalık, bela, musibet gibi birçok vesilelerle imtihana tabi tutulan insanoğlu, bütün bunların Allah’ın izni ile olduğunun bilincinde olursa, yaratılmasındaki asıl gayenin de farkına varmış demektir. Kuran-ı Kerim’i kendine rehber edinerek imtihan içinde olduğu dünya hayatında kulluğunu gerektiği gibi yaşayabilirse, ebedi ve gerçek yaşam olan ahirette cennetle mükafatlandırılır. Kulun Allah katındaki değeri, ahirette kazanacağı mükafatın derecesi de bu dünyada Allah’ın emrettiklerini yapıp, yasakladıklarından kaçınmasıyla belirlenir. İşte dünya ahirette karşılığının verileceği bu değer elde edileceği, kazanılacağı yerdir. Elbette ki Allah’u-Teala kulunu denemeden onu hesaba çekmez; bu, O’nun adaletinin bir gereğidir.¹³

Allah’ın adaleti yücedir. O, bu dünyada bütün yarattıklarının rızkını gözeten, yaşamaları için gerekli her şeyi, inanan inanmayan ayrımı yapmadan yaratan *Rahman*’dır. Kullarının iyisine de kötüsüne de lütufta bulunur ve O, kötü olanları bile rıziksız bırakmamıştır.¹⁴ Ancak ahirette cenneti hak edecek olanlar, gerçek müminlerdir. Allah’ın varlığına ve birliğine kalpten inanmış, bu iman üzere yaşamış ve yine kalbindeki iman ile canını teslim etmiş kimseler, sınırsız nimetlerle dolu cennete girebileceklerdir. Allah, ancak bu kullarına *Rahim* sıfatıyla tecelli edecektir. Nitekim Kur’an’da Allah, rahmetinin her şeyi kuşattığını beyan ettikten sonra, onu son peygambere iman edip belli niteliklere sahip olan kimselere ileride ayrıca lütfedeceğini bildirmiştir.¹⁵

İlk insanın yaratılmasından itibaren bütün kullar ilahi emirlerin muhabatı olmuştur. Peygamberler ve gönderilen kitaplar ile iman hususunda insanlar bilgilendirilmiş ve uyarılmıştır. Bu bağlamda denilebilir ki sıkıntı ve zorluklarla imtihan edilme sadece

¹¹ Kaya, *Kur’an’a Göre Kulluk-İmtihan İlişkisi*, 5.

¹² Süleyman Gümrükçüoğlu, “İmtihan ve Dünyevileşme”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10/2 (Ankara 2015), 42. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, “*Hak Dini Kur’an Dili*” (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. 1935), 5498.

¹³ Kaya, *Kur’an’a Göre Kulluk-İmtihan İlişkisi*, 6.

¹⁴ eş-Şûrâ, 26/19; “*Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*”, 23.Baskı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/86-A, Kasım 2010), 482.

¹⁵ el-A’râf, 156-157; “*TDV İslam Ansiklopedisi*”, 34 (İstanbul: 2007), 415-417.

Hız. Muhammed'e iman edenler için geçerli değildir.¹⁶ Daha önceki toplumların da çeşitli bela, musibet, varlık, saadet gibi vesilelerle imtihan edildiği Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerde bildirilmiştir.¹⁷ Bu ayetlerden anlaşılmalıdır ki bütün insanlar, iyiyi kötüyü ayırt etmek ve ilahi rızayı kazanma için gerekeni yapmak; haramlardan, günahlardan, fenalıklardan ve zararlı şeylerden sakınıp korunmak için gayret göstermelidir. Nitekim herkes, gelecek olan o büyük hesap gününde Allah'a itaatte gayretinin olup olmadığı hususunda imtihan edilecektir.¹⁸

İmtihan, insanın hayatına farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır.¹⁹ İmtihan edildiği bilincinde olan insan yaşadığı olumlu veya olumsuz olaylar karşısında, imanı gereği şükür, sabır ve tevekkül içinde olacaktır. Allah'ın rahmetinden ümidini kesmeyecek ve dünya hayatının geçici olduğunu bilerek, ebedi olan ahiret hayatına hazırlığını sürdürecektir. Kulun bu bilince sahip olmasının yolu ise Kur'an'da verilen ilahi mesajı doğru anlamaktan, Allah'ın emri doğrultusunda yap dediklerini yapmak ve yasakladıklarından sakınmaktan geçmektedir. Dini anlamda sürekli bir imtihan içinde olduğunun dile getirilmesi, gerek ayet ve hadislerde, gerekse günlük yaşamımızda dünya hayatının aslında geçici olduğunun, asıl ebedi olan yaşamın öldükten sonra başlayacağını telkin edilmesi; yapıp ettiklerimizin kaydedildiği ve hesap gününde hepsinin karşılığının verileceği gibi birtakım gerçekler, elbette insanoğlunu hakkıyla kulluk yapıp yapamama hususunda tedirgin edebilir. İmtihan olgusunu tam olarak anlayamamış bireyler yaptığı amellerde Allah rızasını kazanmaktan uzaklaşabilir. "Benim imtihanım da buymuş" gibi düşüncelerle gayreti bırakıp, sabır ve tevekkülden vazgeçebilir. Buna benzer birçok olumsuz duygulara kapılmamak, Kur'an'da bildirilen ayetleri doğru anlayabilmek ve layıkıyla Allah'a kulluk edebilmek için imtihan olgusu insanın dini eğitiminde yerini almalıdır.

Eğitim, insanı yaşamı boyunca birçok açıdan geliştirir, değiştirir, sosyal ve kültürel açıdan kişiliğini şekillendirir. Bu nedenle oldukça önemli ve kapsamlı bir konudur. Çalışmamızda eğitimi her yönüyle ele alma imkanı bulunmamaktadır. Din eğitiminde

¹⁶ Nesibe Esen Ateş, "Travmayı Anlamlandırması Açısından İmtihan İnancı ve Başa Çıkma: Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Aileleri Örneği", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 6/1 (Adana: 2019), 131.

¹⁷ el-Bakara, 2/ 214; Al-i İmrân, 3/140; el-Ankebût, 29/2-3; el-En'âm, 6/42-43-45.

¹⁸ Kerim Buladı, "Kur'an Çerçevesinde Hayat ve İmtihan", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 21 (İstanbul: 2011), 71bk. Muhammed Harndi Yazır, "Hak Dini Kur'an Dili", 7 (İstanbul: Eser Neşriyat, 1971), 5160.

¹⁹ Ayşe Büyükbayram, "Kur'an'da Adı Geçen Peygamberlerin Aileleriyle İmtihani", (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 1.

uygulanabilecek bazı yöntemlerle imtihan kavramının nasıl ele alınabileceği ile ilgili değerlendirmeler yapılarak, konu sınırlandırılmıştır.

1.1 Araştırmanın Problemi

Kur'an-ı Kerim'de imtihan kavramının kullanımı, dünya hayatının anlamlandırılması ve yaratılma amacının farkına varılması bakımından ele alınması gereken bir konudur. Ayet ve hadislerde sıkça vurgulanan bu kavram, müminlerin dünya hayatında karşılaştığı zorluklar ve verilen nimetler karşısındaki tutum ve davranışlarını test etme amacı taşır. İslam dini açısından değerlendirildiğinde imtihanın amacı, insanların Allah'a olan imanlarındaki sağlamlığını ve samimiyetlerini çeşitli vesilelerle ölçmektir.

Araştırmamızın temel problemi, imtihan olgusunun din eğitiminde doğru ve anlaşılır bir şekilde nasıl aktarılabilmesi ve bunu yaparken hangi yöntem ve tekniklerin kullanılabileceği sorularının cevabını aramaktır. Bununla birlikte imtihan ile ilgili ayetlerden hareketle:

- İmtihan kavramı Kur'an'da hangi anlamlarda geçmektedir?
- İmtihan ve imtihan ile ilişkili olarak kullanılan kavramlar sadece olumsuz durumlar için mi kullanılmıştır?
- Sürekli bir sınama ve deneme içinde olma fikrinin getirdiği sorumluluk duygusu insanlarda dine karşı olumsuz bir bakış açısına neden olur mu?
- Kur'an'da imtihan edilme ile ilgili ifadeler, olaylar veya kıssalar bütün yöntem ve tekniklere göre anlatılmak için uygun mudur?

soruları da cevaplandırılmaya çalışılarak, imtihan kavramı bu sorular çerçevesinde ele alınmıştır. İhtiva ettiği anlam açısından farklı ilim dallarına da konu olan "Kur'an'da imtihan kavramı" ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. İmkân dahilinde olan bütün çalışmalar konuya hakim olabilmek ve doğru çıkarımlara ulaşabilmek maksadıyla akademik olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada ayetlerin ifade ettiği anlamlar ve

yapılan akademik çalışmalardan elde edilen veriler ışığında din eğitimi açısından imtihan olgusunun nasıl ele alınabileceği ile ilgili bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tezimizin amacı, Kur'an'da imtihan kavramının hangi anlamlara geldiğini, bu anlamların öğretilmesinde din eğitiminin vereceği katkıyı ve kullanılabilecek uygun eğitim yöntemlerini ortaya koymaktır. İmtihan olgusunun doğru anlaşılması, karşı karşıya kalınan bela, musibet ve sıkıntılarla baş etmede kolaylık sağlayacaktır. Bu nedenle çalışmamızın amacı, verilen örneklerle imtihanın anlaşılmasını kolaylaştırmaktır.

“İmtihan” ile ilgili farklı alanlarda yapılan akademik çalışmalar bulunmaktadır. Fakat din eğitimi açısından imtihan olgusunun ele alındığı başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle din eğitimi alanında İslam açısından imtihanın önemine dair bir çalışma yapılması gerekli görülmüştür. Hem dünya ve hem ahiret hayatı açısından büyük önemi olan “imtihan” konusu ile ilgili yapılan bu çalışmanın, alana katkı sağlaması hedeflenmektedir.

1.3 Araştırmanın Yöntem ve Sınırlılıkları

Bu araştırmada ana kaynak Kur'an'ı Kerim ve tefsirlerdir. İmtihan ve yakın anlamlı kelimelerin geçtiği ayetlerin tespitini yaptıktan sonra, çeşitli tefsirlerden yararlanılarak bu kelimelerin ifade ettiği anlamlara değinilecektir. Ayrıca iman açısından çok önemli bir esas olan imtihan olgusunun önemini daha da iyi ifade edebilmek için hadislerinden de örnekler verilecektir.

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden “*Doküman Analizi (Belge İncelemesi)*” Tekniği²⁰ kullanılmıştır. Doküman Analizi tekniğinde konu ile ilgili var olan kayıt ve belgeler incelenerek veriler elde edilmektedir.²¹ Bu çalışmada da öncelikle imtihan

²⁰ Bilgen Kırıl, “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/15 (2020), 173.

²¹ Ramazan Sak, vd. “Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi* 4/1 (2021), 230.

ile ilgili yararlanılabilecek kaynaklar tespit edilerek, analiz ve incelemeleri yapılmış ve çalışmamızda kullanılabilecek veriler elde edilmiştir. Aynı zamanda farklı ilim dallarında da imtihan ile ilgili daha önce yapılan çalışmalara ulaşılarak, konunun hangi yönüyle ele alındığına dair inceleme yapılmıştır. Tefsir, hadis, kelim, tasavvuf gibi diğer dini ilimler için de oldukça önemli olan imtihan kavramının, “Allah’u Teala’nın adaleti, kulun iradesi, kader, “iyilik ve kötülük” gibi birçok tartışma ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Konu eğitim yöntemleri bakımından da ele alındığı için eğitim alanındaki kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Dört bölümden oluşan tezimizin ilk bölümünde çalışmanın yapılmasındaki amaç ve kullanılan yöntemler ile ilgili bilgi verilmiş ve faydalanılan bazı kaynaklardan kısaca bahsedilmiştir. Birçok kaynağın gözden geçirilip karşılaştırılması sonucu elde edilen veriler ile imtihan ve yakın anlamlı kelimelerin kavram analizi yapılmış; Kur’an’da imtihan ile ilgili tespit edilen ayetler ile ilgili bilgiler ve konuya dair hadislerden örnekler verilerek çalışma genişletilmiştir. Araştırmanın ana temasını teşkil eden son bölümde imtihan olgusunun din eğitimine hangi yöntemlerle dahil edilebileceği ile ilgili açıklamalar ve örnekler verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Araştırmaya konu olarak seçtiğimiz “Kur’an’da imtihan kavramı” çok geniş bir anlam çerçevesine sahip, derin ve dikkatli bir çalışmayı gerektiren önemli bir konudur. Bu kadar kapsamlı bir çalışma hem alan açısından, hem de imkan ve zaman açısından mümkün olmadığından; insanın denenmesi, imtihanlar karşısındaki tutumları ve bunlara Kur’an’dan verilen birkaç örnekle konu sınırlandırılmıştır.

1.4 Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Dünya hayatı, Allah’u Teala’nın kullarını sınamak ve eğitmek için yarattığı geçici bir süreç olduğundan insan için çok önemli bir konudur.²² Bu nedenle üzerine birçok akademik çalışma yapılmıştır. Her biri imtihan kavramını farklı yönlerden ele almıştır. Bizim çalışmamızda olduğu gibi yapılan diğer çalışmalarda da ana kaynak Kur’an’ı Kerim’dir. Çünkü Kur’an, insana ne yapıp ne yapmamasını bildiren ilahi hitaptır. Allah imtihan edilmek gibi bir sorumluluk yüklediği kullarına başarıya ulaşmanın,

²² Semra Kaya, *Kur’an’a Göre Kulluk-İmtihan İlişkisi*, 5.

yani inanan ve hakkıyla kulluk edenlere vadettiği cenneti kazanmanın yollarını gösteren ayetler göndermiştir.

Biz de çalışmamızda ilk kaynak olarak Kur'an'ı rehber edindik. İmtihan ile ilgili ayetlerde kastedilen manaları birkaç tefsirden yararlanarak anlamaya çalıştık. Daha sonra tespit edebildiğimiz ve ulaşabildiğimiz yüksek lisans ve doktora çalışmalarından yararlandık. Bu çalışmalardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- Süleyman Kaya'nın "*Kur'an'da İmtihan*" başlıklı doktora tezi çalışması 2002 yılında tamamlanmış, 2003 yılında da kitap halinde basılmıştır. Kaya, Kur'an merkezli ele aldığı imtihan kavramını, konulu tefsir çalışmaları kapsamında değerlendirdiğini ifade etmektedir.²³ İmtihan ile ilgili Kur'an'da yer alan temel kavramları belirledikten sonra bu kavramlar ve imtihan arasındaki anlam yakınlığını ortaya koyan²⁴ Kaya çalışmasında, insanın kul olarak yüklendiği sorumluluklar ve bu cihette karşılaşabileceği imtihanları anlatmıştır. Yazar bunlara karşı kulun nasıl bir yaklaşım içinde olması gerektiği ile ilgili de bilgiler vermektedir.
- "*Kur'an'da İnsanın Hayır ve Şerle İmtihani*" başlıklı yüksek lisans çalışmasında Huriye Kılıç, Kur'an'da yer alan imtihan konularını '*hayır ve şer*' kavramları bağlamında ele almış ve insanın nelerle imtihan olacağını bilmesinin, onlarla baş edebilmesi için önemli olduğunu savunmuştur.²⁵
- Temel İslam Bilimleri/Tefsir alanında yapılan çalışmalarından biri de Mehmet Altuntaş'ın yaptığı "*Kur'an'ı Kerim'e Göre İmtihan Gerçeği*" başlıklı yüksek lisans tezidir. Altuntaş, imtihan olgusunu Bela kavramı üzerinden açıklamıştır. İnsanın neden imtihan edildiği, imtihan çeşitleri ve bunların insan yaşamı üzerindeki olumlu veya olumsuz etkileri çalışmada yer almaktadır.²⁶

²³ Süleyman Kaya, *Kur'an'da İmtihan*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Temmuz 2002), 18.

²⁴ Kaya, *Kur'an'da İmtihan*, 23-44.

²⁵ Huriye Kılıç, *Kur'an'da İnsanın Hayır ve Şerle İmtihani*, 1.

²⁶ Mehmet Altuntaş, *Kur'an'ı Kerim'e Göre İmtihan Gerçeği* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 93.

- İmtihan ile ilgili yapılan bir başka çalışma da Ayşe Büyükbayram 'ın tefsir alanında yaptığı “*Kur'an'da Adı Geçen Peygamberlerin Aileleriyle İmtihani*” başlıklı yüksek lisans tezidir. Yazar, yaşayışları ve tabi oldukları imtihanlar ile Kur'an'da bahsedilen peygamberleri ve özellikle onların aileleriyle olan kıssaları konu ettiği çalışmasında, bu örneklerin insanoğlu için bütün dönemlerde ibret verici, ders niteliğinde ve yol gösterici olduğunu ifade etmektedir.²⁷
- “*Kur'an'a Göre İmtihan Kavramının Semantik İzahı ve İnsan İçin Önemi*” başlıklı makalesinde Bilal Temiz, imtihan olgusu ve yakın anlam ifade eden kavramları ele almaktadır. Bu kavramlarla ilgili anlam analizi ile çalışmasına giriş yapan Temiz, devamında insanın imtihan edilme nedenlerini, imtihan yerinin dünya olduğunu ve imtihan-sabır arasındaki ilişkiyi açıklayarak konuyu detaylandırmıştır.²⁸
- Güven Ağırkaya “*İmtihan Olgusu Nasıl Okunmalıdır?*” başlıklı araştırma makalesinde imtihan edilme konusunu Allah tasavvuru ve insanın iradesi çerçevesinde ele almıştır. Kavramı, yakın anlamlı kelimeler ile birlikte açıklamış ve Kur'an'dan çeşitli imtihan örneklerini vermiştir. İmtihan edilmenin gaybi bir tarafının da olduğunu ifade eden yazar, bu nedenle insanın niçin sırandığını tam olarak anlamlandıramayacağını ifade etmektedir.²⁹
- Nesibe Esen Ateş'in bir grup şehit ve gazi yakını ile yapılan görüşmeler sonucu ortaya koyduğu “*Travmayı Anlamlandırması Açısından İmtihan İnancı ve Başa Çıkma: Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Aileleri Örneği*” başlıklı makalesi, imtihanı anlamada önemli bir çalışmadır. Ateş, yaşanan birtakım travmalar sonucunda imtihan olgusunun bilinmesinin hem olumlu başa çıkma hem de olumsuz başa çıkmada etkisinin olduğunu ifade etmektedir.³⁰
- 2013 yılında İstanbul Üniversitesi'nde düzenlenen bir sempozyumda sunulan “*Kur'an Açısından Kader İmtihan İlişkisi*” başlıklı bir tebliğ olan bu çalışma,

²⁷ Ayşe Büyükbayram, “Kur'an'da Adı Geçen Peygamberlerin Aileleriyle İmtihani”, 2.

²⁸ Bilal Temiz, “Kur'an'a Göre İmtihan Kavramının Semantik İzahı ve İnsan İçin Önemi”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Ocak-Haziran 2003), 343.

²⁹ Güven Ağırkaya, “İmtihan Olgusu Nasıl Okunmalıdır?”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Ekim 2021), 800-827.

³⁰ Nesibe Esen Ateş, “Travmayı Anlamlandırması Açısından İmtihan İnancı ve Başa Çıkma”, 140.

Rabiye Çetin tarafından genişletilerek makaleye dönüştürülmüş ve “*Kur’an-ı Kerim Bağlamında Kader-İmtihan İlişkisi*” başlığı ile yayımlanmıştır.

- Süleyman Gümrükçüoğlu “*İmtihan ve Dünyevileşme*” başlığıyla yayımladığı makalesinde, imtihan olgusunu fitne kavramı çerçevesinde ele almıştır. Gümrükçüoğlu çalışmayı yapmasındaki amacın, Kur'an'ın bize sunduğu imtihan olgusunu ve bunun dünya ve ahiret hayatına yansımalarını ele alarak, dünyevileşmeye dikkat çekmek olduğunu ifade etmektedir.³¹
- 2007 yılında yayımlanan “*Kur’an ve Hadislerde Bela Kavramının Anlam Alanı Üzerine Semantik Bir İnceleme*” başlıklı bu çalışmada Yusuf Çelik, imtihan kavramı ile yakın anlam ifade eden “*bela, musibet, fitne, ceza ve azap*” kelimeleri üzerinde durmuştur. Türkçe ve Arapça anlamlarının verilmesinin ardından, ayet ve hadisler ışığında kelimeleri incelenmiştir. Müminin başına gelen musibet, felaket, bela gibi olayların verilen bir ceza değil imtihan olduğunu, hatta günahlara kefarete olabileceğini belirten Çelik, inanmayanlar içinse bunların bir sınama değil ceza olduğunu, inkarcılıklarına bir tövbe vesilesi olabileceğini ifade etmektedir.³²
- Musibetin imtihanlar için bir malzeme olduğunu ifade eden İsmail Çevik,³³ “*Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları*” başlıklı çalışmada insanların başına gelebilecek musibet çeşitlerinden ve bunların ortaya çıkarabileceği sıkıntı ve travmalarla nasıl baş edilebileceğinden bahseder. Musibetlerin evrenin işleyişinin bir parçası olduğunu ifade eden Çevik, bunların olmasını istememenin evrendeki oluş ve bozuluş kanunu istememek anlamına geleceğini ve bunun da imkansız olduğunu belirtmektedir.³⁴
- Veli Ulutürk “*Kur’an’da Özel Bazı İmtihan Konuları*” başlığıyla yaptığı çalışmada Kur’an-ı Kerim’de fitne/imtihan olarak nitelenen bazı konulara dikkat çekmiştir. Ulutürk’ün çalışmasına aldığı bu konular ‘sivrisinek örneği, müteşabih

³¹ Süleyman Gümrükçüoğlu, “İmtihan ve Dünyevileşme”, 419.

³² Yusuf Çelik, “Kur’an ve Hadislerde Bela Kavramının Anlam Alanı Üzerine Semantik Bir İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (Erzurum: 2007), 177.

³³ İsmail Çevik, “Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 6/1 (2020), 271.

³⁴ Çevik, “Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları”, 280.

ayetler, miraç olayı, zakkum ağacı, on dokuz sayısıdır'.³⁵ Ulutürk ele aldığı bu hususlar ile farklı bir bakış açısı ile konuya yaklaşmış ve ilgi çekebilecek bir çalışma yapmıştır.

- Burhan İşliyen'in "*Kur'an'ı Kerim'de Çocuklarıyla İmtihanları Anlatılan Peygamberler*" başlığıyla yaptığı çalışmada insan için malların ve çocukların bir imtihan vesilesi olduğu³⁶ belirtilir. Çalışmada Kur'an-ı Kerim'de bildirilen ayetlerden örneklerle peygamberlerin çocuklarıyla ilgili yaşadığı sıkıntılar anlatılmıştır.³⁷
- Resul Şahin "*Eyyub Peygamberin Hastalıkla İmtihani*" adlı çalışmasında Eyyub (as)'ün soyu, yaşadığı yer ve yaşadığı zaman dilimi, hastalığının çeşidi, hastalığa sabrı ve yaptığı dua sonucu kurtuluşu hakkında bilgi vermiştir.³⁸ Eyyub (as)'ün karşılaştığı sıkıntılar ve olumsuzluklar karşısında takındığı tutum ve bunlar karşısında şükür, sabır ve dua ile tam bir teslimiyet içinde olduğunu gösteren örnekleri çalışmasında geniş bir şekilde işlemiştir.
- İmtihan olgusunu tasavvufi bakış açısıyla değerlendiren çalışmalardan biri olan Muammer Cengiz'in "*Tasavvufta Bela ve imtihan Telakkisi*" adlı makalesidir. Bu araştırmada bela ve imtihanın tasavvuf tarihçesi içinde nasıl kavramsallaştığı ile ilgili bir çalışma yapılmıştır. Cengiz, klasik dönem ve Osmanlı dönemi sufilik geleneğinde bela ve imtihan konularının taşıdığı anlam ve önemi işlemiştir. Sonuç olarak da tasavvufta bela ve imtihanın bir mükafat veya ceza olmadığını; varlığın, yaratmanın, tecellinin ve esmanın bir parçası olarak, insanda var olan cevheri açığa çıkarabilecek bir zemin olduklarını ifade etmektedir.³⁹
- İmtihan konusu birçok ilim dalının ele aldığı önemli bir konudur. Kelam alanında da bu kavram üzerine çeşitli tartışmalar ortaya çıkmış ve buna dair çalışmalar

³⁵ Veli Ulutürk, "Kur'an'da Özel Bazı İmtihan Konuları", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 7.

³⁶ Burhan İşliyen, "*Kur'an'ı Kerim'de Çocuklarıyla İmtihanları Anlatılan Peygamberler*", Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Peygamberimiz ve Çocuk (6-8 Kasım 2020) (İzmir: Çağlayan Basım Yayın, Kasım, 2021), 55.

³⁷ İşliyen, "*Kur'an'ı Kerim'de Çocuklarıyla İmtihanları Anlatılan Peygamberler*", 53-66.

³⁸ Resul Şahin, "*Eyyub Peygamberin Hastalıkla İmtihani*", *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 18 (Aralık 2022), 206.

³⁹ Muammer Cengiz, "*Tasavvufta Bela ve imtihan Telakkisi*", *Sufiyye Dergisi*, 10 (Haziran 2021), 9-48.

yapılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalardan biri de Hatice Ceylan Yıldız'ın “*Kelam İlmi Açısından Kur'an'da Allah'ın Şer ile İlişkisi*”⁴⁰ başlıklı yüksek lisans tezidir. Yıldız, Kur'an'dan ayetler ışığında ‘şer’ kavramı üzerinden “*kötülük problemi*”⁴¹ ele aldığı çalışmasında, şeytanı imtihan sebebi olması ile ilişkilendirerek, kötülük namına insanları doğru yoldan saptırma metotlarını ve bunların insanlar üzerindeki etkisinin keyfiyetinden bahsederek, kullara kendi fiillerinin sorumluluklarının hatırladığını ifade etmiştir.

- “*Kelamda Günah Musibet İlişkisi*”de Ebru Türkman tarafından kelam alanında yapılan yüksek lisans tezidir. Musibetin sadece bir imtihan vesilesi olmadığını ifade eden Türkman, araştırmasında ‘yapılan kötülük ve işlenen günahın cezası olarak’ musibet kavramını ele almıştır.⁴²
- Mehmet Akif Kuzu ve Musa Kocar ’ın “*İmam Maturidi’de Musibet-İmtihan İlişkisi*” başlıklı çalışmalarında evvela bela, musibet ve imtihan kavramları ile ilgili genel bir açıklama yapılmış, ardından İmam Maturidi’nin *Te’vilatü’l -Kur’an* adlı eserinde yapılan izahları üzerinde durulmuştur.⁴³

İslami ilimlerde farklı yönlerden ele alınan imtihan konusu ile ilgili çok fazla çalışma yapılmıştır. İnsanın yaratılmasındaki gayenin sınanma olduğu ve nihai amaç olan cenneti kazanmanın yolunun da bu sınavlardan başarıyla çıkmak olduğu düşünüldüğünde, imtihan konusunun bu denli önemli olması ve kapsamlı bir şekilde farklı disiplinlerde ele alınması anlaşılır bir durumdur. Bu çalışmada ulaşılabilen çoğu eserden yararlanılmış olsa da hepsinden detaylı bir şekilde bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle yukarıda farklı ilim dallarından birkaç örnek vermekle yetinilmiştir.

⁴⁰ Hatice Ceylan Yıldız, “*Kelam İlmi Açısından Kur'an'da Allah'ın Şer ile ilişkisi*” (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 198.

⁴¹ Yıldız, “*Kelam İlmi Açısından Kur'an'da Allah'ın Şer ile ilişkisi*”, 192.

⁴² Ebru Türkman, “*Kelamda Günah Musibet İlişkisi*” (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 2.

⁴³ Detaylı bilgi için Bkz: Mehmet Akif Kuzu - Musa Kocar. “İmam Maturidi’de Musibet-İmtihan İlişkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51 (Isparta: Aralık, 2023), 98-113.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 İmtihan

İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim, ilahi bir hitap olmasının yanı sıra insanın yaşama amacını anlaması ve anlamlandırmasında, ruhsal ve manevi yönden gelişmesinde destek sağlayan kapsamlı bir rehberdir. Bir insan olarak dünyada nasıl yaşanması gerektiğini, sosyal hayatta diğer insanlarla kurulacak iletişimin yollarını, aile hayatını, ticareti, adaleti ve buna benzer çoğu dünyevi olguyu düzenleyici yollar gösteren Kur'an, aynı zamanda ölüm ve sonrası için de bir kaynaktır. Ahiret, hesap, mizan, sırat, cennet ve cehennem gibi birçok kavramın ne ifade ettiği ayetlerden öğrenilmektedir. Çünkü insanı bekleyen sonsuz yaşamın bilgisi sadece el-Alim⁴⁴ olan Allah'tadır. Bu bağlamda Kur'an'da bahsedilen kavramlardan olan "imtihan" da dünyanın ve ahiretin bilgisine ulaşmak için önemli bir olgudur. Kur'an, insanların dünya hayatında karşılaştıkları zorluklar ve deneyimlerin anlamını açıklarken imtihan kavramını sıkça kullanır. Dünyanın insan için geçici bir sınanmanın yeri ve zamanı olarak var edildiğini bildirir.⁴⁵ Şura suresi 36. ayette: "Size verilen her şey dünya hayatının geçici zevklerinden ibarettir. Allah katında olanlar ise daha iyi ve daha kalıcıdır. Bunlar iman eden ve Rablerine dayanıp güvenenler içindir." buyurulduğu gibi birçok ayette sonsuz olanın ahiret hayatı olduğu ve dünyanın ebedi kalınacak ahiret hayatı için bir hazırlık ve geçiş yeri olarak yaratıldığı bildirmiştir. Dünyanın yok olacağının kaçınılmaz bir son olduğu ve verilen nimetlerin geçici olduğu da yine ayetlerde bildirilmektedir.⁴⁶

Günlük yaşam içinde insan hep bir şeylerle sınanır. Alınan eğitimde, çalışılan işte, akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerinde, aile hayatının içinde hep bir imtihan vardır. Özellikle eğitim açısından bakıldığında, öğrenen olarak neyin, ne kadar, nasıl bilindiğinin ölçüsü imtihanlardır. İnsanın yaşam içinde belirli bir yere sahip olması,

⁴⁴ "el-Alim: zaman ve mekân sınırı olmaksızın küçük büyük, gizli açık, canlı cansız her şeyi en mükemmel şekilde bilen". Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ fi şerhi esmâ'illâhi'l-hüsnâ*, nşr. Fazluh Şehâde, (Beyrut: 1971-1982), 92-93; geniş bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, "Alim", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2 (İstanbul: 1989), 460-461.

⁴⁵ "Hayat Rehberi Kur'an-Konulu Tefsir", Ed. Mehmet Paçacı vd. 3/2033 (Ankara: DİB Yayınları, 2. Baskı, 2021), 472-593.

⁴⁶ eş-Şûrâ,42/36; Muhammed b. Musa Al-i Nasr, "Muhtasar İbn-i Kesir Ayet Meal Tefsir", 970.

derece ve statüsünün yükselmesi gibi durumlar, öğrenilen bilgi, bunlara dair yapılan sınavlar ve sonucunda yapılan değerlendirmelerde gösterdiği başarısına bağlıdır. Doğru ve işe yarar bilgiyi alıp bunu muhafaza edebilmek ve onu yaşantıya geçirebilmek bu nedenle önemlidir. Din açısından değerlendirildiğinde, insanın ahirette elde edeceği derece, maruz kaldığı bela, musibet, sıkıntı gibi durumlarda takındığı hal ile belirlenir. Yaratılış gereği insan hem iyi ve doğru olanı yapmaya, hem de kötüyü tercih etmeye meyillidir. Allah'ın vermiş olduğu irade ile insan ya yaratıcısının emirlerine uyarak salih bir kul olarak yaşar, ya da sorumluluklarını yerine getirmeyerek günahkar bir kul olarak dünya hayatını tamamlar. Tercihlerinin sonucunu mutlak alacağı yer ise ahirettir. İnanan ve inancına uygun yaşayan insan için mükafat olarak cennette sonsuz bir yaşam va'dedilirken,⁴⁷ günahlara dalanlar ise cehennemle cezalandırılacaktır.

Kur'an'da imtihan olgusunu ele alan çalışmalarda aynı anlamda kullanılan veya yakın anlamlı kelimeler ile ilgili daha kapsamlı analizler yapılmıştır. Bu çalışmada din eğitiminde imtihan olgusunun nasıl işleneceğine dair bir sonuç çıkarma hedefinde olduğu için aynı anlama gelen bütün kelimelere yer verilmemiştir. Sadece “*imtihan*” kelimesi ve kuranda imtihan yerine kullanılan “*bela, musibet ve fitne*” kelimelerinin manaları verilmiş, kavram analizleri yapılmıştır.

2.1.1 İmtihan Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

Arapça kökenli olan “imtihan” kelimesi Türkçede “güç, direnme; dayanışma gerektiren, sonucunda deneyim kazandıran zor bir durum”⁴⁸ anlamında kullanılmaktadır. Daha yaygın kullanımı kişinin bilgi ve becerisi ölçmek için yapılan sözlü veya yazılı yoklama manasındadır. Aynı zamanda kişinin manevi olarak direnme gücünü ortaya koyan zor durum manasına gelmektedir.⁴⁹

Arapçada bu kelimenin kökü “محن” (m-h-n) olup, “denemek, imtihan etmek, işkence etmek, tasfiye etmek”⁵⁰, bir kişiyi belirli bir duruma veya olaya tabi tutarak

⁴⁷ el-Bakara 2/81-82.

⁴⁸ Türkçe Sözlük, “*İmtihan*”, 1 (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988), 703.

⁴⁹ Huriye Kılıç, “*Kur'an'da İnsanın Hayır ve Şerle İmtihani*”, 6.

⁵⁰ “*Yeni Kamus*”, Arapça-Türkçe, Hazırlayan: Bekir Topaloğlu, Hayreddin Karaman, (İstanbul: Nesil Yayınları, 25. Baskı, 2021), 404.

yeteneklerini, sabrını ve inancını test etmek” anlamındadır. Ayrıca kelimenin “bir şeyi eskitinceye kadar giymek, deriyi yumuşatarak uzatmak ve kuyudan toprak/çamur çıkarmak gibi manaları da vardır.⁵¹ Bu kökten türeyen محنة kelimesi de “bela, meşakkat, sıkıntı,⁵² musibet, iddet, deneme, sına”⁵³ anlamlarına gelmektedir. Arapça’da “امتحان” (imtihan) kelimesi, “sınav, test, deneme, vurma, dövme, engelleme” anlamlarına gelir. Ayrıca elbise için kullanıldığında “eskitinceye kadar giymek” manasındadır.⁵⁴ Kelime Osmanlıca sözlüklerde “Cenab-ı Hakk’ın sevdiği kullarını sınamak için çeşitli meşakkat ve musibetlere maruz bırakması”,⁵⁵ “deneme, tecrübe; çalışıp çalışmadıklarını anlamak için talebelerin geçirdiği teftiş,⁵⁶ “bir şeyin hakikatini anlamak için dikkatle, derin düşünmek,⁵⁷ gibi manalarda geçmektedir.

İmtihan kelimesi Kur’an-ı Kerim’de (m-h-n) kök fiili ile hiç kullanılmamıştır.⁵⁸ İmtihan kalıbıyla da iki yerde geçmektedir.⁵⁹ Bu ayetlerden biri Hucurat suresindeki: “Allah Resul’ünün yanında seslerini alçaltanlar var ya, işte onlar, Allah’ın kalplerini takva hususunda sınadığı kimselerdir. Onlar için büyük bağışlanma ve büyük bir ödül vardır.” manasındaki 3. ayet⁶⁰ ve “Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek size geldiklerinde -onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınavın.” manasındaki Mümtetine suresinin 10. ayetinde imtihan kelimesi denemek, sınamak anlamlarında kullanılmıştır.

Kur’an-ı Kerim Yüce Yaratıcının kullarına hitabıdır. O’nun bildirdiği her ayette aslında dünyanın geçici olduğunun ve kulların vazifesinin ebedi olan ahiret hayatına hazırlanmak için yaratıldığının gerçeği hissedilmektedir. Gerek geçmiş ümmetlerin yaşayışları, gerek inanmayanların dünya ve ahiretteki halleri ve gerekse de iman üzere yaşayan ve aynı iman üzere ölenlerin durumları bildirilen en büyük hakikattir. Bu

⁵¹ Ebû Muhammed Cemalüddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (İbn Manzûr), “*Lisanu’l Arab*”, 13/401 (Beyrut: Daru Sadr, 1956).

⁵² “*Yeni Kamus*”, 404.

⁵³ İbn-i Fâris, “Mu’cemu Mekâyısı’l-Lüga”, (Kahire: Dâru İhyai’t-Kütübi’l Arabiyye 1266).

⁵⁴ Kılıç, “*Kur’an’da İnsanın Hayır ve Şerle İmtihani*”, 6; İbn-i Manzûr, “*Lisanü’l Arab*”; İsmail, el-Cevheri, “*es-Sihah Tâcu’l-Luga ve Sihahu’l-Arabiyye*”, ed. Ahmed Abdulğafûr Attar, 6/2201 (Mısır: Dâru’l-Kütübi’l-Arabiyye).

⁵⁵ Şemseddin Sami, “*Kamus-ı Türki*” (H.1312), çev. Raşit Gündoğdu, vd. 11 (İstanbul: Der Sa’adet İkdâm Matbaası, 2017), 163.

⁵⁶ Mehmed Bahaeddin Toven, “*Yeni Türkçe Lugat*”, Hazırlayan: Abdülkadir Hayber, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 1210).

⁵⁷ Mehmed Salâhi, “*Kamus-ı Osmanî*”, haz. Ayşe Yılmaz Kudret, 1/9 (TDK Yayınları, 2023), 449.

⁵⁸ Tuba Ekinci, “*Kur’an’a Göre İlahi İmtihanda Ailenin Rolü*” (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 9.

⁵⁹ Mehmet Akif Kuzu - Musa Kocar, “İmam Mâtürîdî’de Musibet-İmtihan İlişkisi”, 103.

⁶⁰ Rabiye Çetin, “Ku’ran-ı Kerim Bağlamında Kader-İmtihan İlişkisi”, 780.

anlatımların temel amacı, insana en büyük hakikati bildirmek ve ilahi rızayı kazanacak, doğru bir hayat tarzı kazandırmaktır. Bu nedenle insan Kur'an'da bildirilen emirleri, helalleri, yasakları bilme; dünyada nasıl bir yaşam süreceğini ve ahirette cenneti hak etmek için ne yapması gerektiğini öğrenme hususunda ayetleri ve hadisleri kendine rehber edinmelidir. Ahiret hayatında kurtuluşa ermek ve cenneti hak etmek için gerekli olan inanç, ibadet ve ahlaki sorumlulukların bilinmesi ve uygulanması da yine bu bağlamda önem arz etmektedir. Ayetler ve hadisler, içinde bulunulan veya karşımıza çıkabilecek imtihanlar için birer yol göstericidir.

2.2 Bela Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

İslam dini, dünya hayatını bir imtihan süreci olarak görmektedir. En şerefli varlık olarak yaratılan insanın da⁶¹ içinde olduğu bu süreç, Kuran-ı Kerim'de sıkça ifade edilen bir husustur. Bu bağlamda ayetlerde farklı kavramlarla ifade edilen imtihan olgusu, özellikle “belâ” kelimesi üzerinden dikkat çekici bir şekilde ele alınmaktadır. İçinden çıkılması güç, sakıncalı durum; büyük zarar ve sıkıntıya yol açan olay veya kimse, hak edilen ceza⁶² anlamlarına gelen “bela” kelimesi Arapça kökenlidir. Sözlüklerde “üzüntü, keder,⁶³ tecrübe temek⁶⁴ ve sınamak” anlamlarına gelmektedir.⁶⁵ Kişinin çeşitli sıkıntı, musibet ve zorluklarla imtihan edilmesi durumunu ifade eder. Aynı kökten gelen “ibtila” kelimesi bir kişinin gerçek yüzünü, olgun veya bayağı karakterini ortaya çıkarmak⁶⁶ ve “bir nesnenin halini bilmek için o nesneyi sınavıp imtihan etmek”⁶⁷ manalarına gelmektedir. Bela Türkçede “gam, keder, tasa, afet, ceza, zor ve sıkıntılı iş”⁶⁸ manasında kullanılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de bela “eskimek; denemek, sınamak; gam, musibet, darlık ve sıkıntı”⁶⁹ manalarında kullanılmıştır. Dini literatürde Allah'ın kullarını imtihan etmek için aracı ettiği bu zorluk, sıkıntı ve musibetlere “bela” denmiştir. Osmanlıca

⁶¹ el-İnsân, 76/70.

⁶² “Türkçe Sözlük”, (Ankara: Komisyon, Akvaryum Yayınları, 2012), 1318; İsmail Parlatır vd. “Okul Sözlüğü”, 2. Baskı, 1 (Ankara: TDK. Yay. Ankara, 2000), 258-259.

⁶³ Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “Lisanu'l-Arab”, 13 (Beyrut: Dâr Sâdır, 1968), 401.

⁶⁴ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, “Camiul-Beyan”, 1 (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1995), 392.

⁶⁵ Yusuf Çelik, “Kur'an ve Hadislerde Bela Kavramının Anlam Alanı Üzerine Semantik Bir İnceleme”, 162.

⁶⁶ Ragib el-İsfehâni, *Müfredat*, çev. Yusuf Türker, İstanbul: Pınar yay. 2. Baskı, (2023), 145.

⁶⁷ Ahmed Asım Efendi, *Muhtasar El Kamusu'l Muhit Tercümesi*, 4 (İstanbul: 1305), 879-880.

⁶⁸ “Örnekleriyle Türkçe Sözlük”, Kollektif, 3 (İstanbul: MEB Yayınları, 2003), 2026.

⁶⁹ Süleyman Uludağ, “Bela”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5 (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 380.

kaynaklarda “Nida; evet gibi tasdik edici söz”;⁷⁰ Allah’u Teala’nın yarattığı ruhlara sorduğu “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sualine karşılık olarak ruhların verdiği “Evet, sen bizim Rabbimizsin” cevabındaki onaylama⁷¹ anlamlarında geçmektedir. Bela kelimesi ve türevlerinin anlamları ile ilgili daha kapsamlı çalışmalar yapılmıştır.⁷²

Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde bela ile ilgili pek çok ayet ve rivayet bulunmaktadır. Kavram, Kur'an'da hem olumsuz durumlar (sıkıntı, musibet) hem de olumlu durumlar (nimet, bolluk)⁷³ için kullanılmakta; böylece insanın farklı şartlar altında sınıandığını vurgulamaktadır. Kur'an'da şöyle buyrulur: “İnsanlar, sadece ‘iman ettik’ demeleriyle bırakılacaklarını ve sınavdan geçirilmeyeceklerini mi sandılar?”⁷⁴ Bu ayette, insanların imanlarını ve sadakatlerini sınamak için çeşitli sınavlarla karşılaşacaklarına işaret edilmektedir. Bunun kolay olmayacağı da yine ayetten anlaşılmaktadır. “Andolsun ki sizi biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme ile imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele.” manasındaki Bakara suresinin 155. ayetinde insanın hayatın içinde var olan şeylerden gelecek belalarla imtihan olunacağı ve bunlara sabretmenin önemi ifade edilmektedir. Muhammed suresinin 31. ayetinde de bela kelimesi ‘dini yükümlülükler’ manasında kullanılmıştır.⁷⁵

İslam’a göre, bela sadece cezalandırma amacı taşımaz; aynı zamanda bir nefsi terbiye etme ve günahlardan arınma aracıdır. Hz. Muhammed’de bu konuda şöyle buyurmuştur: “Müminin durumu ne kadar şaşırtıcıdır. Her hali onun için hayırdır. Bu sadece mümine has bir durumdur. Başına bir sevinç gelirse şükreder, bu onun için hayır olur. Başına bir sıkıntı gelirse sabreder, bu da onun için hayır olur.”⁷⁶ İnsan için sadece kötü ve olumsuz durumlar değil, yaşadığı ve içinde olduğu güzel şeyler de onun imtihanı olabilir. Kul yaşadığı her durumun geçici olduğunu, başına gelenler karşısında gösterdiği sabır, şükür, tevekkül ve isyan gibi çeşitli tepkilerin karşılığını ahirette alacağını bilerek hareket etmelidir.

⁷⁰ “Lehçe-i Osmani”, Cilt:1, Sayfa:214, Sıra:8

⁷¹ “Lugat-ı Naci”, Sayfa:171, Sıra:10; Yeni Kamus, 27.

⁷² Yusuf Çelik, “Kur’an ve Hadislerde Bela Kavramının Anlam Alanı Üzerine Semantik Bir İnceleme”, 79.

⁷³ el-Enbiyâ, 21/35.

⁷⁴ el-Ankebût, 29/1-2.

⁷⁵ Süleyman Uludağ, “Bela”, 380.

⁷⁶ Ebü'l-Hüseyn b. Haccac Müslim, “el-Câmi’u’s-sahih. “Zühd”, (Riyad: Beytü'l-Efkari'd-Devliyye, 1998), 64.

2.2.1 Karşı Karşıya Olunan Belalara Karşı Kulun Halleri

Bela olgusu, kulun Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle hareket edip etmemesi açısından çok yönlü bir anlam taşımaktadır. İnsan, karşılaştığı olumsuzluklar karşısında sabır göstererek, kulluk vazifesi gereği üzerine düşen sorumlulukları yerine getirir ve neticeyi Allah'a havale ederek tevekkül eder. Tevekkülün ardından kişiye düşen, kendisine takdir edilene razı olup olmamaktır ki, bu da başlı başına ayrı bir imtihan boyutunu oluşturur. Belanın farklı tezahürleri bulunmakla birlikte, bu çalışmada yalnızca örnek teşkil edecek birkaç yönü üzerinde durulmuş ve konu sınırlı bir çerçevede ele alınmıştır.

2.2.1.1 Bela ve sabır

Kur'an-ı Kerim, insanın dünya hayatındaki varoluş gayesini "imtihan" olgusu çerçevesinde açıklamaktadır.⁷⁷ Bu imtihanın en temel unsurlarından biri ise sabırdır. Sabır, hayatın her alanında rehber edinilmesi gereken vazgeçilmez bir erdemdir.⁷⁸ Dini bir terim olarak sabır, belaya uğrandığında, sıkıntı, cefa veren üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi olarak anlaşılmaktadır.⁷⁹ Kişinin karşılaştığı zorluklar karşısında metanet göstermesi ve Allah'a güvenerek bu süreci atlatmasıdır. Ahlak terimi olarak ise "üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belalar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet"⁸⁰ olarak açıklanmaktadır. Kur'an'da sabrın önemi şu ayetle vurgulanmaktadır: "*Ey iman edenler! Sabır ve namazla Allah'tan yardım dileyin. Şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir.*"⁸¹ Bu ayet, müminlerin bela karşısında sabırlı olmalarını ve Allah'tan yardım dilemelerini öğütlemektedir. Bu yardım dilemenin özellikle dinin direği olan namaz ibadeti ile bir arada anılması da önemini açıkça göstermektedir. Sabır, aynı zamanda kişinin imanını güçlendirir ve Allah'a olan bağlılığını pekiştirir. Bela ve musibetlerle karşılaşıldığında sabırlı davranmak, bu sıkıntıları aşmada en önemli manevi dayanaklardan biri olarak kabul edilir. Sabır, yalnızca pasif bir bekleyiş veya

⁷⁷ el-İnsân, 76/31.

⁷⁸ Remziye Ege, "Anlam Alanı İçinde Sabrı Bir Tutum Olarak Yeniden Düşünmek", *Dini Araştırmalar Dergisi* 16/43 (Temmuz-Aralık 2013), 67.

⁷⁹ Remziye Ege, "Anlam Alanı İçinde Sabrı Bir Tutum Olarak Yeniden Düşünmek", 67.

⁸⁰ Mustafa Çağrı, "Sabır", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 35 (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 337.

⁸¹ el-Bakara, 2/153.

çaresizce tahammül değil; bilakis aktif bir direnç, iradeyi koruma ve mücadele azmiyle birlikte yürütülen bir süreçtir. Sabırlı kimseler, karşılaştıkları zorluklar karşısında ümitsizliğe kapılmaz, aksine bu durumları manevi olgunlaşma ve Allah’a yakınlaşma fırsatı olarak görürler. Böylece sabır, bireyin hem psikolojik direncini artırır hem de imanını pekiştiren bir erdem olarak işlev görür.

Sabır, yalnızca sıkıntılara katlanma biçiminde dar anlamıyla değil, aynı zamanda inanç uğruna direnme, sebat gösterme ve Allah’a teslimiyet sergileme anlamında kapsamlı bir kavram olarak ele alınmaktadır. Nitekim Bakara Suresi’nin 155. ayetinde şöyle buyrulmaktadır: “Andolsun ki sizi biraz korku, açlık ve mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme ile imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele!” Bu ayet, insanın karşılaşacağı her türlü zorluğun aslında bir sabır imtihanı olduğunu ortaya koymakta, sabrın imtihan sürecinin merkezinde yer aldığını açıkça göstermektedir. İslam inancına göre sabır, Allah’a güven ve teslimiyetin en önemli göstergelerindendir. Kulluk bilincinin olgunlaşmasını sağladığı gibi, Allah’ın rızasını kazanma ve ahirette ebedi mükafatlara erişme vesilesi olarak da değerlendirilir. Kur’an’da, “*Şüphesiz sabredenlere mükafatları hesapsız olarak verilecektir*”⁸² buyrularak sabrın müminler için büyük bir ödül vesilesi olduğu belirtilmiştir.

Hz. Peygamber’de sabrın önemini farklı hadislerinde vurgulamış ve sabırlı olmayı müminlerin en değerli özelliklerinden biri olarak ifade etmiştir. Bir hadisinde “*Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir nimet verilmemiştir*”⁸³ buyurarak sabrın müminler için en büyük sermaye olduğunu dile getirmiştir. Yine bir başka hadisinde ise “*Müminin işi ne hoştur, her hali kendisi için hayırlıdır. Bu özellik yalnız mümine mahsustur. Başına bir sevinç geldiğinde şükreder, bu onun için hayırlı olur; başına bir sıkıntı geldiğinde ise sabreder, bu da onun için hayırlı olur*”⁸⁴ buyurarak sabrın, müminin hayatını kuşatan temel bir değer olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla sabır, yalnızca bireysel bir ahlaki tutum değil, aynı zamanda insanın imanını derinleştiren, zorluklar karşısında iradesini güçlendiren ve kulluk bilincini kemale erdiren bir yaşam ilkesidir.

⁸² ez-Zümer, 39/10.

⁸³ Muhammed b. İsmâil Buhari, “*el-Câmiu’s-Sahih*, ‘Rikak’”, 3 (Riyad: 2008), 20.

⁸⁴ Ebu’l-Hüseyn b. Haccac Müslim, “*el-Câmi’u’s-sahih*, ‘Zühd’”, 64.

Bu bağlamda din eğitimi, sabır bilincinin kazandırılmasında kritik bir alan olarak öne çıkmaktadır. Zira bireyin hem kendi varoluşunu anlamlandırmasında hem de toplumsal kimliğini şekillendirmesinde din eğitimi önemli bir rol üstlenmektedir. Bireyin hayatı anlamlandırmasından başlayarak ömrünün sonuna kadar sürecek yaşam mücadelesinde güç veren, destek sağlayan sabır, onu manevi başarıya götüren ve aynı zamanda psikolojik zemini de olan varoluşsal bir olgudur. Muhataba sabır değerinin yalnızca bir pasif bekleyiş değil; aktif bir direniş, bilinçli bir teslimiyet ve ahlaki bir duruş olarak aktarılması, onların imtihan kavramını doğru şekilde içselleştirmelerine katkı sağlayacaktır. Böylelikle sabır, yalnızca bireyin Allah ile olan ilişkisini güçlendiren bir değer olarak değil, aynı zamanda ruhsal iyileşmeyi, empatiyi ve toplumsal huzuru sağlayıcı bir ahlaki ilke olarak da din eğitiminde etkin biçimde yerini alacaktır.

2.2.1.2 Bela ve tevekkül

Tevekkül, İslam'da belanın karşılanmasında sabır kadar önemli bir diğer kavramdır. Arapça kökenli olan kelime, Allah'a güvenmek ve O'na teslim olmak, kişinin elinden geleni yaptıktan sonra sonucu Allah'a bırakması anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'de tevekkül ile ilgili şöyle buyrulmaktadır: *“Kim Allah'a tevekkül ederse, O, ona yeter.”*⁸⁵ Buna benzer ifadeler farklı ayetlerde de yer almaktadır.⁸⁶ İslam düşüncesinde, kulun başına gelen musibetler karşısında çaresizlik ve ümitsizlik duygusuna kapılmaması, ilahi kudrete güven duyarak süreci metanetle karşılaması önemli bir tutum olarak değerlendirilir. Bu yaklaşım, bireyin yaşadığı zorlukların nihai anlamda Allah'ın bilgisi ve iradesi dâhilinde gerçekleştiğini kabul etmesini gerektirir. Böyle bir inanç, kişiye yalnızca manevi bir teslimiyet değil, aynı zamanda psikolojik bir direnç de kazandırır. Zira insan, karşılaştığı belaları kendi imkanlarıyla aşamayacağı noktada ilahi yardımın varlığına inanmak suretiyle, içsel bir güven ve sükûnet duygusu geliştirir. Bu durum, bireyin yaşadığı sıkıntıları daha kolay kabullenmesine, ruhsal dengesini korumasına ve zorlukları aşma sürecinde umutla hareket etmesine katkı sağlamaktadır.

⁸⁵ et-Talâk, 65/31.

⁸⁶ el-Furkân, 25/58; el-Enfâl, 8/2.

Bela ve zorluklarla karşılaşıldığında tevekkül etmek, bu zorlukların üstesinden gelmede önemli bir manevi davranıştır. Tevekkül, hiçbir zaman çalışmayı ve sebebe sarılmayı terk edip, “Allah’ın dediği olur.” diyerek kenara çekilmek⁸⁷ ya da pasif bir bekleyiş değil, aksine aktif bir çabanın ardından gelen bir teslimiyet halidir. İslam inancında tevekkül etmek, kişinin Allah'a olan güvenini ve teslimiyetini göstermesinin bir yoludur. Hz. Muhammed, tevekkülün önemini vurgulamış ve “Deveni bağla ve Allah'a tevekkül et,”⁸⁸ diyerek, insanların sorumluluklarını yerine getirdikten sonra Allah'a güvenmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bela ve tevekkül, hayatın zorlukları karşısında manevi gücü ve dayanıklılığı temsil eden iki önemli kavramdır. Belalar, insanları sınavan ve onların karakterlerini şekillendiren olaylar iken, tevekkül bu sınavlar karşısında gösterilmesi gereken güven ve teslimiyet tutumudur. Bela ile karşılaşıldığında tevekkül etmek, kişinin içsel huzur bulmasına ve zorlukların üstesinden gelmesine yardımcı olur.

Din eğitimi açısından değerlendirildiğinde tevekkül etmenin ne olduğunun doğru anlatılması ve bir davranış haline dönüştürülmesi, bireyin iman açısından olgunluğa erişmesinde ve psikolojik dayanıklılığının güçlenmesinde etkili olan bir unsurdur. Tevekkül eğitimi, bireylere kader inancının anlatılmasında da kullanılabilir. Kadere inanmanın pasif bir bekleyiş olmadığı, fiil ve amellerde aktif bir sorumluluğun olduğu, ancak ondan sonra Allah’tan gelene razı olunması gerektiği din eğitimi açısından da ele alınabilecek önemli hususlardır. Bu doğrultuda tevekkül hali, bireyin hem çabasını sürdürmesini hem de sonuçlar karşısında ilahi hikmete güven duygusunun geliştirilmesini sağlar.

2.2.1.3 Bela ve imtihan

İslam’da bela, kişiyi imtihan etmede bir araç olarak görülür. Allah, kullarını çeşitli şekillerde imtihan eder ve bu imtihanlar onların iman derecelerini ortaya çıkarır. Kur’an’da bu hususta şöyle buyrulmaktadır: “*Andolsun ki, mallarınızla ve canlarınızla imtihan edileceksiniz.*”⁸⁹ Bu ayet, insanların malları ve canlarıyla

⁸⁷ Fahu'd-Din er-Razî, “*Mefatihul-Gayb*”, çev. Suat Yıldırım - Lütfullah Cebeci, (Ankara: Akçağ Basın Yayın Pazarlama, 1994), 111-122; Yazır, “*Hak Dini Kur'an Dili*”, 5063-5064.

⁸⁸ Ebu İsa Muhammed bin İsa bin Sevre bin Musa bin Dahhak et-Tirmîzi, “*Sünen, ‘Sıfatü'l-kıyame*”, 1 (Kahire: 2024), 60.

⁸⁹ Âl-i İmrân, 3/186.

sınanacaklarını ve bu sınavın imanlarının bir göstergesi olacağını belirtir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan kavramlar incelendiğinde, *imtihan* ve *bela* kavramlarının çoğu zaman birbirini tamamlar nitelikte kullanıldığı görülmektedir. İmtihan, insan hayatının tamamını kapsayan geniş bir olgudur. İnsan, doğumundan ölümüne kadar karşılaştığı her türlü olay, durum ve şart içerisinde aslında bir imtihan içerisinde. Bu imtihan, sadece belirli anlarda ya da belli zorluklarda değil, hayatın bütün akışı içinde devam eden bir süreçtir. Bela kavramı ise bu genel sürecin daha somut, daha özel ve tecrübeye dayalı yönünü ifade eder. Yani bela, imtihanın hayat içinde bireyin karşısına çıkan sıkıntılar, zorluklar, nimetler veya musibetler aracılığıyla somutlaşmış şeklidir. Başka bir ifadeyle, imtihan hayatın genel çerçevesini ifade ederken, bela bu çerçevenin içinde yer alan özel durumları karşılamaktadır. Örneğin, bir kişinin hastalıkla karşılaşması, malını kaybetmesi ya da yakınlarını kaybetmesi onun için bir beladır. Aynı şekilde mal, sağlık veya makam gibi nimetlerle sınanması da bela kapsamına girer. Çünkü bela sadece olumsuz durumlarla değil, olumlu gibi görünen nimetlerle de gerçekleşebilir. Bu yönüyle bela, insanın sabır, şükür, tevekkül gibi değerlerle sınanmasına vesile olur. Kur'an'da da bu durum "*Sizi bir imtihan olarak hem hayırla hem de şerle deniyoruz*"⁹⁰ ayetiyle açıkça ifade edilmiştir. Dolayısıyla, imtihani insan hayatının genel planı olarak düşündüğümüzde, bela bu planın içindeki sınav soruları gibidir. İmtihan tüm hayatı kapsayan bir süreçken, bela o sürecin içinde tek tek karşılaşılan özel durumları ve sınama vesilelerini temsil eder. Bu bakış açısıyla, bela imtihanın bir parçası, hatta onun en önemli araçlarından biridir.

Din eğitimi açısından bela konusunu ele alırken dikkat edilmesi gereken en önemli husus, karşılaşılan her durumun bu kapsama dahil edilmesi gerektiğidir. İnsan zihninde sadece olumsuz durumlar için bela kavramının kullanılması, bir taraftan sıkıntılarla mücadelede umutsuzluğa neden olurken, diğer taraftan da sahip olunan imkanlar, sağlık, güzellik, başarı gibi imtihan sebeplerinin doğru anlaşılmasına neden olur. Bunun sonucunda da dini anlamda imtihandan kastedilen manaya ulaşamamış olur.

⁹⁰ el-Enbiyâ, 21/35.

2.2.1.4 Bela ve dua

İslam düşüncesinde dua, kulun Allah ile doğrudan iletişim kurma vasıtası olarak değerlendirilmekte ve müminin imanını, teslimiyetini ve kulluk bilincini en samimi biçimde ortaya koyduğu bir ibadet olarak kabul edilmektedir. Dua, yalnızca yaratıcıdan bir şey isteme veya talep etme aracı değil, aynı zamanda insanın varoluşunu anlamlandırmasına, içsel huzur bulmasına ve manevi olarak güç kazanmasına katkı sağlayan bir ibadettir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, "*Bana dua edin, size icabet edeyim*"⁹¹ buyurularak Allah'ın kullarının dualarına karşılık vereceği belirtilmiştir. Bu ayet, dua ile Allah arasında doğrudan bir bağ kurmakta ve müminlere özellikle zorluk anlarında başvuracakları ilahi bir kapı göstermektedir.

Bela ve imtihan süreçlerinde dua, müminin en önemli sığınaklarından biridir. Çünkü insan, bela ve musibetlerle karşılaştığında kendi acziyetini ve sınırlılığını idrak eder; bu farkındalık ise onu Yaratıcıya yönelmeye sevk eder. Bu yöneliş, hem kulun Allah'a olan güvenini pekiştirir, hem de içinde bulunduğu zorluklara daha anlamlı bir perspektiften bakabilmesine imkan sağlar. Hz. Peygamber'in "Dua ibadetin özüdür"⁹² hadisi duanın yalnızca bir talep değil, ibadetin özü ve manevi boyutunun merkezinde olduğunu ortaya koymaktadır. Dua, müminin yalnızca sıkıntıların ortadan kalkması için başvurduğu bir araç değil; aynı zamanda o sıkıntıların hikmetini kavrama, sabır ve tahammül gösterme, yaşanan tecrübelerden manevi olgunlukla çıkma sürecini de güçlendiren bir ibadettir. Bu nedenle kulun Rabbine yönelerek samimiyetle yapacağı dua, belalar ve imtihanlar karşısında direncini artıran, sabır ve tevekkülünü besleyen bir manevi destek kaynağıdır.⁹³

Din eğitimi açısından değerlendirildiğinde dua, bireylere sabır, umut, teslimiyet ve şükür gibi değerleri kazandıran önemli bir araçtır. Müminler dualarında, karşılaştıkları zorlukların hayra vesile olmasını, bu sıkıntılardan ders çıkararak manevi gelişim göstermeyi ve Allah'ın rızasına yaklaşmayı talep ederler. Dolayısıyla dua, bela ile imtihan arasındaki bağı daha da derinleştiren bir ibadet olarak, insanın sınamalar

⁹¹ el-Mü'min, 40/60; Bkz. Hayreddin Karaman vd., "*Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*", 4 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 690.

⁹² Tirmizi, "*Sünen, 'De'avât'*", 1; bkz. Abdullah Aydın, "*Hadislerle İslam*", (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2014), 215.

⁹³ Hüseyin Yılmaz, "Kur'an'da Dua Kavramı ve Fonksiyonları", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2018), 128.

karşısında ruhsal dengesini korumasına yardımcı olmakta ve ilahi hikmeti idrak etmesine vesile olmaktadır.⁹⁴

2.3 Musibet Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

Bu kelimenin kök anlamını ve tarihsel bağlamını anlamak, dini açıdan ne anlam ifade ettiğini anlamak için önemlidir. “Musibet” kelimesi, dilimize Arapçadan geçmiştir. Sözlükte “ansızın bastıran yağmur”⁹⁵ anlamındaki “savb” kökünden türeyen “esabe” fiilinin ism-i failidir.⁹⁶ Esabe fiili “hedefi vurmak, isabet ettirmek ve üzerine bela inmek”⁹⁷ anlamlarına gelir. Musibet, “insanın genellikle kendi iradesi dışında ve beklemediği şekilde karşılaştığı durum,”⁹⁸ sıkıntı, felaket, aniden gelen bela⁹⁹ demektir. İnsanın başına gelen türlü bela ve sıkıntı,¹⁰⁰ hedefi vuran mermi gibi insana isabet eden felaket,¹⁰¹ insana canından, malından, ailesinden gelen rahatsızlık verici şey, başına geldiğinde insanın hoşlanmayacağı her türlü durum¹⁰² ve tabiatı gereği hoş karşılamadığı ölüm ve benzeri şeyler¹⁰³ olarak da tarif edilmiştir. Türkçede de Arapçadaki anlamına paralel olarak kullanılan musibet ‘kötü olaylar, felaketler veya zorluklar’ anlamına gelir ve genellikle olumsuz bir çağrışım taşır.

Klasik Arapçada ve İslami literatürde, musibet kelimesi genellikle kaderin bir parçası olarak görülen, Allah tarafından gönderilen sınavlar ve felaketler anlamında kullanılır. Kur'an-ı Kerim’de de musibet kelimesi benzer türevleriyle 75 yerde geçmektedir.¹⁰⁴ Geçtiği bütün yerlerde de hep kötü durumlardan bahsedilir.¹⁰⁵ Örneğin, Bakara Suresi 155. ayette şöyle buyrulmaktadır: “*Andolsun ki, sizi biraz korku, biraz açlık,*

⁹⁴ Nazan Güneş, “*Mevlânâ’da Sabır ve Şükür*”. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2022), 207.

⁹⁵ Mustafa Çağrı, “Musibet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31 (Ankara: 2020), 255-256.

⁹⁶ Ali Yıldız Musahan, “Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi”, *Ekev Akademi Dergisi* 66 (Bahar 2016), 129.

⁹⁷ Musahan, “Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi”, 21.

⁹⁸ Çağrı, “*Musibet*”, 255.

⁹⁹ Huri Said eş-Şartûnî, “*Akrabu’l-mevârid fî Fusahî’l-Arabiyyeti ve’s-Sevâid*”, 1 (Beyrut: 1989), 667-668.

¹⁰⁰ Ahmed Davudoğlu, “*Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*”, 10 (İstanbul: Sönmez Neşriyat Yayınları, 1980) 521.

¹⁰¹ Yazır, “*Hak Dini Kur’an Dili*”, 434.

¹⁰² Mehmet Müftüoğlu, “Kur’an-ı Kerim’e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu ve Manevi Değerlerin Önemi”, *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 3/5 (Nisan 2020), 14.

¹⁰³ Muhammed es-seyyid eş-şerif Cürcani, “musibet”, *Mu’cemü’ et-Tarîfat*, Thk. İbrahim el-Enbârî, (Beyrût: Dârü’l-fâdile, 1987), 182; Müftüoğlu, “*Kur’an-ı Kerim’e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu*, 14.

¹⁰⁴ Muhammed Fuad Abdülbâkî, “bela”, “musibet”, *el-Mu’cemü’l-müfreh li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, (İstanbul: el-Mektebetü’l-İslamiyye, 1990), 172-527; İsmail Çevik, Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları, 271-300.

¹⁰⁵ Bkz: el-Bakara, 2/156; Âl-i İmrân, 3/165; en-Nisâ, 4/62, 72; el-Mâide, 5/106; et-Tevbe, 9/50; el-Kasas, 28/47; eş-Şûrâ, 42/30; el-Hadîd, 57/22.

mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme ile deneriz. Sabredenleri müjdele.” Genel olarak Kuran’a bakıldığında musibetlerin ya işlenilen günahlar nedeniyle, ya da imtihan etmek maksadıyla başa geldiği görülmektedir.¹⁰⁶ Ayrıca ilahi bir hikmete dayalı olduğu ve çoğu zaman insanın kendi fiillerinin bir sonucu olarak gerçekleştiği de vurgulanmaktadır. Nitekim şu ayette bu durum açıkça ifade edilir: “Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. Allah ise birçoğunu affeder.”¹⁰⁷ Bu ayet, musibetlerin rastlantısal değil, insanın yaptıklarıyla bağlantılı olduğunu ve aynı zamanda Allah’ın merhameti sebebiyle birçok musibetin affedildiğini ortaya koymaktadır. Hadis-i şeriflerde de musibet, imtihan edilmek ve imtihana karşı sabretmek ya da işlenen günahlara kefarete olması anlamlarında geçmektedir.¹⁰⁸ Hz. Peygamber de bir hadisinde musibeti “*Mümine eziyet verecek her şey ona bir musibettir.*”¹⁰⁹ şeklinde tarif etmiştir. Kelam ve tefsir literatüründe musibet, Allah’ın kullarını sınamak, sabırlarını ölçmek ve onların manevî gelişimlerine katkıda bulunmak için gönderilen ilahi bir imtihan vesilesi olarak yorumlanmıştır.¹¹⁰

Genel olarak bakıldığında musibet, bela ve imtihan kavramlarının birbirine yakın anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu kavramlar arasındaki anlam yakınlığı, onların Kur’an’da ve İslami literatürde sıklıkla birbirinin yerine kullanılmasına yol açmıştır. Bununla birlikte ince anlam farklılıkları dikkate alındığında, her bir kavramın imtihan olgusunun farklı boyutlarına işaret ettiği görülmektedir. İmtihan, genel çerçeveyi; belâ, hem nimet hem de sıkıntı yönünü; musibet ise daha çok olumsuzluk boyutunu vurgulamaktadır. Bu nedenle İslam düşüncesinde bu üç kavram, insanın dünya hayatındaki sınanma sürecini bütüncül olarak anlamada birbirini tamamlayan birer anahtar terim niteliğindedir. Din eğitimi kapsamında belirtilen kavramlarla ilgili çalışma yaparken bu anlam yakınlığını göz önünde bulundurmak gerekir. Her olguyu kendi çerçevesi içerisinde ele aldıktan sonra, birbirleriyle olan bağlantıları ortaya konulmalıdır. Genelden öze doğru bir analiz

¹⁰⁶ Ebru Türkman, “*Kelamda Günah Musibet İlişkisi*”, 23.

¹⁰⁷ eş-Şûrâ, 42/30.

¹⁰⁸ Mehmet Akif Kuzu, “İmam Mâtürîdî’de Musibet-İmtihan İlişkisi”, 274.

¹⁰⁹ İsmail Çevik, “İmam Mâtürîdî’de Musibet-İmtihan İlişkisi”, 274; Ali Yıldız Musahan, “Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi”, 135.

¹¹⁰ Fahrüddin er-Râzî, “*Mefâtihu’l-Ğayb*”, 27 (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981), 167.

yapılmalı, bilgiyi aktarmak için doğru öğretim yöntemlerini kullanarak ve örneklerle destekleyerek muhatabın konuyu daha iyi anlamasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

2.4 Fitne Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı

Kökü “فتن” kelimesidir. Kök hali ve türevleri “Madeni ateşte eritmek; bir kimseye görüş ve dininden dönmesi için işkence etmek; denemek için güç işlere maruz bırakmak, aklını almak, gönlünü çelmek”¹¹¹ gibi manalara gelmektedir. Türkçe’de azdırmak, baştan çıkarmak, karışıklık, bir gönlü aşka düşürmek anlamındadır.¹¹² Yaygın kullanım manası altın, gümüş gibi değerli madenlerin ateşte yakılarak eritilmesi ve bu sayede gerçeği ile sahtesinin ayrılabilmesidir.¹¹³ Bu manasıyla değerlendirildiğinde, tıpkı madenlerin yanarak özünün anlaşılması gibi, insanın çeşitli şekillerde imtihan edilmesiyle de gerçek inananlar ortaya çıkacaktır.¹¹⁴ Fitne kelimesi ve türevlerinin anlamlarına baktığımızda insanın dünya hayatında sahip olduğu kötü huy ve davranışlar, kendisine ve çevresine zarar verecek kişilik özellikleri ve kul olarak imanına zarar verecek fiillere sahip olması manası görülmektedir. Bunun yanı sıra kulun elinde olmayan, bir insan ve bir kul olarak ahiret hayatı için hazırlandığı dünyada karşı karşıya kaldığı imtihanlar da fitne kelimesinin ifade ettiği anlamlardandır. Fitnenin, “inanç uğruna maruz kalınan ağır işkence” anlamında kullanımı da yaygındır.¹¹⁵

Geniş bir anlam ağına sahip olan fitne kelimesi türevleriyle birlikte Kur’an’da altmış yerde geçmektedir.¹¹⁶ Müfessirler kelimenin Kur’an’da genel olarak “imtihan” anlamında geçtiği yorumunu yapmışlardır. Bunun yanı sıra azap, delilik, karışıklık çıkarma, sapma ve saptırma, zulüm ve işkence manalarında da yer almaktadır.¹¹⁷

¹¹¹ “Yeni Kamus”, 308.

¹¹² Elif Gümüş, “A’raf, Hicr ve Tâhâ Sureleri Bağlamında İnsandaki Sonsuzluk Düşüncesi ve İnsanın İmtihani”, (Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 5; Şemsettin Sami, “Kamûs-i Türkî”, (İstanbul: Dersaadet-İkdâm Matbaası, 1317), 981.

¹¹³ Hasibe Erdoğan Karimi, “Nesefî Tefsirinde Fitne Kavramı”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 11/3 (Haziran 2024), 1487.

¹¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 387.

¹¹⁵ Mustafa Çağrırcı, “fitne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 13 (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996), 156-159.

¹¹⁶ Ahmet Özdemir, “Muhammed Esed’in “Kur’an Mesajı”nda Fitne Kavramına Yaklaşımı”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (Tokat: Aralık 2020), 171.

¹¹⁷ Hasibe Erdoğan Karimi, “Nesefî Tefsiri’nde Fitne Kavramı”, 1487.

Fitne bir başka anlamıyla, toplumun birliğini ve düzenini bozacak davranışlar ve söylemler olarak nitelendirilir. Bu bağlamda fitne, insanlar arasında nifak sokmak, dedikodu yapmak, yanlış bilgi yaymak gibi eylemleri içerir. Ayrıca kişinin kendi içinde yaşadığı içsel çatışmalar, şüpheler ve ikilemler de fitne olarak yorumlanabilir. Bütün bu anlamlardan yola çıkılarak fitne kelimesinin daha çok olumsuz, zorlayıcı imtihanlar için kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle fitne ile imtihan olan kimse ruhsal, zihinsel ve manevi açıdan yaşadıklarıyla nasıl mücadele edeceği hususunda sıkıntı yaşayabilir. Din eğitimi vasıtasıyla bu bireylere hem fitneyi anlamlandırmasında hem de yaşadığı olumsuzluklarla mücadelesinde yardımcı olunarak destek sağlanabilir. Kişi Allah'ın kutsal kitapta bildirdiği ilahi mesajları doğru anlayabilirse, fitne ile mücadelede nasıl bir yol izleyeceğini bilebilir.

İmtihan ve imtihan ile alakalı kavramların Kur'an-ı Kerim'de geçtiği ayetler ve hangi anlamlarda kullanıldıkları bir sonraki bölümde ele alınacağı için bu bölümde sadece kavramların anlamlarını vermekle yetinilmiştir.

3. KUR'AN-I KERİM'DE İÇİNDE İMTİHAN VE İMTİHAN İLE İLİŞKİLİ KELİMELERİN GEÇTİĞİ AYETLER

İslam inancı bakımından ele alındığında Kur'an'da yer alan ayetler, insan yaşamını dini ve dünyevi açıdan düzenleyen, yol gösteren bilgileri içermektedir. Aynı zamanda bu ayetler, insanın dini yaşamadaki tercihlerine göre karşı karşıya kalacağı sonuçlar ile ilgili uyarıları içeren bir kılavuz niteliğindedir. İslam'ı din olarak benimseyen kimse için bu ayetlere koşulsuz inanmak ve bunlara göre hareket etmek bir zorunluluktur. Dünyanın sadece bir geçiş yeri olduğu ve asıl olanın ahiret hayatı olduğu da ayetlerde aktarılan bilgilerdir. İmtihan kavramının dini anlamda ele alınması da insanın geçici olan dünya hayatı içinde yaratılmasının gayesi olarak gösterilmesinden kaynaklanmaktadır. Çalışmanın din eğitimi çerçevesinde ele alınmasından önce imtihan ile ilgili olan ayetlerin tesbiti ve açıklanması gerekli görülmektedir. Bu bölümde imtihan kavramının içerdiği anlam çerçevesinde kendi kökü ve bu kökten türeyen kelimelerin geçtiği surelerden; imtihan ile ilişkili olarak kullanılan ve anlam olarak yakınlığı olan farklı kelimelerin yer aldığı ayetlerden kısaca bahsedilecektir.

3.1 İmtihan Kelimesinin Geçtiği Ayetler

- İmtihan kelimesi bu haliyle Kuran-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir.¹¹⁸ Birincisi Hucurat suresi üçüncü ayettir ki ayetin manası şu şekildedir: “*Muhakkak ki Resulullah'ın huzurunda seslerini alçaltanlar, Allah'ın kalplerini takva için seçtiği kimselerdir. Onlar için bir mağfiret ve büyük bir mükafat vardır.*”¹¹⁹

“Odalar”¹²⁰ manasına gelen Hucurat suresinin nüzul sebebi Hz. Peygamber ile görüşmek için Medine'ye gelen Temimoğulları kabilesinden bir grubun takındıkları kaba tutum ve davranışlardır.¹²¹ Bu ayetin nüzulüne sebep olan hadise şu şekildedir: “Temimoğullarından bir heyet Peygamber Efendimizin huzuruna gelip onunla konuşmak istediler. Ancak aralarında kabileye kimin başkanlık yapacağı hususunda

¹¹⁸ Tuba Ekinci, “Kur'an'a Göre İlahi İmtihanda Ailenin Rolü”, 4.

¹¹⁹ Muhammed b. Musa Al-i Nasr, “Muhtasar İbn-i Kesir Ayet Ayet Meal Tefsir”, editör: Necmi Sarı, çeviri: M. Beşir Eryarsoy, (Ankara: Hayat Yayınları, 2021), 1024.

¹²⁰ Emin Işık, “Hucurât Süresi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 18. cilt (İstanbul: 1998), 278-279.

¹²¹ Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Vâhidî, “Esbâbü'n-nüzûl”, nşr. İsmâ b. Abdülmuhsin el-Humeydân, (Beyrut: 1411/1991), 385-396.

tartışma çıktı. Tartışmanın hararetiyle seslerini yükselttiler. Bu esnada Allah’u Teala Hucurat Suresi ikinci ayeti vahyetti. “Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinden daha fazla yükseltmeyin, birbirinize bağırdığınız gibi ona bağırmayın; sonra farkında olmadan amelleriniz boşa gider.” mealindeki ayeti duyan heyetteki insanlar, yaptıklarının yanlış olduğunu fark ederek seslerini alçaltarak hatalarından döndüler. Bunun üzerine onlara bir müjde olarak nitelenebilecek üçüncü ayet nazil oldu. Orada bulunanlar Allah’ın uyarısını ve rızasını hem alışkanlıklarının hem de öfkelerinin önüne geçirerek büyük bir takva imtihanı verdiler ve bu imtihandan başarılı çıktılar. Başarılan her imtihanın bir ödülü vardır; takva imtihanının ödülü de bu erdemin önem ve ölçüsünde büyük olacaktır.¹²²

Söz konusu ayet özelde o dönemde yaşanan olay üzerine inmiş olsa da genel olarak tüm insanlar için bir ahlak kuralı ortaya koymaktadır. Ayet Hz. Peygamber (as) ve onun gibi topluma önderlik eden kimselerin huzurunda bulunanlara hitap ederken ses tonuna dahi dikkat edilmesi ve saygılı olunması hususunda bir ikaz niteliğindedir.¹²³ Bu ayette kul için hal, tutum ve davranışların bile bir imtihan sebebi olabileceği görülmektedir. Toplumda birlikte yaşama açısından da bir kural ortaya koyan ayet, Allah-u Teala’nın hatasını anlayıp davranışlarını düzelten kullarına ecrini fazlasıyla vereceğini gösterir.

- İmtihan kelimesinin fiil olarak geçtiği bir diğer ayette Mümtehine Suresi 10. ayettir. Ayetin meali şöyledir: “Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek size geldiklerinde -onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınavın. Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları kafirlere iade etmeyin. Bunlar onlara helal değildir, onlar da bunlara helal olmaz. Onlara (kocalarına) harcadıklarını (mehirleri) geri veriniz. Mehirlerini ödediğiniz takdirde bu kadınlarla evlenmenizde sakınca yoktur. Kafir kadınları nikahınız altında tutmayın. Siz harcadığınızı (verdiğiniz mehri) isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Allah’ın hükmü işte

¹²² “Kur'an Yolu Tefsiri”, 5/88.

¹²³ Muhammet Enes Sipahi, *Hucurat Suresi Bağlamında Ahlaki İlkeler*, (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Tezsiz Yüksek Lisans Programı , 2023), 5.

budur. Aranızda hükmünü böyle veriyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹²⁴

Ayetin nüzul sebebi ve imtihan ile ilişkisini açıklamadan önce Mümtehine suresi ile ilgili genel bir bilgi vermek gereklidir. Medine’de nazil olan sure 13 ayettir. İsmi 10. Ayette yer alan “femtehinuhunne” ifadesinden almıştır.¹²⁵ Bu kelime “onları imtihan edin”¹²⁶ anlamına geldiği için bundan türeyen Mümtehine kelimesi de “ imtihan eden” manasındadır. Türkçeye çeviri yaparken sure ismi olarak “imtihan suresi” de denilebilir.¹²⁷

10. ayetin nüzul sebebi hicretin 6. yılında Hz. Peygamber ile Mekke müşrikleri arasında yapılan Hudeybiye Antlaşması’nın 5. Maddesinde yer alan: “Velisinin izni olmadan Kureyş’ten Muhammed’e geleni o kendilerine iade edecek, Muhammed’in beraberindekilerden Kureyş’e geleni ise onlar kendisine iade etmeyecektir”¹²⁸ ifadesidir. Ayet Kureyş’ten gelen kadınların Peygambere sığınması sonucu maddenin nasıl uygulanacağı hususunda bir düzenleme getirmektir. Ayette imtihan kelimesi “sınama” manasında kullanılmakta ve Mekke’den gelen kadınların gerçekten iman edip etmediklerinin anlaşılması için onlara yapılacak muameleden bahsedilmektedir. Onların sınanmaları kocalarına karşı serkeşliğin etkisiyle çıkıp gelmediklerine, ancak İslam’ı sevip geldiklerine dair Allah adına yemin etmelerinin istenmesi şeklinde yapılmıştır. Onlar bunu söylediklerinde, söyledikleri kabul edilecekti.¹²⁹ Ayetin iniş sebebi ile ilgili farklı rivayetler olsa da hepsinde konu Mekke’den Medine’ye hicret eden kadınların iade edilmesi ilgilidir.¹³⁰ Ayetin tefsiri de kapsamlı bir şekilde ele alınması gereken bir geniş konudur.¹³¹ Çalışmamız bu kapsamda olmadığı için ayetin nüzul sebebini vermekle yetindik.

¹²⁴ Muhammed b. Musa Al-i Nasr, “*Muhtasar İbn-i Kesir Ayet Ayet Meal Tefsir*”, 1103.

¹²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, “*el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*”. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. 20 (Beyrut: Muessesetu’r-risale, 2006),395; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, “*Hak Dini Kur’an Dili*”, Sad. İsmail Karaçam vd. 7 (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.), 535.

¹²⁶ Ebu’l- A’lâ Mevdûdî, “*Tefhimu’l- Kur’an*”, 6 (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 231.

¹²⁷ Yazır, “*Hak Dini Kur’an Dili*”, 589.

¹²⁸ Muhammed Hamîdullah, “*Mecmû ‘atü’l-vesâiki’s-siyâsiyye li’l- ‘ahdi’n-Nebevî ve’l-Hilâfeti’r-Râşide*”, s.77; İslâm tarihinin dönüm noktalarından biri olan Hudeybiye barışı ve sonuçları hakkında bk. Bakara 2/194, el-Fetih 48/1-7.

¹²⁹ Muhammed b. Musa Al-i Nasr, “*Muhtasar İbn-i Kesir Ayet Ayet Meal-Tefsir*”, 1103.

¹³⁰ Kader Onuk, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub’un Mümtehine Suresine Bakışı”, *Genç Akademisyenler Birliği Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/2 (2024), 116.

¹³¹ Bkz: “*Kur’an Yolu Tefsiri*”, 5, 307-311.

3.1.1 Din Eğitimi Kapsamında Ayetlerin Değerlendirilmesi

Kuran, ilahi hitap olmasının yanı sıra hayata dair birtakım dersler çıkarılması gereken bir rehberdir. Ayetlerde yer alan bazı ifadeler, her ne kadar indirildikleri dönemde yaşayan toplumlara hitap etse de, içerik bakımından tüm zamanlara yönelik evrensel ahlaki ilkeler taşımaktadır. Hucurat suresi 3. ayette Allah'ın elçisini ziyarete gelenler seslerini alçaltmaları ve Peygamberin sesinden daha yüksek sesle konuşmamaları hususunda uyarılmışlardır. Bu uyarıdan genel manada çıkarılabilecek ders, Müslümanların başta Peygamberlerin varisi olan alimlerin huzurunda, idarecilerin, anne-baba ve diğer büyüklerin yanında aynı şekilde yüksek sesle konuşmamaları gerektiğidir.¹³² Bu şekilde saygılı bir üslupta olanların ya da hatalarını anlayıp davranışlarını düzelterek kalplerinin temiz olduğu ve yaratıcının onları mükafatlandıracağı da ayetten çıkarılabilecek bir sonuçtur.

Din eğitimi açısından bakıldığında Mümtehine suresi 10. ayetten çıkarılabilecek ilk ders, bir konuda insanların imanları hakkında kesin bir hüküm vermeden önce onları sınamak gerektiğidir. Bu sınama insan ilişkilerini düzenleme açısından önemlidir. Ayette bazı evlenme ve boşanma hükümleri vardır. Eşi İslam'ı kabul etmeyen kimselerin, kafirlerle mevcut olan evlilik akitleri hakkında bilmesi gereken şer'i hükümler ve bu hükümlerde uymaları gereken hususlar açıklanmaktadır.¹³³ Buna göre gayri müslim ile bir müslümanın evlenmesi caiz değildir. Ancak bu konuda bir neticeye varmak için iman hususunda bireyi imtihan ederken, onun beyanı esas kabul edilmeli ve gerçek bir imana sahip olup olmadığı kanaati yaratıcıya bırakılmalıdır. Çünkü kalplerde olanın hakikatinin sadece Allah tarafından bilindiği yine Kuran'da bildirilmektedir.¹³⁴ Ayrıca boşanma olayı üzerinden genel bir mana çıkarılacak olursa, ayette yer alan “onlara mehirlerini geri veriniz, siz de ödediğinizi geri alınız” gibi ifadeler, insanların karşılıklı olarak birbirlerinin haklarını gözetmeleri gerektiği hususunda bir ders niteliğindedir.

¹³² Asife Ünal, “Geçmişten Geleceğe Ahlak”, 23 (Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2015), 31.

¹³³ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, “*et-Tahrîr ve 't-tenvîr*”, 28 (Tunus: ed-Dâru't-Tunûsiyye, 1984), 154.

¹³⁴ eFâtır, 43/38.

3.2 İmtihan İle İlişkili Kavramların Geçtiği Ayetler

“Belâ” kelimesi Kur'an'da otuzdan fazla yerde geçmektedir.¹³⁵ Bu kelime bazı ayetlerde geçmiş zaman, bazı ayetlerde ise şimdiki zaman formunda kullanılmıştır.¹³⁶ Kur'an'da bela ile ifade edilen anlamlar, Allah'ın kullarına salih amel işlemeleri için gösterdiği yollar, hakiki Müslüman olmaları için bildirdiği yöntemler veya emir ve yasaklara uymayanları ikaz için yapılan uyarılar olarak değerlendirilebilir. Geçmiş kavimlerin helaklarının imtihan vesilesi olduğu bela kelimesi ile ifade edilirken,¹³⁷ insanın birçok yönden sınanacağı ve bunlara sabır gösterenlerin müjdelenenlerden olacakları bildirilmektedir.¹³⁸ Bela kelimesi Duhan suresi 33. ayette nimet vermek manasında kullanılmıştır. Ayetin manası şu şekildedir: “Onlara içinde açık bir nimet bulunan ayetler vardır.¹³⁹” İnsanın imtihanının hem hayır hem şer ile olacağı ayetlerde yine bela kelimesinin türevleriyle ifade edilen bir husustur.¹⁴⁰ Firavun'un İsrailoğulları'na yaptığı korkunç işkenceler “büyük bela”¹⁴¹ ve “açık bela”¹⁴² diye vasıflandırılmıştır.¹⁴³ Enfal suresi 17. ayette Bedir Gazvesinin kazanılması ve ganimet elde dilmesi “güzel bela” olarak nitelendirilmiştir. Kuran'da bela ile ifade edilen diğer manalar şu şekildedir: Dini yükümlülükler, Allah'ın korku ve kıtlık vermesi, mal, can ve mahsulleri eksiltmesi,¹⁴⁴ kimin daha güzel iş yaptığının anlaşılacağı bir bela (deneme) yeri.¹⁴⁵

Cenneti hak edecek bir mü'min olmak için sadece “iman ettik” demenin yeterli olmadığı ve inananların belalarla imtihan olacağı ayetlerde “fitne” kelimesinin türevleriyle anlatılmaktadır.¹⁴⁶ Fitne kelimesinin imtihan anlamında geçtiği bir başka ayette de Allah-u Teala'nın kullarını yarattığı ilk andan itibaren bu imtihana tabi tuttuğu ve nihayetinde de iman hususunda doğru olanları da, yalan söyleyenleri de

¹³⁵ Yusuf Çelik, “Kur'an ve Hadislerde Belâ Kavramının Anlam Alanı Üzerine Semantik Bir İnceleme”, 135-136.

¹³⁶ M. Fuad, Abdulkaki, “*el-Mu'cemu'l-Müfrehes li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim.*”, (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1990), 135-136.

¹³⁷ el-Bakara, 2/49; el-A'râf, 7/141-163-168; İbrâhîm, 14/6; Sâd, 38/24-34.

¹³⁸ el-Bakara, 2/155.

¹³⁹ İbn-i Manzûr, “*Lisânü'l Arab*”, 14 (Beyrut: Dâr-u Sâdır, 1956), 84.

¹⁴⁰ Enbiya, 21/35.

¹⁴¹ Bakara, 2/49; A'râf, 7/141; İbrahim, 14/6.

¹⁴² Duhân, 44/33.

¹⁴³ Huriye Kılıç, *Kur'an'da İnsanın Hayır ve Şerle İmtihani*, 10.

¹⁴⁴ Bakara, 2/155, Muhammed, 31;

¹⁴⁵ el-Mülk 67 / 2

¹⁴⁶ el-Ankebût, 29/2.

ayırt edecek olanın Cenab-ı Hak olduğu bildirilmektedir.¹⁴⁷ Zümer suresinde geçen fitne kavramı, insanın sadece sıkışık ve zor günlerinde dua ederek Allah’a sığındığını, fakat verilen nimetler karşısında bunun da Allah’tan gelen bir imtihan olabileceğini unuttuklarını ifade eder.¹⁴⁸ Yine sahip olunan malların ve evlatların da imtihan vesilesi olduğu bu kelimeyle anlatılırken¹⁴⁹, Allah sevgisini bütün sevgilerin üstünde tutanların mükâfatlandırılacağı bildirilmiştir.¹⁵⁰ Allah’ı inkar edenlerin, O’na ortak koşanların ve inananları da bu yoldan alıkoymaya çalışanların yaptığı bu fiiller, adam öldürmekten bile daha ağır ve daha büyük bir fiil olarak görülmüş¹⁵¹ ve bu da ayette “fitne katlden beterdır”¹⁵² şeklinde ifade edilmiştir. Allah müminleri aralarında çıkabilecek fitnelere fırsat vermemeleri, aksi takdirde azabının hepsini kuşatacağı hususunda uyarılmaktadır.¹⁵³

Musibet kavramı da Kuran’da imtihan ile yakın anlamlarda kullanılan bir kelimedir. Âl-i İmrân Suresi bu durumun nedenini sorgulamaları ile ilgili ifadeler vardır. Ayette bu musibeti yaşamalarının emirlere uymama, Peygambere itaat etmeme ve sorumluluklarını yerine getirmeme gibi nedenlere bağlı olarak, kendi yaptıklarının bir sonucu olduğu bildirilmektedir. Şûrâ suresinde de yine aynı manada kullanılır ve Allah’ın bunların çoğunu affettiği bildirilir.¹⁵⁴ “Ne yerde ne de kendi canlarınızda meydana gelen hiçbir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce bir kitapta (yazılmış, ezeli bilgimizde tespit edilmiş) olmasın”¹⁵⁵ manasındaki ayetten anlaşılan odur ki insanın başına ezelde takdir edilen ve kendi iradesi dışında da musibetler gelmektedir.

İmtihan kavramı ve bu kavram ile ilişkisi olan kelimelerin ayetlerde hangi manada kullanıldığından hareketle görülmektedir ki Allah, kullarını farklı belalarla imtihan eder ve bu belalar karşısında istenilen yönde sabır, şükür ve tevekkül hali içinde olunursa olumlu sonuçlar ortaya çıkar. İmtihan edilmenin bir hikmeti vardır ve bu hikmetlerin bir kısmı dünyada insana verilirken, bir kısmı da ahirette ortaya çıkar. Din eğitiminde imtihan edilmenin sebepleri, çeşitleri, imtihanlar karşısında takınılması

¹⁴⁷ el-Ankebût, 29/3.

¹⁴⁸ ez-Zümer, 39-49.

¹⁴⁹ el-Enfâl, 8/28; et-Talâk, 65/15.

¹⁵⁰ et-Tegâbün, 64/15.

¹⁵¹ en-Nasr, “*Muhtasar İbn-i Kesir Ayet Ayet Meal-Tefsir*”, 117.

¹⁵² el-Bakara, 2/191-217.

¹⁵³ el-Enfâl, 8/25.

¹⁵⁴ eş-Şûrâ, 42/30.

¹⁵⁵ el-Hadid, 57/22.

gereken tavır gibi hususlar ele alınırken, bela ve musibetler sonucunda elde edilecek hikmetlerin neler olduğu aktarılması gereken bir husustur. İmtihan ile ilgili gerekli bilgiyi almaları insanoğlunun hakikati daha iyi kavrayarak kulluk bilincine varmasına ve dünyada sahip oldukları nimetlerin geçici olduğunu net bir şekilde anlamasına yardımcı olacaktır. Dünya hayatının geçiciliğinin bilincinde olarak ve Allah’a kulluk gayesiyle ömrünü geçiren insanın da ahirette karşılığını ve mükâfatını alacağı yine ayetlerde bahsedilen bir durumdur.

Din eğitiminin amacı insana doğru yönde davranışlar kazandırmaktır. İslam dini açısından doğru olan davranış ise Allah’ın emirlerini yerine getirerek kazanılır. Bu emirlerin neler olduğunun tesbiti ve insanlara aktarılması için etkili bir bilim dalı olan din eğitimi, diğer İslami ilimlerden yararlanarak elde ettiği verileri, öğretim yöntem ve tekniklerini de kullanarak farklı yaş gruplarına uygun bir şekilde aktarmaktadır. İmtihan gibi çok önemli bir konuda da kavramın ne olduğunun anlatılması, yaratılış gayesi olarak niçin imtihan edilmenin ön plana çıkarıldığı, kulun kendi iradesi ile gerçekleşen veya yaratıcının takdiri ile karşı karşıya kalınan sıkıntıların olabileceği gibi hususların din eğitimi kapsamında ele alınması önemlidir.

3.3 İmtihan ile İlgili Hadisler

Din eğitimi ve öğretiminde iki temel kaynağından biri olan hadisler, inanan insanların hayatlarını şekillendiren ve davranışlarını belirleyen kurallar koyar.¹⁵⁶ Sadece iman, ibadet gibi konularda değil, dünyadaki yaşayış ile ilgili de bilgiler veren hadislerde imtihan kavramı da sıklıkla yer alır. İnsanın sınanması, sorumluluğu, dünya hayatının geçiciliği, ahirete hazırlık, ölüm, fitne, musibetler, sabır ve şükür gibi konuları kapsayan oldukça fazla sayıda hadis rivayeti vardır. Bu çalışmanın ana konusu imtihanın din eğitimi açısından ele alınması olduğu için, bu bölümde sınırlı sayıda hadise yer verilmiştir.

Allah geçici olan dünya hayatını, sonsuz olan ahiret hayatı için bir hazırlık ve geçiş süreci olarak yaratmıştır. Kullarını bu süreçte kitaplar ve peygamberler göndererek, ilahi kudretinden haberdar etmiş ve onlardan kendisine kulluk etmelerini istemiştir.

¹⁵⁶ Salih Aybey, “Din Eğitimi Ve Öğretiminde Kırk Hadis Geleneği -Nevevî Örneği”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 18/3 (Aralık,2018), 203.

İstenilen bu kulluk vazifeleri asla kulların keyfiyetini bilemeyecekleri veya güçlerinin yetmeyeceği fiiller değildir. Peygamberimizin, *“İnsan, hesap günü, hayatını nerede tükettiğinden, servetini nasıl kazanıp nerede harcadığından, ne gibi işler yaptığından ve bildiklerini yaşayıp yaşamadığından sorguya çekilmedikçe Allah’ın huzurundan ayrılamaz.”*¹⁵⁷ hadisinden anlaşılan da insanın ancak gücünün yettiği ve bildiği ile sorguya çekileceğidir.

İmtihan olmak ancak bir sorumluluk ile muhatap olma sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Bu muhataplık için de sahip olunması gereken ilk yeti akıl sahibi olmaktır. Akıl sahibi olmayan hiçbir varlık yapıp ettiğinden sorumlu değildir. İnsan için de ilahi emirlerle mükellef olmanın ilk şartı akıl sahibi olmasıdır. Hz. Ali’nin Peygamberimizden naklettiği *“Üç grup insandan sorumluluk kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, buluşa erinceye kadar çocuktan ve akli başına gelinceye kadar delirenden.”*¹⁵⁸ hadisi de aklın mükellefiyette aranan ilk şart olduğu vurgulanmaktadır.

Hz. Peygamber öğretisinde dünya ve ahiret hayatını birbirinin devamı olan ve birlikte kazanılan hayatlar olarak görülürken,¹⁵⁹ insandan yaşamını bu ikisi arasında dengeyi kurarak sürdürmesi beklenmektedir. Dünya hayatı ebedi yaşam için bir hazırlık aşaması olduğuna göre elbette boş heva ve heveslerle geçirilemeyecek kadar değerlidir. Ancak bir taraftan da dünyanın fani ve geçici olduğu da akıldan çıkarılmamalıdır. İki yaşam arasındaki denge gözetilirken elbette ki ebedi olan yaşama hazırlık ağır basmalıdır. Allah Resülü dünya ve ahiret hayatının karşılaştırmasını şu şekilde yapmıştır: *“Vallahi, ahiretin yanında dünya (nın konumu), ancak birinizin şu (işaret) parmağını denize daldırması gibidir; (parmağının) ne (kadar su) ile döneceğine bir baksın!”*¹⁶⁰

İnsanın imtihanına vesile olan türlü şekillerde başa gelen musibetlerdir. Kulun bu musibetler karşısındaki tutumuna göre de karşılığını alacaktır. Bu hususta Ümmü

¹⁵⁷ Ebu İsa Muhammed bin İsa bin Sevre bin Musa bir Dahhak et-Tirmizi, *“Sünen, ‘Sıfatü’l-kıyame’”*, 1, 2416; *“Hadislerle İslam I, Hadislerin Hadislerle Yorumu”*, ed. Mehmet Emin Özafşar, vd. 2. Baskı, 3 (İstanbul: DİB, Çınar Matbaacılık, 2019), 131.

¹⁵⁸ Ebu Davud, *“Sünenü Ebi Davud, ‘Hudud’”*, 4403. 17; et-Tirmizi, *“Sünen ‘Hudud’”*, 1, 1423.

¹⁵⁹ *“Hadislerle İslam I, Hadislerin Hadislerle Yorumu”*, 902.

¹⁶⁰ Haccac, Müslim Ebu’l-Hüseyn b. *“el-Câmi’u’s-sahîh, ‘Cennet’”*, 55.

Seleme'den nakledilen hadisi şerifte Allah Elçisi şöyle buyurmaktadır: *“Birinizin başına bir musibet/acı bir şey geldiği zaman, ‘Biz Allah’a aidiz ve biz O’na döneceğiz. Allah’ım! Başıma gelen musibetin/acının mükâfatını senden bekliyorum, Bundan dolayı bana ecir ihsan et, benim için onu daha hayırlısıyla değiştir.’ desin.”*¹⁶¹ *“Batan bir diken bile olsa başına gelen her musibet/acı, Müslüman’ın günahlarına kefarettir olur.”*¹⁶² hadisinden de anlaşılan odur ki başa gelen sıkıntılar, kulun onu nasıl karşıladığına bağlı olarak işlediği günahlardan kurtuluşuna vesile olabilmektedir.

Başta gelen musibetlerin Allah’ın dilemesi ile olduğunun ve yaratılış gayesi olan kulluk vazifesinin bir gereği olarak bu sıkıntılarla imtihan edileceğinin bilincinde olan insan için ‘sabır’ ve ‘şükür’ iki önemli erdemdir. Hz. Muhammed bu konuda şöyle buyurmuştur: *“Müminin hali ne hoştur! Her hali kendisi için hayırlıdır ve bu durum yalnız mümine mahsustur. Başına güzel bir iş geldiğinde şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir sıkıntı geldiğinde ise sabreder; bu da onun için hayır olur.”*¹⁶³ Hadiste de belirtildiği üzere insanın iyi veya kötü birtakım şeylerle karşı karşıya kalması kaçınılmazdır. Hatta bütün peygamberler gibi Hz. Muhammed de çok çetin sıkıntılarla karşılaşmış¹⁶⁴ ve ashabına bu gibi durumlar karşısında nasıl davranılması gerektiği konusunda örnek olmuştur. Bu hususta kendi başına gelenlerin ağırlığını ifade etmek için *“Müslümanlar benim başıma gelen musibetlere baksınlar da kendi musibetleri karşısında güçlü olsunlar.”*¹⁶⁵ buyurmuştur.

Dünya bir konaklama yeridir. Her gelenin, mutlaka gidecek olduğu geçici bir mekândır. Asıl mekân ve kalıcı hayat ahiret hayatıdır. Hz. Muhammed *“Dünyada (kimsesiz) bir garip gibi yahut bir yolcu gibi ol!”*¹⁶⁶ buyurarak dünyadaki yaşamında insanların nasıl bir hal içinde olmaları gerektiğini çok güzel bir şekilde örneklemiştir. İnsan dünyada yolun sonunun ahiret olduğu bir yolculuktur. Bu geri dönülmesi mümkün olmayan, ileriye gitmenin hiç bitmediği, ancak karşılaşılan yollardan birini seçme iradesinin kullara verildiği bir yolculuktur. Mümin için bu yolun sonunda varılacak olan yer, sonsuz olan ahiret yurdudur. İşte bu nedenle de inanan insan

¹⁶¹ Ebu Davud, “Sünenü Ebi Davud ‘Cenaiz’”, 17-18; Müslim, “el-Câmi ‘u’s-sahîh ‘Cenaiz’”, 3.

¹⁶² Müslim, “el-Câmi ‘u’s-sahîh ‘Birr’”, 49; İmam Malik, “Muvatta, ‘Ayn’”, 3.

¹⁶³ Müslim, “el-Câmi ‘u’s-sahîh ‘Zühd’”, 64.

¹⁶⁴ Tirmizi, “Sünen ‘Zühd’”, 56.

¹⁶⁵ İmam Malik, “Muvatta’ Cenaiz”, 14.

¹⁶⁶ Buhari, “el-Câmiu’s-Sahîh, ‘Rikak’”, 3, 6416.

dünyada bir yolcu olduğunu aklından çıkarmadan yaşamalı, asıl vatanı olan ahirete özlem duyarak ve orada ebedi saadeti kazanacak amelleri yapmaya çalışarak ömrünü geçirmelidir.¹⁶⁷

Allah insanı yaratmış, ona nimetler vermiş, yaşaması için gerekli olan her şeyi emrine vermiştir.¹⁶⁸ Yaratılanların en üstünü diye nitelendirilen insanoğlundan beklediği tek şey ise yaratıcısına iman etmesi ve onun yap/yapma dediklerine itaat etmesidir. Bütün emir ve yasaklarını kutsal kitaplar ve peygamberler vasıtasıyla kullarına ulaştırmıştır. Bundan dolayı da yaratılış gayesinden haberdar ettiği kulunu dünyada bu gayeye ne kadar uygun yaşayıp yaşamadığından hesaba çekecektir. Ancak ilahi vahye muhatap olan ve yaratılış gayesi kendisine bildirilen insan, ölüm kendisine gelmeden de bu gayeye uygun bir yaşayış içinde olup olmadığı hususunda kendi kendini hesaba çekmelidir. *“Akıllı kişi kendisini hesaba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır. Aciz kişi ise arzularına uyup bir de Allah’tan bağışlanma umandır.”*¹⁶⁹ buyuran Hz. Muhammed, dünyada kulun takınması gereken tavrı ifade etmektedir.

Dünya fanidir ve kendini bekleyen kaçınılmaz sona doğru ilerlemektedir. Bu son kıyamet günüdür. O mutlak güne doğru yaklaşırken de dünya üzerinde küçük ve büyük birçok alamet zuhur edecektir. Bunlardan biri de imtihan manasına da gelen fitnedir. Bu konuda Ebu Hüreyre’nin naklettiğine göre Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: *“İleride birtakım fitneler meydana gelecektir. O zaman oturan kişi, ayakta durandan; ayakta duran yürüyenden, yürüyen de koşandan daha hayırlıdır. Fitne çıkarmaya yeltenen kişi kendisini o fitnenin içinde buluverir. Kim de (fitneden kurtulup) sığınacak bir yer bulursa oraya sığınsın.”*¹⁷⁰ Allah Resulü bu hadiste olduğu gibi daha birçok örnekle kıyamete doğru artarak devam edecek olan fitne, kargaşa, imanı zedeleyecek davranışlar, dünya ve mal sevgisinin artması gibi durumlara karşı ümmetini ikaz etmiştir.¹⁷¹

İslam inancına göre kıyamet kopana kadar insanın dünya ve dünyalık işlerle imtihanı, yaratıcısına karşı sorumluluğu devam edecektir. Gerçek mümin her durumda imanını

¹⁶⁷ “Hadislerle İslam I, Hadislerin Hadislerle Yorumu”, 1, 513.

¹⁶⁸ Lokmân, 31/4.

¹⁶⁹ Tirmizi, “Sıfatü'l-Kıyame”, 2, 2420.

¹⁷⁰ Buhari, “el-Câmiu's-Sahih, ‘Fiten’”, 9.

¹⁷¹ Bkz: “Hadislerle İslam I, Hadislerin Hadislerle Yorumu”, 7, 875-887.

muhafaza eden, ilahi vahye uygun yaşamaya gayret eden ve Allah rızasını kazanmaktan başka gayesi olmayan kişidir. Ölümüyle birlikte dünya hayatına dair her şeyi ardında bırakacak olan insan için, beraberinde ahirete götüreceği ancak amelidir. Hz. Muhammed kendisine kıyametin ne zaman kopacağı ile ilgili soru soran sahabeye “onun için ne hazırladın?”¹⁷² diye cevap vermiş; kıyametin kopma zamanının ne zaman olduğundan daha çok, onun ardından yaşanacak ahiret hayatı için ne kadar ve nasıl hazırlık yapıldığının önemli olduğunu vurgulamıştır.

Din eğitiminde konuları ele alırken bağlı kalınacak temel kaynaklar Kuran ve hadislerdir. Kuran’da bildirilen birçok şeyin açıklaması ve uygulaması Peygamberin sözlerinde ve fiillerinde yer almaktadır. Bir bilim dalı olarak din eğitimi tüm konularda olduğu gibi imtihan olgusunu da açıklarken hadislerden yararlanmaktadır. Çalışmanın devamında da bahsedileceği gibi mümin için önder kabul ettiği Peygamberin sözleri ve fiilleri konuyu anlamada ve içselleştirmede etkisi büyük olan unsurlardandır. Muhatap olunan kitlenin yaşı, eğitim seviyesi gibi kriterler göz önünde bulundurularak, uygun öğretim yöntemleriyle peygamberin sözlerini ve yaşamına dair örnekleri aktarmak, din eğitiminin temel hedefleri arasında yer almalıdır.

3.4 Kelam İlmi ve İmtihan Kavramı

Kelam ilmi, İslam düşünce geleneğinin önemli bir parçasını temsil eden ve inanç esaslarını akıl ve nakil çerçevesinde açıklayan bir ilim dalıdır. İmtihan kavramı bu esasları açıklamada, insan ile Allah arasındaki ilişkiyi anlamada, insanın dünya hayatındaki varoluş amacını ve ahirete yönelik sorumluluklarını anlamlandırmada kritik bir unsurdur.¹⁷³ Kelam ilminde imtihan bireyin dini yaşaması ve manevi olarak gelişimi açısından değerlendirilmesi gereken bir husustur. İslam felsefesi içerisinde de yer alan bu kavram, insanın yaratılış gayesi olmasının yanı sıra Allah’ın adaleti, kulun irade sahibi olup olmadığı, fiillerindeki özgürlüğü ve bu fiilleri gerçekleştirmedeki sorumluluğu gibi konularda üzerine düşünülen, tartışılan, hatta bazen fikir ayrılıklarına neden olan bir olgudur.

¹⁷² Buhari, “*el-Câmiu's-Sahîh*”, ‘Edeb’, 96, 6171.

¹⁷³ Bekir Topaloğlu, “*Kelâm İlmi ve İslâm Akaidi*”, (İstanbul: Damla Yayınları, 2013), 45.

Kelamcılar imtihan konusunu Allah'ın hikmet ve adalet sıfatları kapsamında ele almışlardır. Allah'ın adaleti, kulların özgür iradeleri ve fiillerinin yaratıcısı olup olmadıkları ve bu fiillerden doğan sorumluluklarının neler olduğu konuları etrafında çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Kimileri dünyada yaşanan acı, elem, sıkıntı, ceza gibi durumların kulların fiillerine karşılık verildiği görüşünü savunurken, kimileri de hiç karşılığı olmadan Allah'ın kullarına azap etmesini ve ceza vermesini caiz görmüşlerdir.¹⁷⁴

Maturidilere göre, acı, sıkıntı, üzüntü, hayır ve şer, iyilik ve kötülük, fitne, musibet ve felaket gibi durumların gerçekleşmesi insanın taşıdığı sorumluluğun bir gereğidir. Bütün bunlar yaratılmanın da gayesi olan imtihan içindir. İnsan da ebedi mutluluğa erişmek için imtihan edilmek üzere yaratılmıştır.¹⁷⁵ Allah-u Teala kullarına sorumlu oldukları kuralları bildirmiş ve sahip oldukları irade ile iyi ile kötü, hayır ile şer arasında bir tercih yapmalarında özgür bırakmıştır.¹⁷⁶ Bu sebeple insan, fiillerinden sorumludur.¹⁷⁷ Bu yaklaşımda imtihan, kulun özgür iradesi ile doğrudan bağlantılıdır. Maturidi görüşe göre başa gelen musibetler sayesinde insan cesaret, iffet, hilm, sabır gibi olgunluk belirtileri kazanacağından bunlar insan için fayda ve yararlıdır.¹⁷⁸ Bununla birlikte günahı olmayan kimsenin dünyada iken çeşitli acı, ızdırap ve sıkıntılarla karşı karşıya kalabileceğini, fakat bunun ahiret için geçerli olmadığını savunurlar.¹⁷⁹

Eşarilere göre Allah her şeyin yaratıcısı olduğuna göre, insanın fiillerinin de yaratıcısıdır. Kullarına eza, sıkıntı ve acı vermesi de hikmetinin gereğidir. Bir karşılığı olmasa da Allah kulları için dilediği fiili yaratabilir. Eşarilere göre mutlak güç, irade ve otorite sahibi; mülkü elinde bulunduran Allah, kendi mülkünde tasarruf ettiği için O'nun fiillerinin hiçbirisi hakkında “*başka şekilde olması gerekirdi*” denilemez.¹⁸⁰ Kötülükleri de istediği şekilde yaratabilir ve bütün fiilleri bilgi ve iradesine göre

¹⁷⁴ Ebru Türkman, “*Kelamda Günah Musibet İlişkisi*”, 31.

¹⁷⁵ Hulusi Arslan, “Kelam İlminde Kötülük Probleminin Yeniden Yorumlanması”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2, (Aralık 2023), 23.

¹⁷⁶ Ahmet Akbulut, “*Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri*”, (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1992), 331.

¹⁷⁷ Ebû Mansur Maturidi, “*Kitâbü't-Tevhîd*”, nşr. Fethullah Hülleye, (Samarkand / klasik basım: 1970), 371.

¹⁷⁸ İsmail Hakkı İzmirli, “*Yeni İlmi Kelam*”, haz. Sabri Himetli, (Ankara: Ümran Yayınları, 1981), 337-339.

¹⁷⁹ Şerafettin Gölcük, “*Kelâm Tarihi*”, (İstanbul: Esra Yayınları, 2. Baskı, 1998), 109.

¹⁸⁰ Ebu'l-Muzaffer el-İsferâyîni, “*et-Tabsır fi'd-Dîn ve Temyîzi'l-Fırkatin-Nâciyeti ani'l-Fıraki'l-Hâlikin*”, (Beyrut: 1983), 168-169.

meydana geldiği için bunlar O'nun hikmetidir.¹⁸¹ Hiç karşılıksız Allah'ın kullarına azap etmesi ve acı çektirmesi de caizdir.¹⁸²

Ehli sünnete göre Allah adalet sahibidir ve bunun gereği olarak da acı, sıkıntı, üzüntü ve musibetler kulların günahlarına göre eşit olarak verilir.¹⁸³ Ehli Sünnet, imtihanların birer fırsat olduğunu, insanların bu süreçte sabretmeleri ve Allah'a yönelmeleri gerektiğini vurgular. İmtihanlar, kişinin ruhsal ve manevi gelişimi için birer araç olarak görülür.

Mu'tezileye göre ise Allah kullarını çeşitli şekillerde imtihan edebilir.¹⁸⁴ Allah'ı Teala günahlarından dolayı veya ileride kulunun yararına olacak bir şey için kullarına ızdırap çektirebilir.¹⁸⁵ Allah'ın bu tür doğal acı ve ızdırapları yaratması, insanları imtihan etmesinin bir parçası olarak, bela ile denemesidir.¹⁸⁶ Bela ve musibetler insanların ibret alması, uyarılması ve imtihan edilmesi gibi onun faydası için yaratılan olgular olduğu için ceza veya kötülük değildirler; Mu'tezile bunları aksine iyilik olarak değerlendirir.¹⁸⁷ Eşarilerin aksine Allah'ın kullarına karşılıksız acı çektirmesi söz konusu değildir, çünkü bu zulümdür ki Allah için böyle bir şey kabul edilemez.¹⁸⁸ İnsanın özgür iradesi dışında gelişen kişisel ve doğal durumlar insanın sorumluluk alanının dışındadır.¹⁸⁹ Çoğunluk Mu'tezili'ye göre, bebekler, çocuklar ve hayvanların musibetlere maruz kalmasının iki sebebinden biri kendilerine lütuf verilmesi, diğeri ise bu dünyada çekilen acıların karşılığı olarak ahiret mükafatının olacağı şeklindedir.¹⁹⁰ Bazı alimler de özellikle bebeklerin çektiği sıkıntılardan anne ve babalarının sorumlu olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁹¹

¹⁸¹ Hulusi Arslan, "Kelam İlminde Kötülük Probleminin Yeniden Yorumlanması", 23.

¹⁸² Ebru Türkman, "Kelamda Günah Musibet İlişkisi", 31.

¹⁸³ Ebu Hanife, Numan b. Sabit, "el-Fıkhü'l-Ekber", çev. Mustafa Öz, (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, 1992), 5.

¹⁸⁴ Türkman, "Kelamda Günah Musibet İlişkisi", 33.

¹⁸⁵ Abdülmelik Ebi'l-Meali el-Cüveyni, "Kitabü'l-İrşad ila Kavati'l-Edilleti fi Usuli'l İrtikad", thk. Esad Temim (Beyrut: 1413/1992), 239.

¹⁸⁶ Kadı Abdulcebbar, "el-Muğni", 13 (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1962), 437.

¹⁸⁷ Hulusi Arslan, "Kelam İlminde Kötülük Probleminin Yeniden Yorumlanması", 22.

¹⁸⁸ Ebu Hamid Gazali, "el-iktisâd fi'l-i'tikad", (Beyrut: Daru'l -Kütübi'l-İlmiye, 1409/1988), 114.

¹⁸⁹ Abdulhamit Sinanoğlu, "Mu'tezile Felsefesinde İnsan Ahlak ve Sorumluluğu", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2003), 73.

¹⁹⁰ Ayşe Barış Bayraktar, "İslam Kelamında İmtihan Problemi", (Ankara: Ankara Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 79.

¹⁹¹ Ebu'l Hasen Ahmed b. el-Kâdî Abdilcabbar, "el-Muğni fi- Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl (Teklif)", thk. Muhammed Khodor Nabha, 11 (Beyrut: nşr. Dâru'l- Kutubi'l-İlmiye, 2012), 382-383.

Kelam alimleri kulların imtihan edilme meselesini genelde Allah'ın 'adalet' sıfatı çerçevesinde ele almış ve bu çerçevede çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Kelam alimleri, Allah'ın kulunu imtihan etmesindeki hikmetler nelerdir ve bu sınavın ilahi adaletle uyumu nedir gibi sorulara cevap aramışlardır. Fakat hepsinde ortak olan görüş kulun dünyada bir şekilde imtihan edilmekle muhatap olacağıdır. Konu oldukça kapsamlı bir konu olduğu için çalışmamızda bazı kelam ekollerinin özet görüşlerini vermekle yetinilmiştir.¹⁹²

Mezhepler açısından imtihan konusu farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Din eğitimiinde konunun açıklanması için bu bakış açıları sebepleri ve sonuçlarıyla birlikte değerlendirilerek ele alınmalıdır. Kelam ilminden faydalanılarak geçerli ve anlaşılır veriler ortaya konularak, oluşabilecek yanlış anlamaların önüne geçilmelidir. Kelamcılar tarafından imtihan olgusunun özellikle kader anlayışı ve Allah'ın adaleti konuları ile açıklanması, fiillerde kulların iradesinin olup olmadığının tartışılması ve Allah'ın kullarına azap etmesinin caiz görülmesi gibi meseleler, din eğitimi kapsamında detaylı olarak çalışılması gereken hususlardır.

¹⁹² *Geniş bilgi için bkz: Ayşe Barış Bayraktar, "İslam Kelamında İmtihan Problemi".

4. DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN İMTİHAN

4.1 Eğitim/Din Eğitimi

Din eğitiminde imtihan konusunu ele alırken öncelikle eğitim kavramından da kısaca bahsetmek gerekir. Eğitimin net bir tanımını yapmak mümkün değildir. Çünkü her an, her yerde karşı karşıya kalınan bir durumdur. Herkes bir anlamda hem eğiten, hem de eğitilen durumundadır.¹⁹³ Bu nedenle gündelik hayatın her alanında karşılaştığımız bir kelime olan eğitim ile ilgili çok fazla tanım yapılmıştır. Çalışmamızın konusu din eğitiminde imtihan ile sınırlandırıldığı için bu tanımlardan birkaç tanesini vermekle yetinilmiştir.

Eğitim, sözlükte “çocukların ve gençlerin toplum yaşamında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya okul dışında, doğrudan veya dolaylı olarak yardım etme ve terbiye”¹⁹⁴ olarak tanımlanmıştır. Daha genel anlamıyla eğitim, bir insan topluluğunun bilgi, beceri ve moral değerlerini gelecek nesillere aktarabilmesine imkân sağlayacak bir kavramdır.¹⁹⁵ “Bireyin kendi yaşantısında istenilen yönde davranış değiştirme süreci”¹⁹⁶ olarak açıklanan eğitim, insanın olgunlaşmasıyla da ilişkilendirilmiştir.¹⁹⁷ Beyza Bilgin, eğitimi, “insanı bütün kabiliyetleri ile geliştirme ve onu toplumun bir üyesi yapma yolundaki amaçlı ve planlı etkilemeler” olarak tarif ederken;¹⁹⁸ Dodurgalı “insanın işlerini en iyi, en güzel ve en doğru şekilde uygulayacak bir uzmanlığa ulaşması için yapılan faaliyetler” olarak tanımlamıştır.¹⁹⁹ Bütün bu tanımlardan hareketle eğitim için insanı birçok yönden geliştirmeye yönelik olan; sadece bireysel değil, toplumsal açıdan da yarar sağlayacak bilgi, beceri ve kabiliyetler kazandıran; sistemli ve planlı faaliyetler bütünüdür denilebilir. Bu açıdan düşünüldüğünde bireyin kendini tanıması ve toplumda bir yer edinmesinde eğitimin rolü büyüktür. Çünkü

¹⁹³ Cemal Tosun, “*Din Eğitim Bilimine Giriş*”, Pegem Akademi, (Ankara: Eylül, 2020), 11.

¹⁹⁴ “*Türkçe Sözlük*”, 742.

¹⁹⁵ Nihat Bulut, “*Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar*”, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2009), 19.

¹⁹⁶ Mukadder Boydak Özcan, “*Temel Kavramlar*”- *Eğitim Bilimine Giriş içinde*”, Ed. M. Taşpınar (Ankara: Edge Akademi, 2014), 42-66.

¹⁹⁷ Osman Sezgin, “*Eğitim, Kavram ve Kuram*”, (İstanbul: Kalem Yayıncılık, 2019), 92.

¹⁹⁸ Beyza Bilgin, “*Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*”, (Ankara: Gün Yayıncılık, 1998), 4.

¹⁹⁹ Abdurrahman Dodurgalı, “*Ailede Din Eğitimi*”, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 22.

insanın kendinde var olan kabiliyetleri geliştirme yeteneği yoktur.²⁰⁰ Bu kabiliyetler için eğitim gereklidir ve kendini geliştirme ancak öğrenim ile mümkündür.²⁰¹

Her insanın bir fitrat üzere doğduğu hadisinden²⁰² de hareketle denilebilir ki insan öğrenmeye ve geliştirilmeye hazır bir bilgi ile dünyaya gelir. Hazırda var olan bu donanım eğitim sayesinde istenilen yöne doğru yönlendirilebilir. Dini anlamda da bir inanma ihtiyacı ile doğan insan, doğru bir yaklaşım ve yönlendirme ile yaratıcısının razı olacağı bir kul olarak yetiştirilebilir. Bu süreçte içinde yaşanılan toplum, geçmişten gelen birikim, gelenek ve inanışlar gibi etkenlerle kişinin dini bilgisi şekillense de, kalıcı ve doğru bir etkileşim, verilecek dini eğitim ile daha mümkün olacaktır. Din eğitimi tanımındaki “Bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik yönde davranış geliştirme süreci”²⁰³ ifadeleri de insanda hem kendiliğinden ortaya çıkan, hem de eğitim yoluyla şekillenebilecek bir din bilgisine sahip olunacağı yönündedir. Din için de, eğitim için de nihai amaç insanı olumlu yönde geliştirmek ve yetiştirmektir. Bu iki disiplinin ‘din ve eğitimin’ bir araya gelmesiyle oluşan din eğitiminde de amaç insanın davranışlarını yaratıcısının istediği yönde yönlendirip, dünya ve ahirette ilahi rızayı kazanacak fiillere sahip olmasını sağlamaktır.

Din eğitimi bireyi sadece inanç ve ibadet yönünden değil, ahlaki olarak da geliştirmeyi amaçlayan bir disiplindir. Çünkü din, yalnızca metafizik boyutuyla bir inanç sistemi değil; aynı zamanda bireyin davranışlarını yönlendiren ve belirli ilkeler ile toplumsal hayatı da düzenleyen bir sistemdir. Nitekim din eğitiminin hedefi, bireyin yalnızca bilgi edinmesini sağlamak değil, aynı zamanda bu bilgiyi anlayıp davranışa dönüştürmesine; yaratıcısına ve diğer insanlara karşı sorumluluk bilinci geliştirerek topluma uyumlu bir kişilik kazanmasına rehberlik etmektir. Sürekli değişen ve gelişen dünya şartları, modernleşme ve teknolojinin insan hayatı üzerindeki yoğun etkisi karşısında eğitimin her aşaması da kendini yenilemek ve geliştirmek zorundadır. Eleştirel bakış açısının artması, bireysellik ve özgürleşme alanının genişlemesi,

²⁰⁰ Yasemin Şahin, “*Din Eğitimi Açısından Kur’an-ı Kerim’e Göre Takva Kavramı*”, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 68.

²⁰¹ Bayraktar Bayraklı, “*İslam’da Eğitim: Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli*”, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989), 74.

²⁰² Hadis metni için Bkz: “*Hadislerle İslam*,” 4, 141.

²⁰³ Cemal Tosun, “*Din Eğitimi Bilimine Giriş*”, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2011), 23.

tolumdan soyut bir yaşam sürme isteği gibi zamanın getirdiği etkiler nedeniyle öğrenme süreçlerine bireyleri dahil edebilecek sistemler geliştirilmelidir. Bu bağlamda din eğitiminin temel işlevi, bireyleri kalıplaşmış formlar içerisine hapsetmekten ziyade, onların manevi yönlerini besleyerek körü körüne itaati değil, bilinçli ve sorumlu bir şekilde dini değerlerle ilişki kurmalarını sağlamaktır. İnsanın kişisel ve toplumsal gelişimi için bu denli öneme haiz olan din eğitimi kapsamında, bu gelişime destek sağlayacak dini olguları doğru ve kalıcı bir şekilde aktarmak önemlidir. Eğitim sistemi içinde bireylerin öğrenmesini destekleyen yöntem ve metotlar, gelişen ve değişen yaşam koşulları da dikkate alınarak din eğitiminde de uygulanabilir.

4.2 Din Eğitiminde Dünyanın İmtihan İçin Yaratıldığının Anlatılması

İslam inancına göre dünya hayatı, ebedi olan ahiret hayatı için bir hazırlık sürecidir. Kur'an-ı Kerim bu süreçte insana yaratılış gayesini hatırlatan ve bu gayeye yönelik neyi yapıp, neyi yapmaması gerektiğini gösteren ilahi bir rehberdir.²⁰⁴ İlâhi hitaba muhatap olan ve vahyedilene kalben inanan mümin bu rehberle tutunarak hayatını şekillendirir. Yaratıcının kendine nimet olarak verdiği düşünme yetisi ile iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, sevabı günahı ayırarak sonsuz olanı, cenneti kazanmak için çalışır. Bunun için kendine yüklenen sorumlulukları bilmeli ve yapip ettiklerine dikkat etmelidir. Sorumluluklarının farkında ve bilincinde olup olmadığını ortaya çıkaran da karşı karşıya kaldığı imtihanlardır. Çeşitli zamanlarda kendi eliyle meydana getirdiği veya müdahalesi olmaksızın kendiliğinden ortaya çıkan bazı durumlarda imanı sınanacaktır. Bu sınanmanın yeri ve zamanı dünyadır. Karşılığını ise ahirette alacaktır.²⁰⁵

İslami açıdan bu denli önemli olan imtihan olgusunun din eğitimi içinde sistemli, planlı, anlaşılır ve etki edici bir şekilde yerini alması önemlidir. Konu ile ilgili verilecek bilginin sahibi Allah, kaynağı Kur'an ve muhatabı da en şerefli mahluk olarak yaratılan insandır.²⁰⁶ Bu sebeple öğrenme süreçlerinde bireylerin bilgiyi yapılandırmaları, bunun için de ezberin ötesinde anlamlı öğrenmeyi sağlayacak

²⁰⁴ Fazlurrahman, “İslam”, çev. Mehmet Dağ, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999), 45.

²⁰⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, “*Hak Dini Kur'an Dili*”, 5 (İstanbul: Azim Dağıtım, 1993), 3123.

²⁰⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “İmtihan”, *DİA*. 22 (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 228.

yöntem ve tekniklerin kullanılması gerekmektedir.²⁰⁷ İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnette de, dinin eğitim ve öğretimi ile ilgili yöntemler ve yol gösterici bazı temel ilkeler yer almaktadır.²⁰⁸ Bu bağlamda Kur'an ve sünnetteki mesajı anlamak ve eğitime dahil ederek öğrenme ve öğretme için bir takım ilke ve yöntemlerin benimsenmesi gereklidir.²⁰⁹ Aynı zamanda sürekli gelişen yaşam şartları, teknolojik gelişmeler, dış etkenlere bağlı olarak dini sorgulamaların artması gibi nedenlerle din eğitimi metotlarında sürekli bir yenileme ve geliştirme yapmak zaruri hale gelmektedir. Karşılaşılan her olayın bir imtihan vesilesi olduğunu, bunlarla baş edebilme yollarını ve davranışları ilahi rıza doğrultusunda şekillendirmeyi insanlara din eğitimi kapsamında aktarabilmek önemlidir. Bunu yaparken Kur'an'dan ayetler, hadisler, geçmişte yaşamış toplumların ve peygamberlerin hayatları ve genel olarak insan yaşamından somut örneklerle disiplinli bir yol izlenmelidir.²¹⁰ Çalışmada imtihanın anlatılmasında ele alınabilecek konular ve bilgilerin aktarımında kullanılabilecek yöntemler ile ilgili birkaç örnek verilecektir.

4.2.1 Yaşamdan Örneklerle Anlatmak

İmtihan “Aktarılan herhangi bir bilginin ölçülmesi, test etmek veya yetenek ve kabiliyetleri açığa çıkarmak için yapılan faaliyetler şeklinde eğitimde kullanılan bir yöntem”²¹¹ olarak değerlendirilirse, daha somut öğretim yolları ve anlatım şekli kullanılabilir. Ancak din açısından bakıldığında imtihan, Kur'an-ı Kerim'de ayetlerle bildirilmiş, hadislerle de desteklenmiş soyut bir kavramdır.²¹² Din eğitimi için bu tür kavramları anlatırken öğretim yöntemlerinden “anlatım yöntemi” kullanılabilir. Bilgilerin muhataba aktarılması esasına dayalı, anlatıcuyu merkeze alan “anlatım yöntemi”,²¹³ özellikle din eğitimi açısından ele alındığında soyut ve karmaşık olan tanım, kavram ve olayların anlatımında kolaylık sağlar. Bireylere kazandırılmak istenen herhangi bir ilahi emir, teori, öğreti veya dini değer ile ilgili tanım yaparak, tarihten örnekler vererek, kutsal kitaplardan bilgiler aktararak yapılacak bir anlatımla

²⁰⁷ Fatih Çınar, “Etkin Öğrenmenin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Uygulanması”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (Elazığ: 2012), 173.

²⁰⁸ Suat Cebeci, Din öğretimi yöntemleri, *Etkili Din Öğretimi*, 2010, 305-334.

²⁰⁹ Fatih Gündürü, Din Eğitimi İlke Ve Yöntemleri Açısından Hucurat Suresi, *Academic Platform*, 5/1 (2021), 89.

²¹⁰ Ali Bardakoğlu, “*Din Eğitimi ve Modernleşme*”, (Ankara: TDV Yayınları, 2015), 157.

²¹¹ Ali Arslan, “*Eğitim Bilimine Giriş*”, (İstanbul: Nobel Yayınları, 2018), 212.

²¹² Elmalılı Hamdi Yazır, “*Hak Dini Kur'an Dili*”, 3125.

²¹³ Özcan Demirel, “*Öğretim İlke ve yöntemleri, öğretmen sanatı*”, (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2007), 80.

kalıcı öğrenme sağlanır. Bunun için verilmek istenen ana mesaj ayet ve hadis kaynaklı programlanmalı ve bunun yanı sıra da günlük hayatta karşılaşılan zorluklar, başarılar, kayıplar ve sevinçlerin anlatımıyla “imtihan” teması işlenmelidir. Bu, muhatabın aktarılan bilgiyi doğru bir şekilde almasını ve konuyu içselleştirmesini kolaylaştıracaktır.

Öğrenim süreci içinde öğretilenlerin değerlendirilmesi öğrenmenin kaçınılmaz sonuçlarından biridir.²¹⁴ Aktarılan bilginin öğrenen açısından ne ölçüde karşılık bulduğunun geri dönüşü, verilen bilgiler ile ilgili yapılan sınavlarla alınır. Bu sınav aşamasından önce öğrenmeyi kolaylaştıran, yol gösteren ve destekleyen kaynaklar, kitaplar ve öğreticiler vardır. Bunlar bilgiyi aktarmada hem kaynak, hem de araçtır. Eğitim boyunca gerekli olan bütün bilgiler bu kaynak ve araçlarla aktarılır. Verilmeyen bilginin karşılığı da beklenmez. Bu yöntemden yola çıkılarak din eğitiminde de insanlara dünya hayatının bir imtihan süreci olduğu anlatılabilir. Nitekim Allah insanı bu sürece kutsal kitaplar ve peygamberler göndererek hazırlamıştır.²¹⁵ Her insan ilahi hitabın muhatabıdır ve Allah’ın emirlerinin ulaşmadığı hiçbir kul olmamıştır.²¹⁶ İnsanoğlu aklını kullanarak kendine yol gösterici olarak gönderilen bu kitaplar ve peygamberler vesilesiyle bu ilahi emirleri öğrenir. Öğrendikten sonra da aklını ve iradesini kullanarak ya iman ederek Allah’a kul olur, ya da imandan yoksun bir şekilde dünya hayatını tamamlar. Ahiret ise kulluk imtihanında ne ölçüde başarılı olduğunun karşılığını göreceği yerdir. Kur’an-ı Kerim’de insanın dünyada yaptığı iyilik ve kötülüklerin zerre miktarınca olsa bile karşılığını göreceği açıkça ifade edilmiştir.²¹⁷ Herkesin ölümlü olduğu ve bu dünyadan ayrılacağı, yaşarken yaptığı amellerin karşılığını tastamam alacağı ve cennete girenlerin kurtuluşa erenler olduğu da yine ayetlerde bildirilen hususlardır.²¹⁸

Tüm bu bilgiler insanlara gündelik yaşamla ilişkilendirilerek aktarılırsa daha kalıcı hale gelecektir. Öğrenenin hayatında karşılaştığı olaylar üzerinden yürütülen bir öğretim süreci, imtihan kavramının anlaşılmasını kolaylaştıracak ve soyut bir olgu

²¹⁴ Uğur Demir, “Test Şeklinde Sınav”, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası* 24/2 (Nisan 1971), 435-457.

²¹⁵ Fazlurrahman, 87.

²¹⁶ el-Hicr, 15/10; en-Nahl, 16/36; el-Mü’min, 40/78; Ayşe Büyükbayram, “Kur’an’da Adı Geçen Peygamberlerin Aileleriyle İmtihani”, 8.

²¹⁷ el-Zilzâl, 7-8

²¹⁸ Âl-i İmrân, 3/185

olan bu kavramın somutlaşmasına imkan sağlayacaktır.²¹⁹ Günlük yaşamda karşılaşılan bazı imtihan örneklerinin muhatap kitleye örnek olarak verilmesi ve bunları kendi yaşamlarıyla ilişkilendirmelerinin sağlanması;²²⁰ ayrıca olaylara karşı sabır, tevekkül, şükür gibi değerlerle nasıl yaklaşabileceklerinin anlatılması²²¹ konunun içselleştirilmesi açısından olumlu sonuçlar verecektir.

Din eğitimi içerisinde yaşamdan aktarılacak konular seçilirken bireylerin kendi yaşamlarına tatbik edebileceği, örnek alabileceği olaylar seçilmelidir. Kur'an'da kişinin mal, servet, evlat gibi nimet türünden şeylerle imtihan olacağı bildirilmesinden hareketle maddi olarak büyük bir servete sahip olan kişinin malı ile imtihan olacağı anlatılabilir. Elde ettiği malı hangi yolla kazandığı ve nereye harcadığı zengin kimsenin imtihanıdır. Elinde olan imkanlara şükredip etmediği, Allah rızasını kazanacak helal yollardan kazancını sağlayıp sağlamadığı ve sahip olduklarının bir kısmını da yine Allah rızasını kazanacak işler yapmak için kullanıp kullanmadığı onun imtihanına vesiledir. Yine fiziken çok düzgün ve güzel bir görünüşe sahip olan birinin, kendine bu nimeti veren yaratıcıya şükürü, kibre kapılmaması ve diğer insanlara karşı bu cihette bir üstünlük hissetmemesi dini anlamda onun imtihanından beklenen sonuçlardır. Bir öğrencinin sürekli başarılı olup ilim anlamında kendini geliştirmesi gayretinin bir sonucu olduğu kadar, nefsinin de bir imtihanıdır. Sadece kendine mal, güzellik ve ilim sahibi olmak gibi nimetler verilen kimseler değil, hastalık, yoksulluk, yakınlarını kaybetme, engelli doğma veya sonrasında herhangi bir sebepten ötürü engelli birey olma gibi sıkıntı ve eza verici durumlar da insan yaşamına dair imtihan ile ilgili verilebilecek örneklerdir.

Din eğitimi kapsamında imtihan olgusunun anlatılmasında sadece kavram tanımı ve olay ve durumların tespiti ve bunların aktarımı gibi bir planlama yapılmamaktadır. Bu bölümler konunun aktarımında anlamayı kolaylaştırıcı bir ön hazırlıktır. Sonrasında verilen örnekler ile yaşanan durumu kabullenme, çözüm üretebilme ve psikolojik olarak sıkıntıyla baş edebilme gibi bireylere kazandırılmak istenen kazanımlar vardır. Bu kazanımlar vasıtasıyla manevi olarak bir destek sağlanmış olur. Bireye verilen bu destek psikolojik olarak onu teskin ve teselli edecektir. Ayrıca onların kendileriyle,

²¹⁹ Selahattin Ertürk, “Eğitimde Program Geliştirme,” (Ankara: Yelken Tepe Yayınları, 2014), 135.

²²⁰ Ali Köse, “Din Psikolojisi Açısından İmtihan Olgusu”, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 204.

²²¹ Hayati Hökelekli, “Din Psikolojisi”, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 256.

çevresindekilerle ve yaratıcıyla olan bağlarının kuvvetlenmesini sağlayacaktır. Din eğitimi vasıtasıyla imtihan, sabır, tevekkül, teslimiyet, dua, kader, ahiret inancı gibi değerleri öğrenen bireyler, her kaybettiğinin bir telafisi olduğunu, sabır gösterdiğinde mutlaka karşılığını alarak kazananlar arasında yer alacağını bilmektedirler.²²²

İmtihan olgusunu anlamlandırmada ve aktarmada yaşama dair verilebilecek örnekler oldukça fazladır. Hatta denilebilir ki her andan ve her olaydan imtihan ile ilgili veriler elde edilebilir. Ancak bu oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınması gereken ve başlıca bir çalışmayı gerektiren bir husustur. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde ele alınan veriler sınırlı tutulmuş ve araştırmamızın daha sonra bu konuda yapılabilecek farklı çalışmalar için bir zemin oluşturması arzu edilmiştir.

4.2.2 Peygamber Kıssalarından Yararlanmak

Peygamberler de diğer insanlar gibi Allah'ın yarattığı kullardır. Yüce Yaratıcı peygamberleri insanlar arasından seçerek onların örnek olmalarını sağlamıştır.²²³ Bütün kullar gibi onlar da dünyaya gelişlerinden ölümlerine kadar birçok şeyle imtihan edilmişlerdir. Bu nedenle peygamberlerin hayatlarını insanlara örnek olarak anlatmak, din eğitimi açısından büyük önem taşımaktadır. Bunu yaparken de kullanacağımız ilk kaynak elbette ki Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an'da Peygamberlerin ve bazı toplumların yaşayışlarına dair bahsedilen bu bölümlere *kıssa* denilir.²²⁴ Kur'an'da yer alan şekliyle bir anlatım tarzı olarak düşündüğümüzde kıssa, peygamberlerin ve tarihin bir döneminde yaşamış önceki toplumların hayat kesitleriyle ilgili olayların, insanların ibret almalarını ve hidayete ulaşmalarını sağlamak amacıyla çoğunlukla Kur'an'da anlatılmasıdır.²²⁵ Kur'an-ı Kerim'de Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa başta olmak üzere pek çok peygamberin kıssasına genişçe yer verilmiştir.²²⁶ Bunlar

²²² Musayev, “*Engelli Bireylerin Din Eğitimi*”, 158

²²³ Ayşe Büyükbayram, “Kur'an'da Adı Geçen Peygamberlerin Aileleriyle İmtihani”, 9.

²²⁴ “Kıssanın” sözlük ve terim anlamlarına dair daha geniş bilgi için Bkz: İdris Şengül, “*Kıssa*”, TDV İslam Ansiklopedisi, 25 (Ankara: 2022), 499; İsmâ'il b. Hammâd Cevherî, “*es-Sihâh tâcü'l-Lügât-i ve Sihâhu'l-Arebiyye*”, ed. Ahmed Abdülgâfur Attar (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1987), 1051-1052; Râgıb İsfahânî, “*el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*”, ed. Muhammed Seyyid el-Keylânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 404; Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, “*Lisânu'l-Arab*”, 73-75; Muhammed b. Yâ'kub Firuzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, ed. Mekteb Tahkîku't-Turâs, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 627.

²²⁵ İsmail Cerahoğlu, “*Tefsir Usulü*”, (Ankara: Ankara Üni. İlahiyat Fak. Yayınları, 1971), 167-168; Bayraktar Bayraklı, “*Kur'an-ı Kerim'de Öğretim Kavramı ve Vahiy*”, 165; Şehmuz Demir, “*Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*”, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2003), 73.

²²⁶ Abdüsselam Soylu, “*Kur'an Kıssalarının Temel Amaçları*”, İslami Araştırmalar Dergisi, 6 (Ankara, Haziran 2024), 1.

ışığında insanlara imtihanlar karşısında nasıl bir hal içinde olmaları gerektiği, bela ve musibetlerle baş edebilme yolları gibi hasletler kazandırılabilir. Zira yapısı gereği sıkıntı ve zorluklarla karşılaşan bireylerin mevcut stresli durum ya da olayla baş edebilmede kullandıkları bir başka yol da inançlarıdır.²²⁷ Bu yolla insan dini inanç ve değerlere başvurarak yaşadığı olayı Tanrının imtihanı veya cezası, ‘takdiri ilahi’ şeklinde değerlendirerek anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmakta, Allah’ın yardımını isteyerek sıkıntılarını aşmaya gayret etmektedir.²²⁸ Kur’an’da anlatılan kıssaların bir amacı da insanların ibret alıp hidayete ulaşmalarını sağlamaktır. Bunun yanında kıssalar, İslam dininin ve getirdiği ilkelerin sonradan türeyen şeyler olmadığını ortaya koymakta, Hz. Muhammed’in mesajının önceki peygamberlerin getirdiği mesajın devamı olduğunu ispatlamaktadır.²²⁹

İlahi vahyin ilk muhatabı olan ve Allah’tan aldıkları vahyi insanlara aktarmak, onlara yol gösterici olmak gibi büyük bir vazifeyle görevlendirilen Peygamberlerin kendi yaşamlarında karşılaştığı zorluklar, diğer insanların yaşadıklarından çok daha büyüktür. Hz. Nuh’un kavmi tarafından yüzlerce yıl boyunca alaya alınması,²³⁰ Hz. İbrahim’in ateşe atılması,²³¹ Hz. Musa’nın Firavun’a karşı tebliğ mücadelesi,²³² Hz. İsa’nın kendi halkı tarafından reddedilmesi²³³ ve Hz. Muhammed’in hem Mekke’de hem de Medine’de maruz kaldığı baskılar ve savaşlar ve diğer peygamberlerin karşı karşıya kaldıkları durumların her biri sabrın, sadakatin ve Allah’a tevekkülün birer timsalidir. Bu yönüyle peygamberlerin hayatları çok çetin ve mücadele dolu geçmiştir. Bu zorlu yaşamları karşılığında gösterdikleri teslimiyet ve sabır Kur’an’da peygamberlerin sahip olduğu özelliklerden biri olarak gösterilmektedir.²³⁴ Ayrıca yaşadıkları karşısındaki duruşları, peygamberlerin en öğretici yönüdür. Onlar hiçbir zaman inançlarından taviz vermemiş, sabır, adalet, merhamet ve kararlılıkla yollarına devam etmişlerdir. İnsanlar için hem peygamberlerin yaşadıkları olaylardan, hem de bu olaylar karşısındaki tepki ve tutumlarından öğrenecekleri, ders alacakları çok şey

²²⁷ Naci Kula, “Engelli Birey ve Ailelerinin Yaşantılarında Hz. Muhammed’in Örneği (Çorum Örneği)”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/1, (Haziran 2011), 190.

²²⁸ İslam Musayev, “Engelli Bireylerin Din Eğitimi” (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 187.

²²⁹ Soylu, “Kur’an Kıssalarının Temel Amaçları”, 2.

²³⁰ Hûd, 11/38.

²³¹ el-Enbiyâ, 68-69.

²³² İbrâhîm, 14/6.

²³³ en-Nisâ, 155-157.

²³⁴ Ömer Faruk Şen, “Hz. Yakub Örneğinde Sabır ve Tevekkül”, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 12.

vardır. Zira “Andolsun, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır.”²³⁵ ayeti, peygamber kıssalarının insanlar için öğretici ve yol gösterici olduğuna işaret etmektedir.

Allah’ın ilahi vahyine mazhar olan, bir nevi seçilmiş kulları olan peygamberlerin hayatlarının din eğitiminde insanlara aktarılması oldukça etkili olacaktır.²³⁶ Kul yaratıcının bu kadar değer verdiği ve kendi ile yarattıkları arasında elçi olarak seçtiği peygamberlerin bile eza, cefa, bela, evlat, mal, aile gibi hususlarda sınıandığını bilince, kendi yaratılış sebebinin de farkına varır. Aynı zamanda hayatın her alanında karşılaşılan zorlukların, Allah’a olan bağlılıkla nasıl aşılabileceğini öğrenir. Bu bakımdan peygamberlerin hayatları, soyut birer anlatım değil, somut ve anlaşılabilir örneklerdir. Hz. Yusuf’un zindanla, Hz. Eyüp’ün hastalıkla, Hz. Muhammed’in hem halkının düşmanlığıyla hem de yoklukla sınanması, insana dünya hayatının kolaylıklarla değil, zorluklarla anlam kazandığını gösterir. Bu kıssalar, aynı zamanda imtihanlar karşısında nasıl sabırlı ve teslimiyetçi bir tutum içinde olunması gerektiğini öğretir. Çalışmada peygamberlerin hangi durumlarla karşı karşıya kaldıkları ve bunun sonucundaki tutumları ile ilgili örnekler verilecektir.

- Hz. Eyyûb: Hastalıkla Sabır İmtihanının En Güzel Örneği

İslam düşüncesinde sabır ve tevekkül kavramlarının en güçlü şekilde temsil edildiği peygamberlerden biri Hz. Eyyûb’dur. Kutsal kaynaklardan Kur’an-ı Kerim’de Hz. Eyüp’ün sabrına dair ayetler yer alırken, Kitab-ı Mukaddes’te hayatı hakkında detaylı bilgiler mevcuttur.²³⁷ Kur’an-ı Kerim, onun şahsiyetini hem “salih bir kul” hem de “sabrın timsali” olarak sunmaktadır. Hz. Eyyûb’un yaşadığı zorluklar, özellikle de hastalıkla olan mücadelesi, sabır ve teslimiyetin bireysel ve toplumsal eğitimdeki önemini ortaya koymaktadır.

Kur’an’da Eyyûb Peygamber’in yaşamı ve peygamberlik görevi ile ilgili ayetler bulunmaktadır.²³⁸ Yedi oğlu ve üç kızı olan, binlerce koyun ve deveye sahip zengin

²³⁵ Yûsuf, 12/111.

²³⁶ Mustafa Öztürk, “Kur’an Kıssaları Üzerine”, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 78.

²³⁷ Hacer Genç, “Zorlu Yaşam Olayları ve Dini Başa Çıkma Hz. Eyüp, Hz. Yusuf, Hz. Yunus Örneği”, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 49.

²³⁸ en-Nisâ, 4/163; el-En’âm, 6/84.

bir insan olan Hz. Eyüp, aynı zamanda Allah’a karşı itaatte de kusur göstermeyen, hal ve davranışları ile kulluğun en yüksek derecesini sergileyen, sosyal açıdan insanlara yardım eden bir insandır.²³⁹ Kur’an-ı Kerim’de Hz. Eyyûb ile ilgili bilgiler, detaylara girmeden dört farklı surede, toplamda sekiz ayette verilmiştir.²⁴⁰ Bu ayetlerden onun hastalıkla imtihan edildiğini gösteren ayetler şunlardır:

“Eyyûb’u da hatırla. Hani o Rabbine: ‘‘Hastalanıp sıkıntıya düştüm. Sen ise merhametlilerin en merhametlisisin!’’ diye yalvarmıştı.”²⁴¹ “Biz de onun duasını kabul buyurduk; bütün dert ve sıkıntılarını giderdik, katımızdan bir rahmet ve bize kulluk yapanlara bir ders olmak üzere ona aile efradını ve bir o kadarını daha bağışladık.”²⁴² “Kulumuz Eyyûb’u da an. O, rabbine, ‘‘Şeytan bana sıkıntı ve acı vermektedir’’ diye seslenmişti. Ayağını yere vur (dedik), işte yıkanılacak ve içilecek serin bir su! Tarafımızdan bir rahmet ve akıl iz ‘an sahipleri için de anılacak bir örnek olmak üzere ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha bağışladık. (Bir yemini vardı.) ‘‘Eline bir demet bitki sapı alıp onunla vur ve böylece yeminini yerine getirmiş ol’’ (dedik). Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah’a dönüktü.”²⁴³

Bu ayetler, Hz. Eyyûb’un yaşadığı musibetler karşısında isyan etmeden yalnızca Rabbine yöneldiğini, sabırla beklediğini ve sonunda ilahi rahmete mazhar olduğunu göstermektedir. İnsanlık tarihi boyunca sabır ve tevekkül dendiğinde akla gelen ilk peygamberlerden biri hiç şüphesiz Hz. Eyyûb’dur. Hz. Eyyûb’un hayatı, özellikle de hastalıkla olan imtihanı, dini eğitimde sabrın, teslimiyetin ve Allah’a bağlılığın en güçlü örneğidir. Ayetlerde Hz. Eyyûb’un hastalıkla imtihanının kendinden sonrakiler için ibret alınması gereken bir hadise olarak ifade edildiği de görülmektedir. Bu bolluk ve sıhhatli günlerinde kullukta zirve derecede olan Hz. Eyüp, bir müddet sonra sahip olduğu malı, çocukları ve sıhhatini art arda kaybetmiş, sonrasında karşılaştığı bu olumsuz yaşam olaylarının verdiği engellenme duygusu ile mücadele etmiştir.

²³⁹ İsmail Yiğit, “Peygamberler Tarihi”, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014), 640.

²⁴⁰ Mevlüt Erten - Yasemin Kuyucu, “Kur’an’ı Kerim ve Kutsal Kitaplarda Hz. Eyyub”, *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 7/14 (Kırıkkale: 2022), 577.

²⁴¹ el-Enbiyâ, 21/84.

²⁴² el-Enbiyâ, 21/85.

²⁴³ Sâd, 32/41.

Başlangıçta büyük servetin sahibi, kalabalık ailesi ve sağlığı yerinde olan bir peygamberken, Rabbinin onu ağır bir imtihana tabi tutmasıyla malları elinden alınan, evlatlarını kaybeden ve sonunda bedenine ağır bir hastalık musallat olan Eyyub, etrafındaki insanların onu terk etmesiyle de yapayalnız kaldı.²⁴⁴ Fakat Eyyûb Peygamber, hiçbir zaman Allah’a isyan etmedi. Her zorlukta Allah’a yöneldi, sabırla bekledi. Bu da Hz. Eyyûb ’un ne kadar ağır bir hastalıkta olursa olsun, edebe uygun bir şekilde, şikayet etmeden sadece Allah’a yöneldiğini gösterir. O, derdini sadece Rabbine açtı. Sabırla bekledi ve sonunda Allah onun sabrını mükafatlandırdı. Sağlığı geri verildi, malları iade edildi, ailesi yeniden çoğaldı. Hz. Eyyûb’un bu örnekliği müminler ve aklını kullanan kişiler için bir öğüttür.²⁴⁵ Çünkü insan, hayatı boyunca sağlıklı da, hastalıkla da sınanır. Modern çağın en büyük sınavlarından biri olan fiziksel ve ruhsal hastalıklar karşısında Hz. Eyyûb’un tutumu, bir moral ve direnç kaynağıdır.

Din eğitimi, Hz. Eyyûb’un hayatını anlatarak insanlara sabretmenin sadece katlanmak değil, aynı zamanda Allah’a güvenmek olduğunu öğretmelidir. Sabır, zamanla karşılık bulan bir tevekkül hali, şikayet yerine dua ile yönelmenin adıdır. Sabır, Eyyûb’un şahsında kemalini bulmuş, insanlara güzel örnek olmuş imani bir sıfat, insani bir yetenektir.²⁴⁶ Hz. Eyyûb’un örneğinde görüldüğü gibi, en büyük acılar bile Allah’a olan bağlılığı koparmamalıdır. Eğitim için kıssadan alınacak bir ders daha vardır ki o da, imtihanın sadece acı, üzüntü, hastalık gibi kötü şeylerden olmadığıdır. Bazen sahip oluna evlatlar, aklın hayal edemeyeceği mal varlıkları veya aile ve arkadaşlar da bireyin sınanacağı unsurlar olabilir. Varlık, evlatlar, güzellik veya sağlık konusunda oldukça geniş imkanlara sahipken nasıl bir tavır içine girileceği, Allah’a kullukta samimiyeti, şükre devam edip etmeyeceği, sahip olduklarını paylaşp paylaşmayacağı gibi hususlarda da insanlar denenebilir.

²⁴⁴ *Geniş bilgi için bkz. Ebu Cafer Muhammed b. Cerir Taberi, “*Camiu’l-Beyan*”, 308-311; Carullah Ebu’l-Kasım Mahmud b. Ömer Zemaşeri, “*Keşşaf*”, 3 (Beyrut: Daru’l-İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Mektebetü’s-Şamile-08 Zilhicce 1431-1997), 131; İmaduddin Ebu’l-Fida’ İsmail İbn Kesir, “*el-Bidaye ve’n-Nihaye*” Tah: Abdullah b. Abdulmuhsin el-Türki, (Daru’l-Hicr li’t-Tibaa ve’n-Neşr, Mektebetü’s-Şamile, y.t: 08 Zilhicce 1431/2003), 221.

²⁴⁵ Resul Şahin, “Eyyub Peygamberin Hastalıkla İmtihani”, *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 18 (Aralık 2022), 228.

²⁴⁶ İsmail Lütfi Çakan - Mehmed N. Solmaz, “*Kur’an-ı Kerim’e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*”, (İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2008), 222.

- Hz. İbrahim: Teslimiyet ve İmanla Yoğrulmuş Bir İmtihan Hayatı

Hz. İbrahim, Kur'an'da "Halilullah" yani "Allah'ın dostu" unvanıyla anılan,²⁴⁷ kendine has birçok üstün meziyeti, Allah katındaki değeri anlatılan ve karşılaştığı imtihanları ve bunlar karşısında gösterdiği teslimiyet ve sabrı ön plana çıkarılan bir peygamberdir.²⁴⁸ Onun hayatı, baştan sona imanla, teslimiyetle ve ağır imtihanlarla örülüdür. Allah'a olan sarsılmaz bağlılığıyla, her türlü dünyevi bağı ikinci plana atarak ilahi emre boyun eğmesi, onu tüm inananlar için örnek bir şahsiyet haline getirmiştir.

Kur'an'da Hz. İbrahim'in birçok imtihanla karşılaştığı bildirilir. Allah Teala şöyle buyurur: "*Hani Rabbi, İbrahim'i birtakım sözlerle (emirlerle) sınamıştı. O da bunları tam olarak yerine getirmişti...*"²⁴⁹ Bu ayet, onun hayatının bir sınavlar silsilesi olduğunu açıkça ortaya koyar. İlk büyük imtihanı, putperest bir toplumda tevhit inancını savunmasıdır. Kur'an'da da Hz. İbrahim'le ilgili anlatımlarda en çok göze çarpan husus bir yaratıcı arayışında olması ve Allah inancı ile ilgili tutumudur.²⁵⁰ Babası da dahil olmak üzere kavmi ona karşı çıkmış, hatta onu ateşe atmakla cezalandırmıştır.²⁵¹ Hz. İbrahim, ateşe atıldığında bile Allah'a olan güvenini kaybetmemiştir. Kur'an bu olayı şöyle anlatır: "*Dediler ki: 'Onu yakın, ilahlarınıza yardım edin, eğer bir şey yapacaksınız!' Biz de dedik ki: 'Ey ateş! İbrahim için serin ve selamet ol!'*"²⁵² Bu olayda Allah, iman ve teslimiyetin karşılığını mucizevi bir şekilde vermiştir.²⁵³

Hz. İbrahim'in en çetin sınavı ise hiç kuşkusuz oğlu İsmail ile yaşadığı imtihandır. Uzun yıllar evlat hasreti çektikten sonra Allah'ın lütfuyla bir oğul sahibi olmuştu. Ancak Allah, bu çok sevdiği oğlunu kurban etmesini emretmiştir. Bu emre hem Hz. İbrahim hem de oğlu İsmail büyük bir teslimiyetle boyun eğmiştir. Kurban olayı içinde en dikkat çeken hususlardan birisi de, Hz. İbrahim'in, Rabbinden aldığı bu emri ifa etmek istediği zaman, oğlunu zorla kurban etmeye kalkışmayıp onunla istişare etmesi

²⁴⁷ en-Nisâ, 4/125.

²⁴⁸ Abdüsselam Soyulu, "Kur'an'da Hz. İbrahim'in Vasıf ve Üstünlükleri", 44.

²⁴⁹ el-Bakara, 2/124.

²⁵⁰ Erkan Yar, "Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 4/2 (Ocak 2006), 87-104.

²⁵¹ Meryem, 19/41-50; eş-Şuarâ, 26/69-89; el-En'âm, 6/74-89; es-Sâffât, 37/79-113; el-Enbiyâ, 21/51-73.

²⁵² Enbiyâ, 21/68-69.

²⁵³ *Geniş bilgi için bkz: Enver Bayram, "Hz. İbrahim'in Ateşe Atılması ve Bu Hususta Ön Plana Çıkan İşari Yorumlar", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık, 2019), 61-77.

²⁵³ Soyulu, "Kur'an'da Hz. İbrahim'in Vasıf ve Üstünlükleri" 54.

ve fikrine danışmasıdır.²⁵⁴ Hz. İsmail’de tam bir teslimiyetle babasına şu cevabı vermiştir: “*Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.*”²⁵⁵ Bu olayda baba ve oğulun Allah’a olan teslimiyeti zirveye ulaşmış, Allah da bu sadakati mükafatlandırmış ve İsmail’in yerine kurban edilmek üzere gökten bir koç indirmiştir.

Din eğitimi için İbrahim Peygamberin yaşam öyküsü oldukça zengin bir kaynaktır. İbrahim’in hayatı, imanın sadece sözle değil, eylemle ispatlanması gerektiğini gösteren örneklerle doludur. O, güçlü imanı, büyük imtihanlar karşısındaki tutumuyla ve babasının da içlerinde olduğu inkar edenler zümresiyle mücadelesinde gösterdiği dirayet, cesaret, teslimiyet, tevekkül ve bunların ardından kendisine lütfedilen nimetler ile bütün müminlere çok güzel bir örnektir.²⁵⁶ Din eğitimi açısından bakıldığında İbrahim’in hayatından çıkarılabilecek en önemli ders, hak olanı anlatmaya en yakınardan başlanması gerektiği olabilir. Bunu yaparken kullanılan üsluba ve özellikle anne babaya itaate de dikkat ederek inanılan şeylerin savunulması gerektiği de önemli bir husustur. İçinde bulunulan şartlar ne olursa olsun Allah’tan ümidi kesmemek gerektiği; başa gelen sıkıntılara sabretmek ve sıkıntılardan kurtulduğunda da şükretmek din eğitimi aracılığı ile insanlara kazandırılması gereken bir erdemdir.

- Hz. Yusuf: Sabır, İffet ve Bağışlamayla Geçilen Bir İmtihan Hayatı

Değer aktarımında dini referans olarak kabul edenler için en iyi örneklerden biri Hz. Yusuf’tur.²⁵⁷ Hz. Yusuf, Kur’an-ı Kerim’de hayatı en ayrıntılı anlatılan peygamberlerden biridir. Kur’an’ı Kerim’in 12. suresi baştan sona Hz. Yusuf’un hayatından bahseder ve sure ismini de buradan alır.²⁵⁸ Onun kıssası, bizzat Allah Teala tarafından “*Ahsenü’l-Kasas*”²⁵⁹ olarak tanımlanır. “*Ahsenü’l-Kasas* “*en güzel anlatış veya en güzel kıssa, öykü, menkıbe*” anlamına gelir.²⁶⁰ Hz. Yusuf’un hayatı;

²⁵⁴ Soylu, “*Kur’an’da Hz. İbrahim’in Vasıf ve Üstünlükleri*” 54.

²⁵⁵ es-Sâffât, 37/102.

²⁵⁶ Soylu, “*Kur’an’da Hz. İbrahim’in Vasıf ve Üstünlükleri*” 58.

²⁵⁷ Meryem Karataş, “Günümüz Gençlerinin Değerler Eğitiminde Bazı Ahlaki Davranışlar Açısından Hz. Yusuf Kıssası”, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 14 (Aralık, 2020), 324.

²⁵⁸ Bkz: Yûsuf, 12/12.

²⁵⁹ Yûsuf, 12/3.

²⁶⁰ Nesrişah Saylan, “Yusuf Suresinden Bireysel ve Toplumsal Mesajlar”, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 1.

çocuklukta kıskançlıkla başlayan, zindanda sabırla devam eden ve sonunda affedicilikle taçlanan büyük bir imtihan sürecidir. Bu süreçte o, Allah’a bağlılığından asla taviz vermemiştir.

Hız. Yusuf kıssasında şehvet, kıskançlık, iftira, ihanet, intikam gibi kötü duygular ile affedicilik, sabır, merhamet, sadakat, onurlu bir duruş, iffet gibi değerler de anlatılmıştır.²⁶¹ İlk imtihanı, kardeşlerinin kıskançlığıyla başlamaktadır. Babalarının Yusuf ve kardeşini kendilerinden daha çok sevdiğine yönelik kuşkuları, beraberinde kıskançlık duygusunu getirmiştir.²⁶² Hız. Yusuf henüz çocukken kardeşleri tarafından kuyuya atılır,²⁶³ oradan geçmekte olan bir kervan tarafından kuyudan çıkarılır ve Mısır’da köle olarak satılır.²⁶⁴ Fakat bu ağır travmaya rağmen Hız. Yusuf, kalbinde kin taşımadan yoluna devam eder. Kardeşlerinin ihaneti onun hayatını belirlemez; o, Rabbinin planına güvenir.

Mısır’da köle olarak satıldıktan sonra, ikinci büyük imtihanla karşılaşır ve iffetiyle sınanır.²⁶⁵ Züleyha’nın iftirasına rağmen Hız. Yusuf, Allah’a şöyle dua eder: “Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir! Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum!”²⁶⁶ Yusuf Peygamber bu duasıyla Müslümanların takınması gereken doğru tutumu temsil etmektedir ve bizlere sığınakların en güvenlisi olan Yüce Allah’a nasıl bir tevekkül ile yöneleceğimizi göstermiştir.²⁶⁷ Din eğitimi için bu tutum çok büyük bir örneklik taşır; çünkü Hız. Yusuf, hem ahlaki değerlere hem de Rabbine olan sadakatine sınımsız bağlı kalabilmek için Rabbine sığınmıştır. Zindanda geçen yıllar da onun sabrını ve tevekkülünü sınar. Fakat o, şikayet etmez, Rabbinin unutmaz, bulunduğu ortamda insanlara iyilik etmeye, tebliğde bulunmaya devam eder. Nihayet Allah, sabrının mükafatını verir ve onu Mısır’ın hazinelerinin başına getirir.²⁶⁸

²⁶¹ Kamil Yaşaroğlu, “Hız. Yusuf’un Çağımız İnsanına Model Olabilecek İffet Ahlakı”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 19, (Haziran 2013), 45.

²⁶² Meryem Karataş, “Günümüz Gençlerinin Değerler Eğitiminde Bazı Ahlaki Davranışlar Açısından Hız. Yusuf Kıssası”, 325.

²⁶³ Yûsuf, 12/15

²⁶⁴ Yûsuf, 12/19–20.

²⁶⁵ Yûsuf, 12/23–29.

²⁶⁶ Yûsuf, 12/33.

²⁶⁷ Nesrişah Saylan, “Yusuf Suresinden Bireysel ve Toplumsal Mesajlar”, 31.

²⁶⁸ Nesrişah Saylan, “Yusuf Suresinden Bireysel ve Toplumsal Mesajlar”, 31.

En büyük imtihanlardan biri de eline güç ve iktidar geçtiğinde gelir. Yıllar önce kendisini kuyuya atan kardeşleri karşısına gelir.²⁶⁹ Hz. Yusuf, bu durumda onları cezalandırmak yerine bağışlar. Bu hadiseyi anlatan ayet ise şöyledir: “*Bugün sizi kınamak yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir.*”²⁷⁰ Bu söz, affediciliğin, merhametin ve gerçek olgunluğun timsalidir.²⁷¹ Allah elçisi yaşadığı bütün olumsuzluklara rağmen imanının gerektirdiği şekilde hareket etmiş, nefsinin, şeytanın ve dünyevi isteklerinin esiri olmamıştır. Bunlardan hareketle denilebilir ki Yusuf’un kıssasında insanlık için büyük dersler ve ibretler vardır. Kardeşlerinden gördüğü kötülüğe rağmen dualarında bile onlar için kötü bir düşünce içine girmemiş ve Rabbinin inayeti ile bir gün kardeşleriyle karşı karşıya geldiklerinde de onları bağışlamakta tereddüt etmemiştir. Din eğitimi içinde değerlendirecek olursak kötülük bazen en yakınlarımızdan bile gelebilir. Ama müslüman her zaman bağışlayıcı olmalı ve kin gütmemelidir. Aynı şekilde iftira olayın öncesinde kendini nefesine uymaktan, sonrasında da atılan iftira karşısında ümitsizliğe düşmekten kendini korumuştur. Tüm bu olaylar sonucunda şöyle bir çıkarım yapılabilir: “Şartlar ne olursa olsun bir müslüman üzerine düşeni ve Allah’ın razı olacağı şeyi yaparsa sonucunda Rabbi onu feraha erdirir.”

- Hz. Yunus: Sabır, Tevbe ve Umudun İmtihanı

Hz. Yunus, Kur’an-ı Kerim’de adı geçen ve hayatı ibretlerle dolu olan büyük bir peygamberdir. Onun kıssası, özellikle zorluk anlarında sabretmenin, hatadan dönmenin ve Allah’a yönelmenin önemini vurgular. Hz. Yunus’un imtihanı, hem bireysel hem toplumsal dersler taşıyan, insanın acizliğini ve Allah’ın sonsuz merhametini gösteren güçlü bir örnektir.

Hz. Yunus, Tanrı tarafından peygamber olarak Ninova halkına, kötü yoldan dönmedikleri takdirde kırk gün sonra helâk edileceklerini bildirmek üzere gönderilmiştir.²⁷² Kavmi uzun süre Allah’ın mesajına kulak asmayınca,²⁷³ onlara

²⁶⁹ Yûsuf, 12/58–62.

²⁷⁰ Yûsuf, 12/92.

²⁷¹ *Geniş bilgi için bkz: Fahrüddin Razi, “*Tefsiru’l-Kebir*”, Daru İhyai Turasi’l-Arabiyye, (Beyrut: 1420); Ebu Abdillâh Muhammed b.Ahmed el- Ensari el-Kurtubî, “*el-Camiu’l-Ahkami’l Kur’an, Daru’l-Kutubi’l-Arabi*”, (Beyrut: 1985).; Nesrişah Saylan, “*Yusuf Suresinden Bireysel Ve Toplumsal Mesajlar*”, 1.

²⁷² Ömer Faruk Harman, “Yunus”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 43, 597.

²⁷³ el-Enbiyâ 21/87.

kızmış ve görevini tamamlamadan şehri terk etmiştir. Bu erken terk ediş, Yunus için büyük bir imtihanın başlangıcıydı. Yola çıkınca yüklü bir gemiye binmiş²⁷⁴ çekilen kura neticesinde kaybedenlerden olmuş ve kendisini bir balık yutmuştur.²⁷⁵ Yunus, balığın karnındayken bile Rabbine tam bir teslimiyet içinde olmuş ve dua etmeyi hiç bırakmamıştır.²⁷⁶ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: *“Zünnûn'u (Yunus'u) da an! Hani öfkeli bir halde gitmişti. Bizim kendisini sıkıntıya düşürmeyeceğimizi sanmıştı. Derken karanlıklar içinde şöyle dua etti: 'Senden başka ilah yoktur. Seni tesbih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum.'”*²⁷⁷ Bu dua, hem pişmanlığın hem de tam teslimiyetin ifadesidir. Yunus, hatasını fark ettiğinde derhal Allah'a yönelmiş, karanlıklar içinde bile ümidini kaybetmeden dua etmiştir. Bu yönüyle onun kıssası, zorluk anlarında Allah'ı unutmamanın en güzel örneğidir. Allah Teala onun duasını kabul etmiş ve balığın karnından kurtarmıştır. Kur'an'da Allah-u Teala Yusuf'un duasını neden kabul ettiğini şu ayette belirtmektedir: *“Eğer tesbih edenlerden olmasaydı, insanlar tekrar dirilinceye kadar onun karnında kalacaktı.”*²⁷⁸ Bu ayet, zikir ve tevbenin insanı en zor durumdan bile kurtarabileceğini gösterir. Din eğitimi açısından bakıldığında, bu kıssa hatayı kabul etmenin, sabrın, duanın ve Allah'a sığınmanın ne denli önemli olduğunu öğretmek için çok kıymetlidir.

Hiz. Yunus'un kıssasından çıkarılacak ders sadece yaptığı hata ve onun sonucunda yaşadığı hadiselerden ibaret değildir. Aynı zamanda Allah'ın merhametinin büyüklüğünü görmek için de bir vesiledir. Kulun Rabbine olan bağlılığının nasıl yeniden kuvvetlendirileceği konusunda da yol göstericidir. Nihayetinde Yunus, yeniden tebliğ için kavmine dönmüş, bu kez görevini sabırla sürdürmüş ve kavmi de bu sefer ona iman etmiştir. Hiz. Yunus'un kıssası; her kulun zaman zaman hata yapabileceğini, ancak önemli olanın hatayı fark edip Allah'a yönelmek olduğunu anlatır. Din eğitiminde bu kıssa, umutsuzluğa kapılmadan, karanlıklar içinden bile aydınlığa ulaşılabilceğini göstermek için çok değerli bir örnektir.

²⁷⁴ es-Sâffât, 37/140.

²⁷⁵ es-Sâffât, 141-142.

²⁷⁶ *Geniş bilgi için bkz: Ömer Faruk Harman, “Yunus”, 597-599.

²⁷⁷ el-Enbiyâ, 37/21/87.

²⁷⁸ es-Sâffât, 37/143-144.

- Hz. Muhammed'in Hayatındaki Olayların İmtihan Örnekleri Olarak Din Eğitiminde Kullanılması

Din eğitiminin önemli işlevlerinden biri, öğrenen bireylerin ahlaki, manevi ve ruhsal gelişimlerine rehberlik etmek ise bu kapsamda yaşadıklarının örnekliği açısından Hz. Muhammed'in hayatı tam bir kaynaktır. Çünkü o aynı zamanda vahyin muhatabı, Allah'ın elçisi ve bütün peygamberlerin bir gün gönderileceğine işaret ettiği son peygamberdir. Allah'ın emirlerini sadece tebliğ etmekle yetinmemiş, Allah'ın emirlerini önce kendi hayatında tatbik etmiş ve ilahi rıza doğrultusunda bir hayat yaşamıştır. Elbette seçilmiş bir elçi olması dışında, bütün peygamberler gibi, o da Allah tarafından yaratılan herkes gibi bir insandı. Olumlu veya olumsuz birçok şeyi yaşamış, acı çekmiş, sıkıntı ve üzüntü içinde kaldığı zamanlar olmuştu. Peygamber'in hayatındaki bu çeşitli zorluklar, sabır, tevekkül, adalet, merhamet ve sorumluluk gibi değerlerin bireylere etkili bir şekilde aktarımında güçlü bir "imtihan örneği" işlevi görmektedir.

Peygamber'in imtihanı henüz o doğmadan başlamış ve babasını daha o annesinin karnındayken kaybetmiştir. Dünyaya yetim olarak gelen Muhammed henüz altı yaşındayken de sevgili annesinin ölümüyle büyük bir acı yaşamıştır.²⁷⁹ Çocukluk ve gençlik dönemlerinde de çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalan Allah Elçisi ve ona inananlar, vahyin gelişiyile birlikte daha büyük bir baskı ve zulme maruz kalmışlardır.²⁸⁰ Mekke'de peygamberliğin ilk döneminde yaşanan bu olaylar ve hatta Müslümanların gördüğü işkenceler karşısında Hz. Peygamber'in sabrı ve inananları teselli edici tavrı, zorluklar karşısında imtihanla baş edebilmenin yol göstericisi olarak değerlendirilebilir. İnsan için inancın ne kadar önemli olduğu, baskı ve zulüm altında bile olsa sahip olduğu iman ve değerlerden vazgeçilmemesi gerektiği bu süreçten çıkarılabilecek en güzel derstir. Yine çeşitli zamanlar içinde eşini, çocuklarını, amcasını, en yakın arkadaşlarını kaybetmiş, fakat bu durumlarda bile sabır ve tevekkülü hiç bırakmamıştır.²⁸¹ Hz. Peygambere vahiy gelmesi, Allah'ın kendisini kullarıyla arasında elçi seçmesi, melekler gibi üstün varlıkları görüp onlardan haber alması gibi durumlar da bir anlamda O'nu için imtihan sebebidir. Çünkü insan nefsi

²⁷⁹ Salih Suruç, "Peygamberimizin Hayatı", 99-100.

²⁸⁰ Casim Avcı - Mevlana İdris, "Hz. Muhammed'in Hayatı", DİB Yayınları, 11. Baskı (İzmir: Kasım 2021), 77.

²⁸¹ Bkz: Mustafa Sabri Küçükbaşcı, "Senetü'l-Hüzn", TDV İslam Ansiklopedisi, 36 (İstanbul: 2009), 519-520.

kibre, büyülenmeye meyillidir. Resulullah bu tür nefsanî duygulara kapılmamanın öğrenilmesi açısından da eşsiz bir örnektir.

Medine döneminde yaşanan Uhud Savaşı da imtihan bağlamında din eğitiminde ele alınabilecek bir başka örnektir. Uhud'da Müslümanların ilk başta başarı göstermelerine rağmen, ganimet için okçuların mevzilerini terk etmesi sonucunda mağlubiyet yaşamaları,²⁸² ilahî sınamanın açık bir göstergesidir. Kur'an bu olayı şu şekilde yorumlamaktadır: “Allah, iman edenleri ayırmak ve kalplerinde hastalık bulunanları ortaya çıkarmak için böyle yaptı”²⁸³ Savaş öncesi hazırlık aşamasında, savaş esnasında ve sonrasında bu durumdan çıkarılacak çok ders vardır.²⁸⁴ Bireye Uhud Savaşı örneğinde herhangi bir durumda sorumluluk alma ve sorumluluklarını yerine getirme, kriz anında liderlik yapabilme, karşılaşılan en dehşet verici zulümde bile öfkeyle değil, metanetle karşılayıp sabredebilme gibi önemli değerler aktarılabilir.

Hiz. Peygamber'in halkını İslam'a davet etmek maksadıyla gittiği Taif yolculuğunda yaşadığı sıkıntılar da ayrı bir imtihan örneğidir. Sakif kabilesinin Muhammed'i öfke ve kızgınlıkla karşıladıkları, gençlerin onunla alay ettikleri,²⁸⁵ bağurdıkları ve hatta dönüş yolunda ayaklarını taşılayıp yaralayıp kanattıkları²⁸⁶ kaynaklarda ifade edilen olumsuz durumlardır. Hiz. Peygamber gördüğü bu kötü muamele karşısında sabır göstermiş, dua ile Rabbine sığınmış ve kendisine bu sıkıntıyı yaşatanlar içinde hidayet ve af dilemiştir. Bu olay, din eğitiminde özellikle sabır, merhamet ve affedicilik değerlerinin öğretilmesinde kullanılabilir.

Hiz. Muhammed'in hayatının her anında dini anlamda bireye aktarılabilecek örnekler vardır. Bir peygamber ve bir insan olarak belki de herkesin dayanamayacağı büyük sıkıntılar yaşamış, her şeye rağmen Rabbine imanını ve güvenini kaybetmemiştir. Onun için din eğitiminde Hiz. Muhammed ve diğer bütün peygamberlerin

²⁸² Carl Von Clausewitz, “Savaş Üzerine”, Çev. Şiar Yalçın. (May Yayınları, 1975), 185-188.

²⁸³ Âl-i İmrân, 3/166-167.

²⁸⁴*Geniş bilgi için bakınız: Mustafa Soyca, “Uhud Savaşı Özelinde Hiz. Peygamber'in Kriz Yönetimi”, *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 9/2, (Ağustos 2025), 349-372; Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî “*Kitâbü'l-Megâzî*”, thk. Marsden Jones. 3 (Beyrut: y.y.1984); Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî. “*Câmi'u'l-beyân*”; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, “*es-Sîretü'n-Nebeviyye*”, nşr. Mustafa es-Sakkâ vd. 4 (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye, 1955).

²⁸⁵ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Haşimî el-Basrî el-Bağdadî, “*et-Tabakâtü'l-Kübra*”, 1 (Beyrut: Dâru Sadır, 1957), 211.

²⁸⁶ Zehebî, “*Târihu'l-İslâm*”, çev: Muzaffer Can, (İstanbul: Cantaş Yayınevi, 1994), 283.

yaşantılarından alınacak örneklerden yararlanılabilir. Seçilecek bu tür olayların aktarımı, öğrencilere yalnızca tarihsel bilgi vermekle kalmaz; aynı zamanda onların yaşamlarında karşılaştıkları zorlukları anlamlandırmalarına, sabır ve sorumluluk gibi değerleri içselleştirmelerine de yardımcı olur.

İlk insan ve ilk peygamber Hz. Adem'den, son peygamber Hz. Muhammed'e kadar geçen sürede gönderilen peygamber sayısı ile ilgili net bir bilgi yoktur.²⁸⁷ Hz. Muhammed'den gelen bir hadiste, peygamberlerin sayısının 124 bin olduğu, bunların 315 tanesinin resul olduğu zikredilmiştir.²⁸⁸ Kur'an'da 25 tanesinin ismi bildirilen peygamberlerin²⁸⁹ hepsi belirli bela, sıkıntı ve musibetlere maruz kalmışlardır. Bu imtihanlar karşısında gösterdikleri tavır, din eğitimi açısından ele alınacak ve değerlendirilebilecek bir husustur. Peygamberlerin hayatlarından örneklerle yapılacak eğitim ile insanlar Allah'ın, elçisi olarak seçtiği kullarını dahi bir imtihandan geçirdiğini gördüklerinde kendi yaşamlarındaki sıkıntılarla baş edebilme konusunda daha güçlü olacaklardır. Bu kapsamda peygamberlerin yaşayışları ve geçmiş dönemlerde yaşayan toplulukların yaşadıkları ile ilgili bilgi verirken ya da muhatap olunan dinin bireye yüklediği emirleri aktarırken “örnek olay yöntemi” kullanılabilir. Örnek olay yöntemi, gerçek yaşamda karşılaşılan problem veya olayla öğrencileri karşı karşıya getiren, bu problem veya olay hakkında onların bildiklerini ve kavradıklarını gerçek durumda aktif bir şekilde uygulama imkanı veren ve onlara yaparak ve yaşayarak öğretme fırsatı sunun bir öğretim yöntemidir.²⁹⁰ Anlatılan olay ile kendi yaşamındaki olaylar arasında bağlantı kuran birey, süreç içinde nasıl davranması gerektiğini de anlamış olur. İslam dini açısından bakıldığında da müslümanlar için kendi içinde bulundukları durumu peygamberlerin hayatlarından ve o dönemde yaşamış toplumların yaşamlarından örnekler ile değerlendirmeleri etkili olmaktadır. Bu şekilde model insanlar belirlenerek öğrenciler bu insanlara özendirilmekte ve “kıssadan hisse” yöntemiyle bireylere olumlu davranışlar benimsetilmektedir.²⁹¹ Yaşam şartları aynı olmasa da bir inanan olarak muhatap olunan ilahi emirler ilk insandan bu yana tüm inananlar için aynıdır. Bu nedenle örnek

²⁸⁷ Mustafa Baş, “Türklere Gelen Peygamberler: Kaynaklar ve Rivayetler Işığında Oğuz Kağan'ın Peygamberliği Meselesi”, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Aralık, 2019), 73.

²⁸⁸ Ahmet b. Hanbel, “*Müsned*”, 6 (Beyrut, 1978), 215-216.

²⁸⁹ Mustafa Baş, “Türklere Gelen Peygamberler”, 73.

²⁹⁰ Salih Uşun, “Öğretim ilke ve yöntemleri, Yöntem ve Teknikleri”, İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2007), 147.

²⁹¹ Ertuğrul Yaman, “*Değerler eğitimi: Eğitimde yeni ufuklar*”, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012),

olay yöntemi kullanıldığında anlatılan dini hikaye, olay veya anlatılmak istenen bilgiye göre tasarlanmış hayali bir durum, muhatabın özelliklerine göre yeniden planlanıp aktarılabilir. Bu yöntem ile bireyin anlatılanı kendi yaşamına aktarması da kolay olmaktadır.

4.2.3 Geçmiş Ümmetlerin Hayatlarının İmtihanın Açıklanmasında Kullanılması

Din eğitimi, sadece ibadetleri ve temel inanç esaslarını öğretmekle sınırlı değildir; aynı zamanda bireylere ahlaki değerleri kazandırmak, tarih bilinci oluşturmak ve hayatın anlamını kavratmak gibi derin boyutları da kapsar. Bu açıdan bakıldığında, geçmiş ümmetlerin yaşadıkları olaylar ve bu olaylardan çıkarılacak dersler, din eğitimi için güçlü ve etkili birer araçtır. Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde, önceki kavimlerin kıssalarına yer verilmesi bu öğretici yönü göstermektedir: “*Biz onların kıssalarını sana gerçek olarak anlatıyoruz ki, onunla kalbin sağlamlaşsın.*”²⁹² Bu bağlamda geçmiş ümmetlerin ibretlik hayatlarını din eğitiminde etkili biçimde anlatmak, bireylere değerli kazanımlar sağlayabilir. Bunları eğitime dahil ederken klasik bir anlatım yerine güncel şartlara ve muhatap kitlenin seviyesine uygun öğretim yöntemleri kullanmak, verilmek istenen kazanımların daha anlaşılır ve kalıcı olmasını sağlayacaktır. Hz. Muhammed'de Kur'an kıssalarını, tevhid inancını anlatmada ve muhaliflerini ikna etmede psikolojik bir ikna aracı olarak kullanmıştır.²⁹³

Geçmiş ümmetlerin yaşayışlarında örnekler verirken anlatım yönteminin yanı sıra kullanılabilir yöntemlerden biri de “dramadır”. Lider ve katılımcıların atölye ortamında rol oynama, doğaçlama gibi tiyatro tekniklerini kullanarak bir olayı, anıyı, kavramı, konuyu, düşünceyi vb. canlandırması olarak tanımlanabilecek “drama yöntemi”²⁹⁴, bireylerin kendilerini başkalarının yerine koyarak çok yönlü bir gelişim kazanmalarını sağlar.²⁹⁵ Yaşayarak öğrenmeye ve olaylar arasında neden-sonuç ilişkisi kurmaya yönelik faydaları olan bir yöntemdir.²⁹⁶ Anlatılmak istenen dini

²⁹² Hûd, 11/120.

²⁹³ Abdullah Özbek, “*Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*”, (İstanbul: Esra Yayınları, 1995), 188- 189.

²⁹⁴ Aysel Köksal Akyol, Drama ve dramanın önemi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1/2, (2003), 79-190.

²⁹⁵ Etem Yeşilyurt, “Değerler Eğitimine Uygunluğu Açısından Öğretim Yöntem Ve Tekniklerinin İncelenmesi: Bir Derleme Çalışması”, *Ekev Akademi Dergisi*, 23/77 (Kış, 2019), 121 .

²⁹⁶ Ali Murat Sünbül, “Öğretim ilke ve yöntemleri”, (Konya: Eğitim Yay. 2011), 308-309.

konuya uygun olarak hazırlanan bir olay kurgusu başa gelen musibetlerin, sıkıntıların ve muhatap olunan imtihanların anlamlandırılmasında, olayları yorumlarken neden sonuç ilişkisi kurulmasında etkili olacaktır. Doğru bir kurgu ile yapılan drama ile birey, yaşadığı sıkıntılar karşısında nasıl bir tutum içinde olması gerektiğini öğrenebilecektir. Çalışmamızda din eğitimi kapsamında kıssaların insanın inanç dünyasında hangi yönüyle etkili olabileceği ve bunları aktarmada öne çıkarılabilecek unsurlardan birkaç tanesine yer verilecektir.

- Olayların Gerçekleşmesindeki Hikmet Boyutunu Öne Çıkarmak

Geçmiş kavimlerin kıssaları anlatılırken, olayların tarihi detayları yerine bu olayların ardındaki mesajlara odaklanılmalıdır. Örneğin, Hz. Nuh'un kavminin inkârı,²⁹⁷ Hz. Lut'un kavminin ahlaki çöküşü²⁹⁸ veya Hz. Salih'in kavminin kibri²⁹⁹ gibi hadiseler, muhataba aktarılırken sadece ilahi bir cezalandırılmayı konu ederek değil, aynı zamanda bu tür inkarcı ve isyankar davranışların birey ve toplum üzerindeki yıkıcı etkileri ile birlikte ele alınmalıdır. Bu sayede öğrenciler kıssaların “ibret” boyutunu daha iyi kavrar. Örneğin Nuh Tufanından çıkarılabilecek hikmetlerden biri Allah'ın Hz. Nuh'a kendisine inananları kurtarmak için yapmasını emrettiği gemiye her cins canlıdan erkekli-dişili birer çift alınarak, insanların yanı sıra diğer bütün canlıların hakları korunması ve nesillerinin devamı istenmiş olmasıdır.³⁰⁰ Bunun gibi bir cezalandırma ve felaket olarak görünen hadiseler aynı zamanda ibret alınacak ve ders çıkarılacak bir örnekliktir.

- Kıssaları Günümüzle Bağ Kurarak Anlatmak

İnsanların geçmiş ümmetlerin kıssalarından ders çıkarabilmesi için bu olayların günümüzle ilişkilendirilmesi gerekir. Ayetlerin nüzul sebebinin verilmesi, içinde bulunulan zamana uygun örneklerle birlikte bu ayetlerin bağdaştırılarak konunun

²⁹⁷ el-A'râf, 7/64; et-Tevbe, 9/70; Yûnus, 10/71-73; Hûd, 11/89; İbrâhîm, 14/9; el-Hac, 22/42; el-Furkân, 25/37; eş-Şuarâ, 26/105; el-Ankebût, 29/14; Sad, 38/12; el-Mü'min, 40/5; Kaf, 50/12; ez-Zâriyât, 51/46; el-Kamer, 54/9.

²⁹⁸ el-A'râf, 80-84; Hûd, 77-83; el-Enbiyâ, 21/74; eş-Şuarâ, 26/160; en-Neml, 27/54-57; el-Ankebût, 29/25,29; Sâd, 38/13; Kamer, 54/33.

²⁹⁹ el-A'râf, 7/75-78; Hûd, 11/62; el-İsrâ, 17/59; el-Hac, 22/42; eş-Şuarâ, 26/141.

³⁰⁰ *Nuh tufanı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Bağış. Hz. Nuh, “Nuh Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi”, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies* 14/85 (Yaz 2021), 219-232; Akif Tan. “Nuh Tufanı araştırmaları ve arkeolojisi”, *Tıp Felsefesi Dergisi* (Kış 2014), 96.

detaylandırılması hem akılda kalıcılığı, hem de hayata tatbik edilirliliği artırır. Çünkü kıssaların geçtiği ayetlerin nazil olduğu zamanda yaşayanlar için bu süreç, yaparak ve yaşayarak öğrenme imkanı oluştursa da, daha sonraki zamanlarda bu kıssaları okuyacaklar için ilgili ayetleri niçin indirildiğini öğrenmesi konunun anlaşılmasında önemlidir.³⁰¹ Örneğin, Hz. Musa'nın kavminin şükürsüzlüğü³⁰² veya Hz. Şuayb'ın kavminin ticarete hile yapması³⁰³ gibi örnekler, bugünkü toplumsal sorunlara benzetilerek anlatıldığında daha anlamlı ve etkili olur. Böylece din eğitimi, insanların hayatına doğrudan temas eden bir boyut kazanır. Örneğin Hz. Şuayb'ın kavminin ölçü ve tartıda hile yapması üzerinden, bugünkü yaşam şartlarında hileden uzak ve adaletli bir kişilik kazanmanın yolları anlatılabilir.³⁰⁴

- Sade ve Yaşa Uygun Bir Anlatım Dili Kullanmak

Geçmiş ümmetlerin kıssaları, özellikle küçük yaş gruplarına anlatılırken sadeleştirilmiş, kısa ve vurucu anlatımlarla sunulmalıdır. Korkutucu detaylardan ve soyut kavramlar kullanılmasından kaçınılmalı, bunun yerine olayların öğüt verici yönleri, hikmetli sonuçları ve ilahi adalet vurgulanmalıdır. Bu yaklaşım, çocukların kıssalardan korku duymasını engeller; ders ve ibret almasını sağlar. İleriki yaş gruplarına anlatımda ise ayetler mana ve tefsirleri ile birlikte değerlendirilmeli ve bunun yanında kıssalarda bahsedilen konular ile ilgili hadisler var ise bunlar da anlatıma dahil edilmelidir. Ağdalı kelimelerin seçildiği, dili ağır ve muhatabın seviyesine hitap etmeyen anlatımlar öğrenmeye sekte vurur; bilgiler kalıcı ve uygulanabilir olmaktan çıkar. Aktarılan bilgide verilmek istenen ana mesaj karşıya eksik veya gereğinden fazla abartılı verilirse, öğrenme eksik veya hatalı olur. Özellikle din eğitimi gibi iman esaslarını içeren bir disiplinde kişinin Tanrıya bağlılığını, dini yaşamasını, hayata bakışını, ölüm ve ötesine dair inancını etkileyebilecek bilgiler dikkatle seçilmeli ve uygun yöntemlerle aktarılmalıdır.

³⁰¹ Yusuf Batar, "Kur'an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/87 (Bahar 2016), 87.

³⁰² el-Bakara, 2/52-56-61.

³⁰³ el-A'râf, 7/85.

³⁰⁴ Şuayb Peygamberin Kavminin helakı için bkz: Osman Kabakçılı, "Hz. Şuayb Kıssasının Ahlak İlkeleri Açısından Analizi", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2021), 111-125.

- Etkileşimli Yöntemler Kullanmak

Kıssalarda kişilerden çok gerçekleşen olaylar ve hikayesi anlatılanların olaylardaki rolünün ön planda olması, muhatabın aktarılan bilgi ile daha yakın bir ilişki kurmasına sebep olur.³⁰⁵ Tarihi olaylar öyle bir üslupla anlatılmaktadır ki, okuyan veya dinleyen hayalinde olaylar arasındaki boşluk kendiliğinden tamamlanır.³⁰⁶ Eğitimde hikayenin etkili bir yöntem olması da bu çabuk ilişki kurdurma özelliğinden kaynaklanmaktadır.³⁰⁷ Kıssalarda da bu tarz bir anlatımın olması, onları aktif bazı öğretim yöntem ve tekniklerini kullanarak geniş imkanlar sağlamaktadır.³⁰⁸ Verilmek istenen mesajın sadece düz bir anlatımla değil, aynı zamanda dramatizasyon, canlandırma, görsel materyaller ve soru-cevap yöntemleriyle aktarımı daha etkili olabilir. “*Bu kavmin yerinde sen olsaydın ne yapardın?*”, “*Sence bu kavim neden uyarıları dinlemedi?*” gibi sorular sorularak, kişilerin olaylara bakış açısı yönlendirilebilir. Anlatılan konunun akılda kalıcılığını ve davranışta etkisini artırabilmek için “tartışma yöntemi” de kullanılabilir. Bir konu üzerinde düşünmeye yöneltmek, tam anlaşılmayan noktaları açıklığa kavuşturmak ve elde edilen bilgileri pekiştirmek amacıyla kullanılan “tartışma yöntemi”³⁰⁹ karşılıklı görüş ve düşünce üreterek, o konu hakkında kapsamlı ve detaylı olarak düşünme, fikir ve bilgi paylaşımında bulunma gibi etkinlik yapmayı içeren³¹⁰ öğretim yöntemidir. Kalıcı öğrenme için birçok faydası olan tartışma, din eğitiminde de kullanılan ve öğreneni merkeze alan yöntemlerdendir. Konu üzerinde farklı bakış açılarının karşılıklı olarak anlatımı ve fikirlerin geçerli veriler ile savunulması, din eğitiminde hedeflenen anlamlı öğrenmeleri gerçekleştirmekte, öğrenilen bilgilerin kalıcılığını artırmakta, kişiler arası iletişim becerilerini geliştirmekte ve eğitimde bireyi aktif kılacak etkileşim fırsatları sunmaktadır.³¹¹

³⁰⁵ Yusuf Batar, “Kur’an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri”, 99.

³⁰⁶ Muhammed Kutup, “*Dirasât Kur’aniyye*”, 3. Baskı, (Mısır: 1982), 48.

³⁰⁷ Muhiddin Okumuşlar, “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21, (Ekim 2006), 240.

³⁰⁸ Muhiddin Okumuşlar, “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”, 93.

³⁰⁹ Özcan Demirel, “*Öğretim İlke ve Yöntemleri, Öğretmen Sanatı*”, (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2007), 82.

³¹⁰ Yeşilyurt, “Değerler Eğitimine Uygunluğu Açısından Öğretim Yöntem Ve Tekniklerinin İncelenmesi: Bir Derleme Çalışması”, 133.

³¹¹ Saadettin Özdemir- Resül Akkoyun, “Kur’an-I Kerim’de Geçen Tartışma Yönteminin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/47 (Aralık, 2016). 1100.

Kur'an'da bazı ayetlerde, düşünmenin temel bilgi kaynaklarından biri olduğuna dikkat çekilmiş, düşünceye sevk eden tartışma yöntemi ise bizzat teşvik edilmiştir.³¹² Fakat din gibi hassas bir konuda, ilahi emirleri ve bireyler için kutsal olan hususları herkesle tartışmak uygun değildir. Bu konuda Kur'an'da *“İnsanlardan öylesi vardır ki, bir ilmi, bir yol göstericisi, aydınlatıcı bir kitabı olmadığı halde kibirlenerek insanları Allah'ın yolundan saptırmak için Allah hakkında tartışmaya kalkar. Ona dünyada bir rezillik, kıyamet gününde de yakıcı bir azap vardır.”*³¹³ manasındaki ayet ile bir uyarı vardır. Uygun konu seçimi ve doğru bir program yönetimiyle dini konularda tartışma yöntemini kullanmak muhatabın aklındaki soruları giderecek, düşüncelerindeki boşluğu dolduracaktır. Özellikle gelişen ve modernleşen dünya yaşamı içinde kimlik arayışı içinde olan; varlığı, hayatı ve ölümü sorgulayan gençler için aktif öğretim yönteminin din eğitimine dahil olması gerekmektedir.

Hayattaki her şeyin bir imtihan sebebi olarak yaratıldığını anlatmak için kullanılabilecek bir başka yöntem de “gözlem yaparak öğrenmedir”. Aktarılacak istenen konuyla ilişkisi olan yerlere gidilerek, bireyin öğrendiklerini anlamlandırmasına yönelik kullanılabilecek bir öğretim yöntemi olan “gezi-gözlem yöntemi” bireylerin soyut olarak öğrendikleriyle somut durumlar arasında ilişki kurmalarında büyük rol oynamaktadır.³¹⁴ Din eğitiminde aktarılan bilgiler çoğunlukla soyut kavramlar olduğundan, gezi gözlem yöntemi sık kullanılsa da dini mekan ziyaretleri, çeşitli vesilelerle bir araya gelinerek yaratıcının kudretini görmek maksatlı yapılan gözleme dayalı tefekkür-düşünce gezileri ve dini yaşamada hayatı örnek alınabilecek şahsiyetleri ziyaret etmek gibi konunun uygunluğuna göre planlı ve programlı faaliyetler yapılmaktadır. Özellikle genç yaş grubuna yönelik bu şekilde yapılan eğitim faaliyetleri oldukça etkili olmakta ve dini olguları hissetmek manasında olumlu sonuçlar vermektedir.

³¹² Ankebut, 29/46; Nahl, 16/125; Saadettin Özdemir- Resül Akkoyun, “Kur'an-I Kerim'de Geçen Tartışma Yönteminin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, 1100.

³¹³ Hac, 22/ 8-9

³¹⁴ Gürbüz Ocak, “Öğretim ilke ve yöntemleri, Yöntem ve teknikler”, (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2011), 259.

- İlahi Adalet ve Merhamet Dengesini Gözetmek

Adalet, Allah'ın isim ve sıfatlarından biri olarak kullanıldığında ise mübalağa ifade eden bir sıfat olup;³¹⁵ “Çok adil, asla zulmetmeyen, hakkaniyetle hükmeden, haktan başkasını söylemeyen ve yapmayan, her zaman her şeye karşı adaletli davranan, hâkimü'l adl olup her şeyi hakkıyla gören, işiten, her şeyin içini-dışını, önünü-sonunu bilen ve her şeye hakkıyla gücü yeten manalarına gelir.”³¹⁶ Allah'ı Teala kullarına adaletle muamele edendir. Bu nedenle din eğitiminde geçmiş ümmetlerin hayatı anlatılırken Allah'ı azap eden veya sürekli kullarını cezalandıran bir yaratıcı olarak gösteren ifadelerden sakınmak gerekir. Allah sonsuz rahmet sahibidir. Kullarına hatalarından dönmesi için imkan tanıyan, merhamet ve adaletle muamele eden, cezalandırma veya helak etme gibi sonuçlar olmadan önce kullarını peygamberleri aracılığıyla defalarca uyaran Allah, kullarına zulmetmez. Nitekim ayette ilahi emirlerin ulaşmadığı hiçbir kavim olmadığı ile ilgili şöyle buyrulur: “*Bu (peygamberlerin gönderilmesi), Allah'ın, halkları habersizken ülkeleri haksız yere helak etmeyeceği içindir.*”³¹⁷ Peygamber gönderilmesine rağmen günahı ısrar eden kavimlerin ise cezalandırılacağını Kur'an'da ifade edilir.³¹⁸ Allah'ın adaleti aynı zamanda merhametinin de bir sonucudur. Kullarının hata ve günahlarına rağmen vazgeçip doğru yola ulaşmaları için onları hemen cezalandırmaması O'nun yarattığı kullarına merhametinin bir sonucudur. Bu sebeple eğitim planlamasında Allah'ın gazap ve öfkesinin anlatılması, toplumların helakının dehşet verici sahnelerle anlatılmasından önce , Yüce Yaratıcının rahmetinden, bağışlayıcılığından ve kullarına sevgisinden bahsedilebilir. Sonrasında da kavimlerin niçin helak oldukları hususunda uyarı niteliğinde dersler çıkarılabilir.

- Anlatımı Ahiret Bilinci ile Desteklemek

İslam inancına göre dünya hayatı geçicidir ve ebedi yaşam sadece ahirettedir. Ahiretin varlığına inanmak İslam'ın temel şartlarından biridir. Yüce Rabbimiz de dünya

³¹⁵ Recep Yüner, “*Mu'tezile ve Ehl-İ Sünnet Ekollerine Göre Allah'ın Adaleti Meselesi (Doğal Felaketler ve Izdıraplar Bağlamında)*”, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2005), 1.

³¹⁶ Ebu Hamid Muhammed Gazâli, “*el Maksadul Esna Şerh-u Esmailahi'l Hüсна*”, 200; Ali Osman Tatlısu, “*Esmâü'l Hüсна Şerhi*”, (İstanbul: 1987), 89; Bekir Topaloğlu, “*Adl*”, D.İ.A, 1, 387.

³¹⁷ el-En'âm, Suresi, 6/137.

³¹⁸ el-En'âm, 6/6; Yûnus, 10/13; eş-Şuarâ, 26/208.

yaşamına dair yaptığı her vurgunun ardından, ahiretin varlığına da dikkat çeker.³¹⁹ Ahiret hayatı, dünya hayatının aksine geçici değil ebedi bir hayat dönemidir ve bu ebedi hayat ancak dünya hayatı ile ikame edilebilir.³²⁰ Bu nedenle ahiret bilinci, din eğitiminde önemli bir yer tutar ve kulların dünya hayatındaki davranışlarını şekillendiren temel bir unsurdur. Eğitimde dünya hayatının geçici, ahiret hayatının ise kalıcı olduğunun vurgulanması, bireylerin imtihan kavramını anlamlandırması için kritik bir rol oynamaktadır. Dünyada yaptıkları her davranışın bir karşılığının olduğu özellikle öğretilmelidir. Çünkü açık olsun ya da gizli olsun yaptığı tüm fiillerden sorumlu olduğunu bilmek insanı iyi davranışlara sevk eder.³²¹ İnanan kimse bunun bilincinde olursa kendi inançlarını, değerlerini ve hedeflerini sorgulayarak, daha anlamlı bir yaşam sürme yolunda adımlar atabilir. Din eğitimi, ahiret bilincini pekiştirerek, öğrencilerin dünya hayatını bir sorumluluk ve hesap bilinciyle yaşamalarını sağlamalıdır. Bu yaklaşım, kişisel farkındalığı artırır ve bireyleri, hem kendilerine hem de topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmeye yönlendirir. Burada örnek olarak verilecek konular sadece geçmiş toplulukların yaşayışları ile sınırlı olmayacaktır. Çünkü yaratılmanın başladığı ilk andan itibaren, geri dönüş yani yok olma da başlamıştır. Her var olan zamanını doldurduğunda yok olacaktır. Dünyada hiç kimse, peygamberler de dahil olmak üzere, ebedi bir yaşam sürmemiştir. Bu gerçekten hareketle her şeyin bir gün son bulacağı ve yok olacağı, ama ahiret denilen ebedi alemde yeniden ve sonsuz bir dirilişin yaşanacağı uygun anlatım ve yöntemleri de kullanarak eğitime dahil edilmelidir.

³¹⁹ Hayati Hökelekli, “*Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından Ahiret İnancının Psikolojik Temelleri*”, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2007), 1.

³²⁰ Fatma Akdokur, “Hadis Rivayetleri Ekseninde Ahiret Bilinci”, *DİB*, Editör: Elif Erdem, 3. Baskı, (Ankara: Şubat 2024), 52.

³²¹ Fatma Pınar, “İslam Düşüncesinde Ahiret İnancının Temel Dayanakları”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5 (Aralık 2016), 199.

5. SONUÇ

İslam inancına göre dünya hayatının var olmasındaki asıl gaye, sonsuz ve ebedi olan ahiret hayatına hazırlık yapmak, yaratıcının rızasını kazanacak ameller yaparak sonsuz hayat olan ahirette cenneti kazanmak için çalışmaktır. Kur'an'da bildirildiğine göre de bu hakkı elde etmenin yolu olarak dünya hayatında karşılaşılan ve adına 'imtihan' denilen birtakım durumlarla baş edilebilmesidir. Bu imtihanlar bazen sıkıntılı, kötü, yıkıcı ve cefa çekilmesine sebep olabilecek hadiseler olabileceği gibi; bazen de hoş, lezzet veren, nefsi sevindiren ve insana yaratılış gayesini unutturacak kadar dünyayı sevdiren hadiseler de olabilir. Asıl olan kulun karşılaştığı her durumda aklını ve iradesini kullanarak elde ettiği sonuçtur. Burada önemli olan başka bir husus şudur ki, karşılaşılan imtihanlarla ilgili insanın aklını kullanarak ve iradesi ile elde ettiği sonuç Allah'ın rızasını kazanacak doğrultuda olmalıdır. Bu kadar önemli bir sorumluluk altında olan insanoğlunun akıl ve iradesini nasıl kullanacağını öğrenmesinin yolu da Kur'an'daki emir ve yasakları iyi anlamaktır. Din eğitimi, insan için bu anlamayı ve hayata geçirmeyi destekleyen önemli bir disiplindir.

Din eğitiminin, dini anlamda bireye istendik yönde kalıcı davranışlar kazandırmaya yönelik disiplin olma özelliğinden hareketle, dünya ve ahiret hayatının şekillenmesinde insan için bu denli önemli olan "*imtihan*" kavramının planlı bir eğitim ve uygun yöntemlerle ele alınması çok gerekli bir husustur. "*İmtihan dünyası*" veya "*yalan dünya*" gibi dile pelesenk olmuş söylemlerin, farklı yaş gruplarında olumsuz bazı etkileri olabilmektedir. İnsanlarda yaşananlara isyan, sabır ve tevekkülden uzaklaşma, dinden soğuma, kadere olumsuz bakış açısı gibi sayılabilecek birçok sonuçla karşılaşılabilir. Bu nedenle dünya hayatının niçin yaratıldığını, ahiretin varlığını, insanın yaratılmasındaki hikmetleri ve kul olarak sorumluluklarını içeren konular, uygun metot ve yöntemlerle eğitime dahil edilmelidir. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ı Teala'nın kullarını bu konularla ilgili haberdar ettiği, örnekler verdiği, yol gösterdiği ve uyardığı ayetler kastedilen mananın dışına çıkmadan, zamanın şartlarına göre tasarımlarla ortaya konmalıdır. Kur'an'da bildirilen peygamberlerin hayatlarında ve geçmiş kavimlerin yaşadıklarında insanlar için büyük dersler vardır. Bunlar sadece rivayet veya söylenti olarak kalmamalı, daha detaylı bir şekilde ele alınarak gerek

görsel gerek uygulamalı bazı anlatımlarla yol gösterici ve ibret verici örnekler olarak eğitim kaynaklarında yerini almalıdır. Bu yönde bir çalışma yaparken eğitim verilecek grupların yaşlarına ve yaşam şartlarına göre uygun ifadeler ve materyaller kullanılması özellikle dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Bu araştırmada özellikle ergen ve genç yaş öğrenci gruplarında bu konulara karşı artan sorgulamalar ve şahit olunan olumsuz yargılar nedeni ile “dünyanın imtihan için yaratılmasının” aslında ne ifade ettiği ile ilgili veriler ortaya konmaya çalışılmıştır. Dini eğitim alanında çalışma ve mesleğin gereklilikleri kapsamında içlerinde olma şansını elde ettiğimiz ve bu çağda “erken ergen” olarak nitelendirilen çocukluğun son evresinde olanlar ve genç yaş grupları olmak üzere toplumun çeşitli tabakalarında son yıllarda artan kimlik karmaşası, hayatı anlamlandırma sorunu, dini sorgulama gibi birtakım sıkıntılar yaşandığı gözlenmektedir. Dünyaya geliş amacını çözemeyen, imani açıdan zayıf, sosyal yalnızlık içinde olan kişiler için bu sıkıntılar inkar, aileden kopma, suça yönelme veya intihara meyletme gibi sonuçlara sebep olmaktadır. Bu nedenle her yaş grubuna ulaşabilecek eğitim gibi güçlü bir yapılanmayı dini anlatmada etkili bir yöntem olarak kullanma gerekliliği vardır. Çünkü hayatın henüz başlarında yaşama gayesi ile ilgili bu bilgileri içselleştiren kullar, yapıp ettiklerinden sorumlu olduğunu bilerek hareket edecek ve Allah rızasını kazanacak iş ve davranışlarda bulunacaktır.

Elbette din eğitimi daha önceki toplumlarda ve peygamberimiz döneminden bu yana devam eden sistemli bir disiplindir. Bu çalışma din eğitiminde kullanılan yöntemlerin çeşitlendirilmesi açısından farklı bir bakış açısı katmaya yönelik yapılmıştır. İmtihan kelimesi ve bu kelimeyle anlam ilişkisi bulunan kelimelerin sözlük ve terim anlamları dışında ayetlerde ifade ettiği manalar ortaya konmaya çalışılmıştır. İslam dini açısından Kur'an'dan sonra ana kaynak olarak kabul edilen Hz. Muhammed'den nakledilen hadislerde, imtihandan nasıl bahsedildiği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Din eğitiminde imtihanın anlatılmasında bu iki kutsal kaynak temel olarak alınmış ve kullanılabilecek öğretim yöntemlerinin ele alınmasıyla çalışma genişletilmiştir. Bu kapsamda eğitim için en etkili ve akılda kalıcı yöntem anlatım yöntemidir. Hem kavramların açıklanmasında hem de içeriğin aktarılmasında bu yöntemin kullanılması gereklidir. Bunun yanı sıra anlatılanların görsel materyal ile desteklenmesi, olayların

günümüz ile bağlantılı olarak aktarımı, uygun konuların drama ile canlandırılması, imkan ölçüsünde kutsal mekan ziyaretleri ile gözlem yapılması, soru cevap ve tartışma yöntemi ile etkileşimin artırılması gibi anlamayı ve hayata geçirmeyi kolaylaştıran yöntemler kullanılmalıdır. Konu, üzerinde daha kapsamlı bir çalışma yapılmasını ve kullanılacak yöntemlere ilişkin farklı içerikler ortaya konulmasını gerektirecek kadar önemlidir. Ancak tek bir çalışma içinde imtihanla ilgili kapsamlı bir çalışma yapmak mümkün değildir. Ayet ve hadislerin her biri için uygun eğitim yöntemlerinin de dahil edilebileceği farklı çalışmalar yapılması alan açısından bir ihtiyaç olabilir.

Sonuç olarak denilebilir ki insanın yaratılmasının asıl amacı imtihan edilmedir. Allah'ın insanlara bildirdiği değişmez gerçektir. Aklını kullanarak insan bu gerçeğe ulaşabilir, yaratılıştaki gaye ve hikmeti anlayabilir ve iradesini kullanarak da amellerini bu yönde yapabilir. Ancak insan her ne kadar öğrenmeye hazır olarak dünyaya gelse de belirli bir disiplin ile eğitilerek istenilen yönde bir kazanım ile donatılabilir. Öyleyse sadece dünya için değil ahiret için de bu kadar önemli olan bir konuda din eğitiminde daha kapsamlı ve geliştirilmiş programlar kullanılması gereklidir. Günümüz şartlarında istenilen bilgiye rahatlıkla ulaşılabileceği göz önünde bulundurulduğunda insanın diğer alanlarda olduğu gibi dini açıdan eğitilmesinde de düz ve yalın anlatımın artık yeterli olmadığı; bu nedenle de gelişen teknoloji ve gelişen imkanlar kullanılarak daha etkili yöntemlerle insan zekasına etki etmek gerektiği bir gerçektir.

KAYNAKLAR

- Abdulkaki, M. Fuad. *el-Mu'cemu'l-Müfrehes li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1990.
- Ağırkaya, Güven. "İmtihan Olgusu Nasıl Okunmalıdır?". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2021), 800-827.
- Ahmet Vefik Paşa. *Lehçe-i Osmani*. haz. Cemil Toparlı. 1 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000.
- Akbulut, Ahmet. *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1992.
- Akyol, Aysel Köksal. "Drama ve Dramanın Önemi". *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 1/2, 2003.
- Altuntaş, Mehmet. *Kur'an'ı Kerim'e Göre İmtihan Gerçeği*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Arslan, Ali. *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: Nobel Yayınları, 2018.
- Arslan, Hulusi. "Kelam İlminde Kötülük Probleminin Yeniden Yorumlanması". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (2023), 17-32.
- Ateş, Nesibe Esen. "Travmayı Anlamlandırması Açısından İmtihan İnancı ve Başa Çıkma: Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Aileleri Örneği". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 6/1 (2019), 125-151.
- Avacı, Casim - Mevlana İdris. *Hız. Muhammed'in Hayatı*. İzmir: DİB Yayınları, 11. Baskı, Kasım 2021.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadislerle İslam*. İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2014.
- Bağış, Mehmet. "Nuh Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi". *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies* 85 (2021), 219-232.
- Bardakoğlu, Ali. *Din Eğitimi ve Modernleşme*. Ankara: TDV Yayınları, 2015.
- Baş, Mustafa. "Türklere Gelen Peygamberler; Kaynaklar ve Rivayetler Işığında Oğuz Kağan'ın Peygamberliği Meselesi". *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 3/2 (2019), 70-86.

- Batar, Yusuf. “Kur’an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/87 (2016), 81-103.
- Bayraklı, Bayraktar. *İslam’da Eğitim: Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989.
- Bayraktar, Ayşe Barış. *İslam Kelamında İmtihan Problemi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Bayram, Enver. “Hz. İbrahim’in Ateşe Atılması ve Bu Hususta Ön Plana Çıkan İşari Yorumlar”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2019), 61-77.
- Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Gün Yayıncılık, 1998.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. “Rikak”. *el-Câmiu's-Sahîh*. 3 Cilt, 6416, Riyad: 2008.
- Buladı, Kerim. “Kur’ An Çerçevesinde Hayat ve İmtihan”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 21 (2011), 65-94.
- Bulut, Nihat. *Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, Haziran 2009.
- Büyükbayram, Ayşe. *Kur’an’da Adı Geçen Peygamberlerin Aileleriyle İmtihanı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Cebeci, Suat. *Din Öğretimi Yöntemleri; Etkili Din Öğretimi*. İstanbul: Tedef Yayınları, 3. Baskı, 2010.
- Cengiz, Muammer. “Tasavvufta Bela ve İmtihan Telakkisi”. *Sufiyye Dergisi* 10 (2021), 9-47.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Ankara Üni. İlahiyat Fak. Yayınları, 1971.
- Cevherî, İsmâ’il b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü’l-Lüğat-i ve Sihâhu’l-Arabiyye*. ed. Ahmed Abdulğafur Attar. Beyrut: Dâru’l-İlm, 1987.
- Cevheri, İsmail b. Hammad. *es-Sihah Tâcu’l-Luga ve Sihahu’l-Arabiyye*. Mısır: Dâru’l-Kütübi’l-Arabiyye, 2201.
- Clausewitz, Carl Von. *Savaş Üzerine*. çev. Şiar Yalçın. İstanbul: May Yayınları, 1975.
- Cürcânî, Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Ebü’l-Hasen el-Huseyni. *et-Ta’rifât*. thk. İbrahim el-Enbârî. Beyrût: Dâru’l-fâdile, 1987.

Cüveyni, Abdulmelik Ebi'l-Meali. *Kitabü'l-İrşad ila Kavati'l-Edilleti fî Usuli'l İrtikad*. thk. Esad Temim. Beyrut: 1413/1992.

Çağrııcı, Mustafa. “Musibet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31 Cilt. Ankara: 2020.

Çakan, İsmail Lütüfî- Mehmed Nadir Solmaz. *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2008.

Çakıcıoğlu, Erdal. *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Akvaryum Yayınları, 2012.

Çelik, Yusuf. “Kur'an ve Hadislerde Belâ Kavramının Anlam Alanı Üzerine Semantik Bir İnceleme”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007), 160-177.

Çetin, Rabiye. “Ku'ran-ı Kerim Bağlamında Kader-İmtihan İlişkisi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/4 (2016), 780-800.

Çevik, İsmail. “Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 6/1 (2020), 271-300.

Çınar, Fatih. “Etkin Öğrenmenin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Uygulanması”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2012), 171-190.

Davudoğlu, Ahmed. *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. 10 Cilt. İstanbul: Sönmez Neşriyat Yayınları, 1980.

Demir, Uğur. “Test Şeklinde Sınav”. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası* 24/2 (1971), 435-457.

Demirel, Özcan. *Öğretim İlke ve Yöntemleri, Öğretmen Sanatı*. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2007.

Dodurgalı, Abdurrahman. *Ailede Din Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Doğan, Mevrure. “Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2014), 93-130.

Dönmez, İbrahim Kâfi- Sadrettin Gümüş. *Kur'an Yolu Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Ebu Davud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebi Davud*. nşr. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil. 7 Cilt. Dimaşk: Dârü'r-risâle el-âlemiyye, 1430.

- Ebu Hanife, Numan b. Sabit. *el-Fıkhü'l-Ekber*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1992.
- Ebu'l-Muzaffer el-İsferâyînî. *et-Tabsır fi'd-Dîn ve Temyîzi'l-Fırkatin-Nâciyeti ani'l-Fıraki'l-Hâlikîn*. Beyrut: 1983.
- Ege, Remziye. “Anlam Alanı İçinde Sabrı Bir Tutum Olarak Yeniden Düşünmek”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 16/43 (2013), 67-86.
- Ekinci, Tuba. *Kur'an'a Göre İlahi İmtihanda Ailenin Rolü*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Erdem, Elif (ed.). *Hadis Rivayetleri Ekseninde Ahiret Bilinci-Ahiret Bilinci*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Şubat 2024.
- Erten, Mevlüt - Yasemin Kuyucu. “Kur'an'ı Kerim ve Kutsal Kitaplarda Hz. Eyyub”. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 7/14 (2022), 564-586.
- Ertürk, Selahattin. *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Yelkenstepe Yayınları, 2014.
- Fazlurrahman. *İslam*. çev. Mehmet Dağ. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999.
- Gazâli, Ebu Hamid Muhammed. *el Maksadul Esna Şerhu Esmailahi'l Hüsna*. çev. Yaman Arıkan. İstanbul: Uyanış Yay. 1989.
- Genç, Hacer. *Zorlu Yaşam Olayları ve Dini Başa Çıkma-Hz. Eyüp, Hz. Yusuf, Hz. Yunus Örneği*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Gölcük, Şerafettin. *Kelâm Tarihi*. İstanbul: Esra Yayınları, 2. Baskı, 1998.
- Güdürrü, Fatih. “Din Eğitimi İlke ve Yöntemleri Açısından Hucurat Suresi”. *Academic Platform Dergisi* 5/1 (2021).
- Gümrükçüoğlu, Süleyman. “İmtihan ve Dünyevileşme”. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10/2 (2015), 411-434.
- Gümüş, Elif. *A'râf, Hicr ve Tâhâ Sureleri Bağlamında İnsandaki Sonsuzluk Düşüncesi ve İnsanın İmtihani*. Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Güneş, Nazan. *Mevlânâ'da Sabır ve Şükür*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2022.

- Hamîdullah, Muhammed. *Mecmû'atü'l-vesâiki's-siyâsiyye li'l-'ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*. Beyrut: 1969.
- Harman, Ömer Faruk. "Yunus". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 43 Cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 597-599.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Nşr. Mustafa es-Sakkâ vd. 4 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1955.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Haşimî el-Basrî el-Bağdadî. *et-Tabakâtü'l-Kübra*. Beyrut: Dâru Sadır, 1957.
- İbn-i Fâris. *Mu'cemu Mekâyısı'l-Lüga*. Kahire: Dâru İhyai't-Kütübi'l Arabiyye, 1266.
- İbn-i Manzûr Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisanü'l Arab*. 13/401. Beyrut: Dâr-u Sâdır, 2011.
- İsferâyinî, Ebu'l-Muzaffer. *et-Tabsır fi'd-Dîn ve Temyîzi'l-Fırkatin-Nâciyeti ani'l-Fıraki'l-Hâlikîn*. Beyrut: 1983.
- İşliyen, Burhan. *Kur'an-ı Kerim'de Çocuklarıyla İmtihanları Anlatılan Peygamberler*. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Peygamberimiz ve Çocuk, Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu (6-8 Kasım 2020). İzmir: Çağlayan Basım Yayın Dağıtım, Kasım 2021.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Yeni İlm-i Kelam*. haz. Sabri Himetli. Ankara: Ümran Yay. 1981.
- Kabakçılı, Osman. "Hz. Şuayb Kıssasının Ahlak İlkeleri Açısından Analizi". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 111-125.
- Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasen Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî. *el-Muğnî fi ebvâbi-t-tevhîd ve'l-adl*. thk. Hadr Muhammed Nebha, Beyrut: Dârü'l Kütübü'l-İlmiye, 2012.
- Karaman, Hayrettin. vd.(ed.). *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Mealî*. 23. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/86-A, Kasım 2010.
- Karataş, Meryem. "Günümüz Gençlerinin Değerler Eğitiminde Bazı Ahlaki Davranışlar Açısından Hz. Yusuf Kıssası". *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 14 (2020), 319-334.

- Karimi, Hasibe Erdoğan. “Nesefî Tefsirinde Fitne Kavramı”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 11/3 (2024), 1485-1509.
- Kaya, Semra. *Kur’an’a Göre Kulluk-İmtihan İlişkisi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kaya, Semra. “Kur’an’da İmtihan Olgusu ve Kavramsal Çerçevesi”. *Nisar Dini Tetkikler Dergisi* 6 (2025), 75-102.
- Kaya, Süleyman. *Kur’an’da İmtihan*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Temmuz 2002.
- Kılıç, Huriye. *Kur’an’da İnsanın Hayır ve Şer ile İmtihanı*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2009.
- Kıral, Bilgen. “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/15 (2020), 170-189.
- Köksal, Akyol. “Drama ve Dramanın Önemi”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 1/2 (2003).
- Köse, Ali. *Din Psikolojisi Açısından İmtihan Olgusu*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Kudret, Ayşe Yılmaz. *Mehmed Salâhî Kāmūs-ı Osmânî*. 1 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2023.
- Kula, Naci. “Engelli Birey ve Ailelerinin Yaşantılarında Hz. Muhammed’in Örnekliliği (Çorum Örneği)”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/1 (2011).
- Kutup, Muhammed. *Dirasât Kur’aniyye*. Mısır: 3. Baskı, 1982.
- Kuzu, Mehmet Akif – Musa Kocar. “İmam Mâtürîdî’de Musibet-İmtihan İlişkisi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2023), 98-113.
- Küçükaşcı, Mustafa Sabri. “Senetü’l-Hüzn”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 36 Cilt. İstanbul: 2009.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *Muvatta*. çev: Abdülvehhab Öztürk. y.y. Kahraman Yayınları, 2013.
- Maturidi, Ebû Mansur. *Kitâbü’t-Tevhîd*. nşr. Fethullah Hülleye. Samarkand: 1970.
- MEB. *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. 3 Cilt. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2003.

- Muallim Naci. *Lugat-ı Naci*. Haz: Ahmet Kartal. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.
- Musahan, Ali Yıldız. “Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi”. *Ekev Akademi Dergisi* 66 (2016), 129-142.
- Musayev, İslam. *Engelli Bireylerin Din Eğitimi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Mustafa Soycan. “Uhud Savaşı Özelinde Hz. Peygamber’in Kriz Yönetimi”. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2025), 349-372.
- Müftüoğlu, Mehmet. “Kur’an-ı Kerîm’e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu ve Manevi Değerlerin Önemi”. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 3/5 (2020), 8-27.
- Müslim, Ebü’l-Hüseyin b. Haccac. *el-Câmi’u’s-sahîh*. Riyad: Beytü’l-Efkari’d-Devliyye, 1998.
- Nasr, Muhammed b. Musa Al-i. *Muhtasar İbn-i Kesir Ayet Ayet Meal Tefsir*. ed. Necmi Sarı. çev. M. Beşir Eryarsoy. Ankara: Hayat Yayınları, 2021.
- Ocak, Gürbüz. *Öğretim İlke ve Yöntemleri, Yöntem ve Teknikler*. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2011.
- Okumuşlar, Muhiddin. “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21 (2006), 237-252.
- Özağar, Mehmet Emin vd. (ed.). “Hadislerin Hadislerle Yorumu”. *Hadislerle İslam*. DİB. 3 Cilt. İstanbul: Çınar Matbaacılık, 2. Baskı, 2019.
- Özan, Mukadder Boydak. *Temel Kavramlar (Eğitim Bilimine Giriş İçinde)*. ed. Mehmet Taşpınar. Ankara: Edge Akademi, 2014.
- Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. İstanbul: Esra Yayınları, 1995.
- Özdemir, Ahmet. “Muhammed Esed’in Kur’an Mesajında Fitne Kavramına Yaklaşımı”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2020), 168-195.
- Öztürk, Mustafa. *Kur’an Kıssaları Üzerine*. Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2012.
- Paçacı, Mehmet vd. (ed.). *Hayat Rehberi Kur’an-Konulu Tefsir*. 3 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2. Baskı, 2021.
- Parlatır, İsmail. *Türkçe Sözlük*. 1 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.

- Pınar, Fatma. “İslam Düşüncesinde Ahiret İnancının Temel Dayanakları”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5 (2016), 197-214.
- Razî, Fahru'd-din. *Mefatihü'l-Gayb*. çev: Suat Yıldırım - Lütfullah Cebeci. Ankara: Akçağ Basın Yayın Pazarlama, 1994.
- Sak, Ramazan. vd. “Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi”. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi* 4/1 (2021), 227-256.
- Salâhî, Mehmed. *Kamus-ı Osmanî*. haz. Ayşe Yılmaz Kudret. 1/9. y.y. TDK Yayınları, 2023.
- Sami, Şemseddin. *Kamus-ı Türki (Latin Harfleriyle)*. Der Sa'adet İkdâm Matbaası, H.1312. çev: Raşit Gündoğdu vd. İdeal Kültür Yayıncılık, 2015.
- Saylan, Nesrişah. *Yusuf Suresinden Bireysel ve Toplumsal Mesajlar*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Sezgin, Osman. *Eğitim, Kavram ve Kuram*. İstanbul: Kalem Yayıncılık, 2019.
- Sinanoğlu, Abdulhamit. “Mu'tezile Felsefesinde İnsan Ahlak ve Sorumluluğu”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2003), 65-84.
- Soycan, Mustafa. “Uhud Savaşı Özelinde Hz. Peygamber'in Kriz Yönetimi”. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2025), 349-372.
- Soylu, Abdüsselam. *Kur'an'da Hz. İbrahim'in Vasıf ve Üstünlükleri*. 7 Cilt. Antakiyat (Hatay): 2024.
- Suruç, Salih. *Peygamberimizin Hayatı*. 1 Cilt. Şubat: Nesil Yayınları, 2013.
- Sünbül, Ali Murat. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Konya: Eğitim Yayınları, 2011.
- Şahin, Resul. “Eyyub Peygamberin Hastalıkla İmtihani”. *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 18 (2022), 205-231.
- Şahin, Yasemin. *Din Eğitimi Açısından Kur'an-ı Kerim'e Göre Takva Kavramı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Şen, Ömer Faruk. *H. Yakub Örneğinde Sabır ve Tevekkül*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Şengül, İdris. “Kıssa”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25 Cilt. Ankara 2022.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: 2001.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Camiul-Beyan An Te'vil-i Ayi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l Fikr, 1997.
- Tan, Akif. "Nuh Tufanı Araştırmaları ve Arkeolojisi". *Tıp Felsefesi Dergisi* 96 (2014).
- Taşpınar, Mehmet. *Kur'an'dan Uygulamaya Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Elhan Kitap Yayın Dağıtım, 2012.
- Tatlısu, Ali Osman. *Esmâü'l Hüsnâ Şerhi*. İstanbul: Kapı Yayınları, 1987.
- Temiz, Bilal. "Kur'an'a Göre İmtihan Kavramının Semantik İzahı ve İnsan İçin Önemi". *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2003), 251-268.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed bin İsa bin Sevre bin Musa bin Dahhak. "Sıfatü'l-kıyame". *Sünen*. 1 Cilt, Kahire: 2024.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmi ve İslâm Akaidi*. İstanbul: Damla Yayınları, 2013.
- Topaloğlu, Bekir. vd. (ed.). *Yeni Kamus Arapça-Türkçe*. Dil Serisi:1. İstanbul: Nesil Yayınları:1989.
- Tosun, Cemal. *Din Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi, Eylül 2020.
- Toven, Mehmed Bahaeddin. *Yeni Türkçe Lugat*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Türk Dil Kurumu. 2020-Temmuz, erişim tarihi: 27 Nisan 2025, <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkçe Sözlük. *İmtihan*. 1 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Türkman, Ebru. *Kelamda Günah Musibet İlişkisi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Uludağ, Süleyman. "Bela". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5 Cilt. İstanbul: 1992.
- Uşun, Salih. *Öğretim İlke ve Yöntemleri, Yöntem ve Teknikler*. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2007.
- Ünal, Asife. *Geçmişten Geleceğe Ahlak*. Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2015.

- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî. *Esbâbü'n-nüzûl*. nşr. İsâm b. Abdülmuhsin el-Humeydân. Beyrut: 1411/1991.
- Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî el-Eslemî el-Medenî. *Kitâbü'l-Megâzî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. y.y. Beyrut: 1984.
- Yar, Erkan. “Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu”. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2006), 87-104.
- Yaşaroğlu, Kamil. “Hz. Yusuf’un Çağımız İnsanına Model Olabilecek İffet Ahlakı”. *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 19 (2013), 44-47.
- Yavuz, Yusuf Şevki. *İmtihan*. DİA. 22 Cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 7 Cilt, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1935.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 7 Cilt, İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.
- Yeşilyurt, Etem “Değerler Eğitimine Uygunluğu Açısından Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin İncelenmesi: Bir Derleme Çalışması”. *Ekev Akademi Dergisi* 23/77, Kış-2019.
- Yıldız, Hatice Ceylan. *Kelam İlmi Açısından Kur'an'da Allah'ın Şer ile İlişkisi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yıldız, Musahan Ali. “Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi”. *Ekev Akademi Dergisi* 66 (2016), 129-142.
- Yılmaz, Hüseyin. “Kur'an'da Dua Kavramı ve Fonksiyonları”. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2018).
- Yılmaz, Kudret Ayşe. *Mehmed Salâhı Kamus-ı Osmanî*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023.
- Yiğit, İsmail. *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014.
- Yüner, Recep. *Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet Ekollerine Göre Allah'ın Adaleti Meselesi (Doğal Felaketler ve Izdıraplar Bağlamında)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2005.
- Zehebi, İmam. *Târihu'l-İslâm*. çev: Muzaffer Can. İstanbul: Cantaş Yayınevi, 1994.

Zemahşeri, Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer. *Keşşaf. Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî*. Beyrut: Mektebetü's-Şamile, 1997.

Zengin, Hüseyin Kağan. *Eğitsel Oyunlar ve İlköğretim DKAB Dersinde Kullanımı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.

